

OHATÝRSTVO.

III.

JÁN NERUDA

V. F. SUK.

BOHATÝRSTVO.

KNIŽNICE ČESKOSLOVENSKÉ MLÁDEŽE.

Vydává

Umělecká Výchova na Král. Vinohradech.

Pořádá Jar. Hloušek.

III.

V. F. Suk:

O JANU NERUDOVI,

JAK ŽIL, CO VYKONAL

A NAPSAL.

V PRAZE

Nákladem České grafické akc. společnosti „Unie“

1919

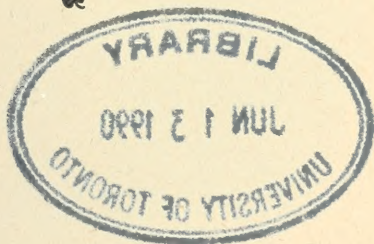
O JANU NERUDOVI,

JAK ŽIL, CO VYKONAL A NAPSAL.

Mládeži československé vypravuje

V. F. SUK.

S 8 obrázkovými přílohami v textu.

V PRAZE
Nákladem České grafické akc. společnosti „Unie“
1919

TISKEM „UNIE“ V PRAZE.

JAN NERUDA.

ÚVOD.

Vy, milé dítky, které žijete v Praze, znáte dobře Malou Stranu. A vy, které nejste v Praze domovem, jistě jste o ní již slyšely a četly, a mnohé z vás se tam snad také už z venkova podívaly.

Znáte tedy ty klikaté a úzké uličky, někde do kopce vybíhající, se starodávnými domy, se šlechtickými paláci, s ponurými budovami úřadů, s temnými kostely; uličky někde delší, někde kratší, náhle se zahýbající, ba i slepé; jistě jste do nich někdy na svých potulkách zabloudily.

Tato Malá Strana, jak dnes vypadá, zůstává poměrně nezměněna a zachovala si ještě celkem svůj starobylý ráz minulosti, kde moderní stavitelství se neopovážilo ještě bourati staré domy a vyháněti místo nich do výše jednotvárné činžáky, jako v jiných částech Prahy (v Josefově, v Podskalí). Podivili jste se možná také Hradčanům, kde jste viděly uličky ještě starobylejší a užší, a nenapadlo vás, že v tomto dusném a ponurém světě, kde se vám jistě nedýchalo tak dobře a svěže jako nedaleko výše na stráni le-

tenské, že mezitěmito zdmi malostranskými prožil dětství a větší díl svého života velký muž našeho národa, z největších básníků, spisovatelů a novinářů českých devatenáctého století — Jan Neruda. Jan Neruda, který se stal prvým povídkářem a básníkem Malé Strany, neboť ji tak dokonale od mládí znal.

Jméno tohoto muže jistě vám není neznámo, a jestliže vám snad přece z paměti trochu uniklo, nepochybuji, že si vzpomenete ještě dobře na dvě pěkné jeho básničky, které jste zajisté ve škole četly a kterým jste se potom doma zpaměti učily.

Nuže, víte již, které myslím? — — —

Ovšem že víte, vždyť jsem se nemýlil:

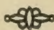
„Řekněte mi, babičko má, co že rány svírá,
po čem člověk, těžce raněn, přece neumírá?“

To je Nerudova „Ballada horská“ — viďte? — A dále:

„Matka zdřimla na úsvitě.
Dítko vyjeveně hledí —
v nožičkách mu Smrtka sedí.“

To je zase jeho „Ballada dětská“, není-liž pravda? Tak začínají obě. Zkuste svoji pamět a doříkejte si básně samy! Slova básníkova mluví lépe než jakýkoli jiný obsah.

Tyto dvě překrásné básně, mezi jinými, složil tedy Jan Neruda, a o něm chce vás poučiti tato knížka. Poví vám o jeho životě, zvláště o dětském, o jeho díle básnickém a vůbec spisovatelském, o jeho významu, proč patří Neruda mezi naše nejlepší Čechy.

PRVNÍ ČÁST.

DĚTSTVÍ A JINOŠSTVÍ.

I.
Útlé mládí.

Jan Neruda byl jedináček.

Když se narodil dne 10. července 1834, rodiče jeho byli již tři léta spolu a byli kantýnskými*) v dělostřeleckých kasárnách na Újezdě.**) Otec pocházel ze ševcovské rodiny ze Zásmuk na Kolínsku a matka Barbora ze zednické ze Slabec na Rakovnicku.

O svém narození napsal Neruda později žertovně toto:

„Co říkal v tom okamžiku tatínek, nevím, snad radostí oněměl. Maminka, dobrá dušička, nejspíše mu v tom pomáhala. Jenom babička, paní Kačenka Syřinková, kladouc mne do vlažné vody, řekla prý: „Je to cikán!“ Já sám prý křičel, ale kdybyste mne krájeli, nedovedu se dodnes vzpamatovat proč.

Děj ten celý, pro mne konečně dosti důležitý, odehrál se v Oujezdských kasárnách na Malé

*) Prodávali vojákům jídlo a pití.
**) Ulice na Malé Straně pod Petřínem.

straně. Můj tatínek byl totiž kanonýrem, skoro třicet let. Nevím, snad nosil také „maršálskou hůlku“ ve vaku svém, ale jisto je, že jí nevyndal. Za to však, že pomohl Napoleona porazit u Lipska a Francouzsko vydobyt až po Lyon (opravdu!), bylo mu svěřeno domovnictví čili markytánství*) v kasárnách, což ho poctivce živilo tak znamenitě, že musila čilá matička leckde posluhovat, jen aby se uhájili.

Při tom arci bylo s dostatek postaráno o tělesný rozvoj můj: nebylo kanonýra, aby mne byl nepochoval, a když jsem křičel, vstrčili mne do dřevěné konve a nosili po dvoře. Podnes mně běží mráz po zádech . . .“ (Národní listy 13./VII. 1884.)

Jakožto vojenské dítě byl synáček pokřtěn od vojenského kněze v kostele sv. Vojtěcha vedle Prašné brány, neboť to byl vojenský kostel.**)

Dochovala se anekdota z prvního roku Nerudova. Cikánka, která jednou zabloudila do kasáren a které se ujala matka Janova, když ji všichni vyháněli, z vděčnosti hádala malému dítěti budoucí osud. Ptala se, kdy se narodil. „Tu noc před sedmi bratry,“ odpověděla nábožná a pověrčivá matka, která byla dobře seznámena s církevním kalendářem. Cikánka pozorovala hochovu ručku a předpověděla mu: „Velkého stáří nedosáhne, bude míti rozumu za sedm, za sedm síly, ale za sedm mu bude scházeti peněz, tak bude štědrým.“

---

*) Hostinství.

**) Dnes již nestojí, byl sbořen.

Újezdská kasárna v Praze — rodný dům Jana Nerudy.

Žertovně vypravuje Neruda o svém vzrůstu dále:

„Neobyčejně rychle jsem se vyvinoval co do stránky duševní. Ještě mně nebyly ani dva roky a už jsem jedl koblížky. Jednou maminka zanášela se právě zase smažením buclatých těch výtvorů a nosila je do vedlejšího pokojíku, aby vychladly. Já se tam nějak dostal, postavil se k prknu a pojídal — pojídal! Když pak mne maminka konečně našla, volal jsem jí z daleka už vstříc: „Maminko, já us neci!" — Zajímavou událost tu vypravovala později maminka mně i jiným nesčíslněkráte, a vždycky s patrnou mateřskou pýchou. A vypravovala ještě něco. Kdykoli se mne někdo ptal: „Jak pak jsi stár?" odpovídal jsem prý s neobyčejnou rychlostí: „Śedum, šedum, šedum!" (Nár. listy 13./VII. 1884.)

Z újezdských kasáren odstěhovali se Nerudovi rodiče do Thunovské ulice do domu k „bílému slonu", neboť otec jako invalida musil kasárna opustiti. Matka, žena to nadmíru pracovitá, hleděla přispěti také sama k obživě a chodila posluhovati k francouzskému učenci Joachimu Barrandovi, tehdy v Praze bydlícímu.*)

„Kdysi musila maminka z domu. Abych se o samotě nebál, pustila ke mně z kuchyně živou husu, nalézající se takto stále tam venku v bečce, na krmníku. Pocit samoty mne pak ale předce jen tížil, já se přišoural k huse, a obejmul ji kolem

*) J. Barrande, geolog a badatel v českém útvaru silurském. Na skále pod Chuchlí u Prahy při trati západní dráhy zasazena mu byla pamětní deska.

krku. Husa řvala — ne: bečela — také ne: kejhala, ano kejhala se říká, a já řval a bečel. — To s tou husou je zároveň událost moje nejstarší, na niž pamatuju se už sám. Vidím celý ten děj živě jako dnes...“, vypravuje Neruda (v Nár. listech). Nebylo mu tehdy ještě ani dvě léta, a byla to opravdu vzpomínka velmi živá, neboť se zmiňuje ještě jednou o té události v malostranské povídce „Večerní šplechty“.

Tak už v dětství nejútlejším učil se Neruda býti sám, on, který ve věku mužném stal se docela, jak uslyšíme, samotářem.

Nepoznal nikdy, co jsou radosti venkovského dítěte. Neužil jako malý hoch zábav a bezstarostného života uprostřed krásné přírody venkovské. O tom všem nabyl trochu ponětí teprve jako student. A po jiné stránce zase, přes to že byl dítkem velkoměsta, neznal také ničeho ze zábav a rozkoší městských, neboť byl dítětem chudobných rodičů a chudému děcku jsou uzavřeny všechny radosti a přepych, kterých je dopřáno dětem boháčů.

Byla tu tedy jakási dvojí nepřízeň osudu, která se snesla na mládí velkého básníka už od kolébky.

Představte si chudou světničku, zastrčenou za krámkem do dvora špinavého domu, s vysokými zdmi, kam sotva jednou denně také do okna sluníčko zasvitlo, představte si úzký a sazemi pokrytý domek, kam jedině si mohl vyběhnouti na vzduch, po případě před dům na ulici — ale jaké pak tu bylo rozběhnutí? Velké město s rušnými ulicemi, kde jde někdy o život, nehodí se dětským rozbíhačkám.

A přece při vší té stísněnosti a chudobě byl Neruda jako dítě šťasten a spokojen, rád vzpomínal později tohoto svého „klukovského" věku a života v uličkách malostranských. Je to vysvětlitelno, neboť neznal nic lepšího.

Jak býval šťasten, mohl-li vyklouznouti aspoň na chvíli z těsného domova na ulici, i za deště — a ku podivu! Takový déšť byl hochovi dokonce někdy milejším. Píše o tom:

„Bože můj — jak mne svého času takový deštík těšil! Ať už byl šepotavý nebo plácavý, drobný nebo návalný, táhlý nebo lijavý, já měl co hošík pokaždé z něho radost! Už k vůli tomu, že jsme si čepice vždycky hned ovinovali kapesními šátky, ačkoli čepice nestály za nic a šátek také za nic, že jsme si vyhrnovali kalhoty nad kotníky a doma nejen směli, nýbrž docela pak musili zout boty a chodit bosi. Totiž — pokaždé také arci nebyla z deště stejná zrovna radost. — Na př. ne, když jsem chtěl právě na procházku a ono se tedy mělo k dešti. Tuť jsem pak musíval užívat nápadů co nejrozmanitějších, jen abych se dostal z domu — arci nebývalo o ty nápady zrovna nouze — já už tenkráte jsem býval tak vtipný! A jednou jsem měl docela nápad tak zázračný, tak kolosální,*) že mne ještě po letech mrzel! — „Kam zas s tou čepicí! Kam tě čerti nesou?" — „Tatínku, já bych šel trochu nahoru do alejí!" — „Nikam nepůjdeš, bude pršet!" — „Nebude, tatínku!" — „Bude, už to zrovna visí!" — „Nebude. Hektor

*) obrovský.

dnes nesmrdí — já jsem k němu čuchnul." (Nár. listy 28./IV. 1889.)

Ale nepomohl hochovi tento důvod. Nesměl přece nikam. Dále líčí Neruda, jak se za parného léta kluci těšili na bouřku „fešáckou", a už vybíhali z bytů a vyhlíželi nad Petřín, blíží-li se. A přišla, s blesky, s lijákem. Dospělí se křižovali, ale hoši se těšili, co se nabrouzdají po ulicích ve vodě! A s jakou radostí hned se vrhli po dešti s bosýma nohama do proudu žluté řeky, valící se s hukotem příkrou Ostruhovou ulicí! Ta rozkoš s vyhrnutými kalhotami ve vodě až po kolena...

Jak málo stačilo malému Nerudovi k štěstí! Pouhé zaskotačení na ulici!

I veršem vzpomíná později v „Letních vzpomínkách" tohoto pouličního hraní a klukovských radostí:

„Však někdy nás více si zaběhlo
do „palácového koutku"
a náměstí pojednou oživlo,
jak dotknutím květného proutku.
Pak vesele tam a kurážně
se hlasy nám ze hrdel draly,
a smáli jsme se, jak zvuky ty
kdes do zdí a do oken praly.
A náhle jsme vejskli a slouchali,
kam blabolná ozvěna letí,
a poskočili si a utekli —
vždyť víte, co umějí děti!"

A jindy zas zlobili portýrku (= vrátnou) v kovaných vratech, tahali za zvonec, portýrka vyběhla a láteřila, ale Neruda-kluk

„výskal a skákal a točil se
a moh' se popukat smíchy“

a potom „nežli doběhl k domovu,
sepral se ještě s desíti kluky.“

Tak tedy pouštěl se pomalu z okruhu malostranských domů s prejzovými střechami, nahlížel do průjezdů tajemných paláců šlechtických, stával se odvážnějším, vcházel do kadidlových chrámů, vzhlížel nejprve jen posvátně nahoru k pohádkovému velechrámu svatovítskému s královským hradem na Hradčanech, konečně se tam i pustil, aby ukojil svoji touhu a zvědavost. Jen tak mimochodem zahlédl boží přírodu za strahovskou branou směrem k Hvězdě nebo k Šárce.

Náhradu za venkovskou přírodu měl v procházkách po stinných zahradách kolem Malé Strany: po valdštejnské, petřínské, v Jeleních příkopech, v belvederských sadech a dále i v Královské oboře. Zde si trochu nahrazoval požitky z lesních půvabů. Zde se mu někdy v zamyšlení zdávalo, že vidí „polednici“, „vodníkovy sítě“, že slyší „hejkala“ a jiné pohádkové bytosti. Pravý les poznal ovšem teprve později jako student.

Tak prožíval smutné jinak a chudobné své dětství, často jako malý samotář, když jeho rodiče střídali několikráte skrovný byt na Malé Straně. Z Thunovské ulice stěhovali se do ulice zvané Janský vršek, do domu u „osla v kolíbce“, kde si otevřeli hokynářský krámek. Obrázek toho podal Neruda později nepřímo v povídce „Byl darebákem“ takto:

„Horáčkovi (rozuměj Nerudovi) rodiče hokynařili. Nedařilo se jim špatně, jakož se vůbec hokynářům dobře daří, mají-li svůj krám, kde mnoho chudých bydlí... Jejich hoch František (= Jan N.) byl už skorem tři léta stár a nosil ještě ženské šatičky. Sousedky říkaly, že je to už ohyzdné dítě. Děti sousedů byly vesměs starší a málo kdy se osmělil František, aby sobě s nimi pohrál. Jednou pokřikovali děti za židem, František byl také mezi nimi a nepokřikoval; žid se rozběhl za dětmi, chytil Františka, jenž ani utíkat nechtěl a vedl ho nadávaje k rodičům. Sousedky až ustrnuly, jakým je ten malý ošklivý Franta už darebákem. Matka se lekla a radila se s mužem. „Tlouci ho nebudu, doma by nám ale mezi dětmi zdivočil, poněvadž dohlížet nemůžeme, dáme ho tedy do malé školky!" František dostal kalhoty a šel s pláčem do školy. Vyseděl tam dvě léta. První rok dostal za odměnu své tichosti o celoroční zkoušce rohlík, druhý rok by byl dostal obrázek, kdyby se mu to nebylo pokazilo. V den před zkouškou šel v poledne domů. Musil kolem domu bohatého statkáře. Před domem běhávala dosti tichou ulicí drůbež a František se s ní často srdečně potěšil. Dnes se tam procházelo několik krůt, jichž František jaktěživ nebyl viděl. Zůstal stát a díval se u vytržení na ně. Netrvalo dlouho a už seděl na bobečku mezi nimi a vedl s nimi důležité rozmluvy. Zapomněl na oběd i na školu, a když děti odpůldne žalovaly, že František sobě s krůtami hraje, místo aby do školy šel, poslal pan učitel školní služku, aby ho přivedla. O zkoušce nedostal František ničeho a pan učitel řekl jeho

matce, aby ho přísněji chovali, že je už nyní hotový darebák.“*)

Tak malý Neruda už snášel křivdy a nevinně trpěl. Není vám líto ubohého hošíka, kterého pro nic za nic nazývali darebákem?

Ale jinak chodil Neruda do malé školky rád. Píše o tom také sám: „... pamatuju vlastně dvě jenom léta, kdy mně byla škola milá, a to byla hned ta dvě léta nejprvnější, když jsem v stáří od 3—5 let ještě do „malé školky“ chodil!

Maminka mne tenkráte vždycky ráno umyla, zapjala napřed i vzadu a já pak kráčel z hořejší ulice Ostruhové“ — (to už se zase rodiče Nerudovi přestěhovali ze Svatojanského vršku) — Hlubokou cestou**) na Pohořelec. Kdykoli jsem se ohlíd', viděl jsem, jak stojí maminka i tatínek na prahu domu a dívají se za mnou. Když jsem jim pak konečně zmizel, měl jsem ku opatrovně už jen několik kroků. Vešel jsem, usedl na svoje místo, hrál si s poučnými papírovými kostkami, díval se do malé lahvičky s různými plodinami a vždycky jsem ihned poznal, kde že jsou fizule, a pak jsme šli do zahrady, každý s papírovou čákou na hlavě a s dřevěnou šavličkou na pasu přes mužná prsa, a v zahradě jsme si hráli na vojáky, a pak — pak jsem šel tedy nahoru k „učitelovům“ a tam jsem den co den dostal hrníček kafe. Malý sice, jako náprstek malý, ale on stačil tehdejší mojí duševní snaze. To byly v pravdě

*) Obrazy života, roč. 1859, str. 90. Odtud otištěny zde i další úryvky této povídky.

**) Ulice na Hradčanech, nyní Úvoz.

pěkné časy, a rád si podnes vzpomínám na ně! Pozdější školské upomínky nestojí ale už všechny za nic!" (Nár. listy 4./III. 1888.)

Jak to vypadalo za dětství Janova v domácnosti u Nerudů, o tom si také můžeme udělati představu ze spisů básníkových, čteme-li na př. toto:

„... vidím před sebou bývalou domácnost, když maminka musila po městě podělkovat, aby přinesla navečer kousek stravy, a my doma s tatínkem hospodařili. Měli jsme maličká kamna, nízká, na nichž jsem měřil, jak rostu: pamatuji se na radost, když tatínek byl zrovna jen do nich, já ale už přerůstal! Kamínka tedy stará, neforemná, kousek černá a kousek višňová — jak kamnáři říkají „slípka": slepená asi z dvojích starých kamen. Plotýnka u zdi, pak ty kachle, a v těch hliněná trouba, s šoupací hliněnou závěrou plochou, ... v té hliněné troubě mně tatínek píkával jablka. A stavil mě vždycky k nim na stráž. Také ještě byl v kamnech zapuštěný kamnovec: malý hliněný kotlík na vodu. „Vidíš," říkával otec, „Čechy jsou také jako ten kotel: kolem hory a v něm se vaří raci!" Nerozuměl jsem tomu, a nějak se mi to protivilo. Byl jsem sice upřímným přítelem tatínkovým, vskutku upřímným; ale ta jeho říkadla, ta mi nechutnala, byla taková divná! Obzvlášť tedy v zimě! ... Ba já jsem se domníval, že za zimy tatínek není ani dokonale hodný. Když venku počasí zrovna bylo nejkrásnější, před oknem vzduch visel jako pytel, „selský" sníh se chumelil, tančil a běsil, já nesměl ani ze světnice! A dolů k řece jsem také nesměl, kdy se mi chtělo — nanejvýš jednou za

týden, a to vždy s někým starším —" (Nár. listy 9./XI. 1890.)

Jisto jest, že v dětství užil Neruda daleko více v Praze přírody zimní, nežli přírody letní, o které v ulicích velkoměstských domů nelze ani mluviti. Zimní Praha ve sněhu a s klouzačkami na ulicích není celkem jiná nežli příroda venkovská. Neměl ani tušení, co jsou krásy léta venku, proto si lehce vysvětlíme, jak byl nadšen zimou, napsal-li toto:

„Krásný měsíc, ten prosinec! A býval ještě hezčí, mnohem hezčí! Víte, takový sníh, jaký si za mojich časů lehával na Hlubokou cestu, bílý, plastický,*) takový dnešního dne vůbec už ani není! Já si z něho umíval dělat koule, které se na zádech rozplácly zrovna jako vdolek a zrovna takové, které se odrazily jako z gumy. A ta sanice Hlubokou cestou, Ostruhovou ulicí, Svatojanským vrškem! Jednu zimu jsem měl docela na ni i svoje vlastní sáňky, ano! Pan Šercl, hostinský a náš soused, muž převýborný, věnoval mně na ně dno ze starého pivního sudu, a sotva že jsem přišel kdy ze školy, již jsem táh' saňky ze dvorku průjezdem na ulici a honem k Svatojanskému vršku dolů — až tam totiž otec na mne nedohlíd. Rozkoš nevýslovná! Den co den! Ovšem také pak den co den pořádný výprask, ale o ten nebyla beztoho pražádná nouze — obzvláště pak v prosinci, kdy i všichni svatí člověka bijou: sv. Mikuláš, sv. Lucie, sv. Tomáš — všichni jak jdou po sobě v kalendáři!

*) tvárný, hmotný.

A taková klouzačka, jakou my tenkráte jsme mívávali od Kamenného mostu až ku cihelně, ta nynějšího času ani nenaroste!“ (Nár. Listy 8./XII. 1889.)

Dále popisuje Neruda šlechtické sanice po Praze, na něž se ostatní občané „směli dívat všichni, bez rozdílu stavu“. Jakou závist budila u hochů! Pokračuje:

„Bože, ten prosinec býval v té naší Praze krásný! Když mne maminka tak časně ráno budila, abych šel s ní na „roráty“, a já dostal před kostelem hrnek kávy, po kostele už zase hrnek kávy! Když Praha venkovatěla, pod těžkými povozy sníh tak pěkně skřípal, za vozy žlutý strnad po ulicích si poskakoval a stehlíci přilétali s Petřína až do malé zahrádky naší a tam ozobávali stříbrné keře! Když jsme pojídali rejži se skořicí a hrách se škvarky a jitrnice se zelím a jelita — samé jen jitrnice a jelita — a ty jitrnice byly tak báječně dobry — zcela jinak nežli jsou po Praze dnes, kdy by dával člověk za dobrou jitrnici desítku, za dobrý byřtl nadarmo dukát — ach ty doby — ty doby!“

Jaká rozkoš pro chudou domácnost obyčejné pochoutky! Neměl tedy malý Neruda nijak na růžích ustláno, když po padesáti letech ještě s rozkoší vzpomíná na dětské svoje hody. Jinde píše (Nár. listy 6./III. 1887):

„Vzpomínám si, jak jsem s trojníkem v ruce šel ke kupci a koupil si tu sladkého dřeva — víc než trojník jsem totiž nikdy neměl a něco jiného než sladké dřevo kupec za trojník nedal. Jak jsem pak žvejkaje kráčel vzhůru k Jelením příkopům.

Jak jsem si tam neomylným okem vyhledal nejpěknější větvičku bezu. Jak jsem ji kudlou uříz', kudlou otlouk' a kudlou upravil v píšťalku umnou. Jak jsem si pak usedl na lávku a z píšťalky loudil ty nejkrásnější na světě písně. Jak mne při tom hlídač chyt', jak neuctivě se mnou promluvil a jak mi pak uzmul tu placatou, pěknou, zelenou čepici moji. A jak jsem šel s pláčky domů a od otce dostal výprask — ach bože, já si myslím, že už teď ani nikdy není takové jaro milé, nikde takový bez, nikde tak sladká píseň a nikde takový výprask krásný!"

Skutečný venkov a pravou přírodu poznal Neruda teprve v sedmi letech, když byl s otcem v jeho rodišti Zásmukách. Otec tu sháněl listiny, jichž potřeboval k otevření trafiky v Ostruhové ulici, když s matkou zanechali hokynářství na Svatojanském vršku. Ale bylo to jen na krátko, dokonale užil venkova a přírody Neruda teprve později jako student.

II.

Neruda ve škole.

Z Ostruhové ulice — „na horách", jak žertem napsal kdesi Neruda — začal choditi do metropolitní (= arcibiskupské) školy u sv. Víta r. 1841. Matka si jej tam sama vedla. Ale malý Jan tam nebyl šťasten. Zde poprvé pocítil rozdíl mezi sebou a mezi bohatými hochy. František Horáček v povídce „Byl darebákem" je jeho obrázkem z té doby:

„Ve farní škole seděl vedlé synáčka pana inspektora a vodíval se s ním za ruce domů. Hrávali sobě u inspektorových, František směl nejmladší dítě kolíbat a dostával za to ku svačině v bílém hrnečku kávu. Synáček pana inspektora míval vždy krásné šaty a bílý, silně naškrobený krejzlík.*) František nosil čistý sice, ale dosti záplatovaný šat; ostatně ho ani nenapadlo, že je jinak ošacen než inspektorův. Jednou po škole se pan učitel zastavil u obou hochů, pohladil panského synka po tvářích a pravil: „Vidíš, Konráde, jak jsi pěkný hoch, že dovedeš svůj krejzlík před nečistotou uchránit! Vyřiď pěkné pozdravení panu otci!" — „Ano," odpověděl František. — „S tebou nemluvím, záplatovanče!" — František nenahlížel hned, proč pro záplaty pan učitel se jeho otci poroučet nemůže; tušil však předce jakýsi rozdíl mezi sebou a páně inspektorovým synem..."

Tak záhy ubohý Neruda zažil ústrky pro svou chudobu a pro záplatovaný kabát. Jako by byl mohl za chudobu svých rodičů, jimiž učitel sám pohrdal!

Do druhé třídy chodil do německé hlavní školy malostranské u sv. Mikuláše, kde pobyl ještě do r. 1845, opakuje třetí třídu. „Bylo mně asi sedm let a chodil jsem do normálky.**) Platen jsem tam nebyl ovšem prapranic: učilo se tam jen německy a já nerozuměl ani slova. Seděl jsem tedy, hrál si pod lavicí, dostával jsem na ruce a stával pilně na místě hanby." (Nár. listy 20./III. 1887.)

*) límeček.
**) vzorná škola obecná při učitelském ústavě.

Takový neblahý vliv měla na ubohého hocha škola, kde se nevyučovalo jeho mateřštinou. Ve výše citované povídce čteme o tomto stavu podrobně: „František nerozuměl skoro ani slova německého a následovně velmi bídně v náukách pokračoval. Učitelé ho považovali za nedbalce, ačkoliv se dosti hmoždil, za nemravného, poněvadž se vždycky bránil, když jej hoši pošťuchovali a on se německy ze svých pranic zodpovídat nedovedl. A hoši měli skutečně dost, čím by ho škádlili. Každou chvíli se směšně němčinou podřekl a také i jinak příležitost ku výsměchu poskytoval. Hlavní jim bylo ale zábavou, když jednou do školy přišel a na své koláčovité zelené čepici na prst silné a vodorovně odstávající stínidlo měl. Otec jeho byl zvláště k vůli tomu na Staré město došel, aby mu něco zvláštního vybral. „To se ti nezlomí a slunce tě také neopálí," řekl, přišiv stínidlo, a František skutečně myslil, že má něco zvláště ozdobného a kráčel pyšně do školy. Nekonečný smích ho přivítal, hoši obskakovali a že jeho stínidlo mezi stínidly bylo jako fošna*) mezi prkny, říkali mu „fošnář". František rozbil jednomu z nich svou fošnou nos, dostal za to prvničku z mravů a měl co dělat, aby ho do gymnasium přijmuli. Rodičové chtěli vší mocí vynakládat, aby se ze synáčka něco stalo a aby nemusil jednou tak těžce chleba sobě vydělávat, jako oni. Učitelé a sousedé jim to vymlouvali pravíce, že nemá schopností a že je nad to ještě darebákem. Ba i u sousedů byl v tomto renomée**). Měl s nimi

*) tlusté, řezané dřevo.
**) měl takovou pověst.

Dům na Jánském vršku, zvaný „u osla v kolíbce“.

(Podle fot. snímku V. F. Suka.)

zvláštní neštěstí, ač věru nedělal více než jejich děti, snad ještě méně. Kdykoliv hrál na ulici v míč, zaletěl mu zajisté do některého cizího okna, a když tloukl ve průjezdu se soudruhy špačka, zajisté rozbil lampičku pod křížem, ač co nejpozorněji sobě počínal.“

Matkou svou, která byla dobrá, cituplná, prostá a velice zbožná žena, byl od malička veden Jan k nábožnosti a k modlitbě. Už jako čtyřletý hošík prý si pravidelně zvykl před spaním odříkati všechny modlitbičky, které znal, i když matka doma nebyla. S matkou chodil po pražských kostelích, na roráty, k jesličkám o vánocích, k božímu hrobu o velikonocích, s matkou zpívával nábožné písně po celý rok doma, na přání matčino ministroval při mši i při hrách hrál si se spolužáky na kněze.

Byl také oslněn pohádkovou září věcí náboženských, v kterých jej matka tak pečlivě vychovávala, že z obrazotvornosti dětské dopouštěl se i nepředložených kousků, jak líčí na př. v malostranské povídce „Svatováclavská mše“, když přenocoval i v svatovítském velechrámu.

Není divu, že tu měly na Nerudu nepřímý vliv legendy a pověsti o kostelích malostranských, které dítě rádo poslouchalo, na př. o kapucínské panence Marii, o kostelních hlídacích psech u sv. Víta. A když slyšel také o sv. Václavu, který prý v noci sám slouží mši ve velechrámu, tu pochopíme, že se odhodlal k dobrodružství, které tak mistrně v jmenované povídce popsal. Slyšme aspoň úryvek o tom:

„Ostatně nemohu říci, že bych byl v chrámové té samotě cítil tesknotu, strach. Také proč? Byl jsem sobě sice vědom neobyčejnosti svého podniku, ale žádné chyby. Žádné vědomí hříchu neskličovalo a netisklo duši mou, naopak, cítil jsem se nadšeným, povzneseným. Náboženské nadšení jako by ze mne bylo činilo zvláštního, vznešeného tvora, nikdy před tím — a přiznám se: nikdy také již potom necítil jsem se tak dokonalým, tak všeobecné závisti hodným. Byl bych se klaněl snad sám sobě, kdyby dítě bylo té hloupé samolibosti mocno, jaké bývá dorostlý člověk. Jinde a jindy bych se byl bál třeba strašidel — ale zde v kostele neměla strašidla přece pražádné moci! A duchové pochovaných zde svatých? Měl jsem dnes zde co činit jen se svatým Václavem a ten přece mohl mít jen upřímnou radost ze mne, že se tolikerého odvažuji, jen abych ho viděl v slávě jeho a jak slouží Pánu Bohu. Bude-li chtít, jak ochotně budu mu ministrovat, jak pozorně přenášet kovanou mešní knihu se strany na stranu a jakž si dám pozor, abych zvonkem nezacinknul ani jedenkráte více než je potřebí! A také řemeny u positývku*) dole chci tahat a zpívat, zpívat tak vysoko a krásně, že se svatý Václav až rozpláče, obě ruce mně na hlavu položí a řekne: „Hodné dítě!“

Velebným tichem, únavou tělesnou a bujnou obrazotvorností ukolébán byl k spánku a nábožné rozechvění vyvolalo mu v duchu představu, jak všichni pohřbení zde knížata a králové, kněží a kanovníci jdou opravdu chrámem se sv. Václa-

*) Positývek = malé varhany.

vem v drátěné košili a s kovovou přílbou, nesoucím zastřený kalich ke mši...

I jindy bloudíval po chrámu svatovítském, stoupával na vyšší a hlavní kruchtu, lákán tajuplnými žaltáři*) na stojanech, jichž by se byl rád dotkl, pozoroval zpěváky a hudebníky při zpívaných mších, chodíval na nedělní požehnání, zvonil k němu na zvon „Josef", nosil těžkou kovovou lucernu atd. ...

Také náboženská poesie vánoc zanechala v duši Nerudově navždy nejmohutnější dojmy i pro příští doby. Několikráte vzpomíná na domácně vyrobený Betlem, na př. píše:

„Vzpomínám si na ty jesle naše domácí, velké jako stůl, které stávaly po celé léto v koutě nahoře na půdě, uzavřené na zámek pevný. Teprv když nastala zima a blížily se Vánoce, snesl otec jesle vždycky zase dolů, oprášil papírové skály, narovnal Betlému věže a třem králům koruny, rozložil čerstvý mech a zapíchal do něho ovce a pasáky, zpíval si při tom třesoucím svým tenorem,**) jehož zvuk ještě dnes mi zachvívá duší, pobožnou píseň, a pak — pak jsem směl také já přistoupiti blíže a uctivě se dívat a přitlumeně zpívat s sebou. Hodiny a hodiny stával jsem před jeslemi, rozmlouval s figurkami, naslouchal jejich odpovědém — no, nesmějte se, je to pravda: odpovídaly mi zcela určitě, zpívaly se mnou — vždyť je podnes slyším!" (Nár. listy 15./XI. 1885.)

Jinde, kde promlouvá Neruda o vánočním stromu a srovnává jej s jeslemi, opakuje znovu

*) Žaltář = sbírky žalmů.
**) vysoký mužský hlas.

a rozšiřuje líčení té své dětinné radosti, kterou měl z jeslí po celé čtyři neděle ještě po vánocích. Píše (v Nár. listech 21./XII. 1890):

„Papírové, desti velké, že by pokryly stolek. Nahoře nad skalou „Betlém“, se zcela evropskými ovšem domy a věžmi, pak cestičky po skále, a dole chlév se svatými figurkami a na prostranství venku pastuchové, nesoucí dárky, a někde nějaká pasoucí se ovečka — i kousek skla se tu lesknul stranou a pod ním na žlutém písku dvě bělounké, vápenné rybky — rybník! Novy jsem ty jesle ovšem nepamatoval — pánbůh ví, odkud k nám byly přišly — byly pak už také tak zašlé, prachem polepené, — Ježíšek vypadal věru už jako hotový mouřenínek — ale jaká to přece jen krása!

Přes leto a podzim byly na půdě, před Vánocemi pak je tatínek snesl, venku na průjezdě ofoukal, oklepal, a hned na to začly správky. Ty se děly ale na moje prosby vždycky jen za poledne, když jsem byl ze školy doma. Starý mech se odhodil k peci a naložil všude čerstvý. Na anděla „gloria“ udělala se nová, sněhobílá paruka. Vánočky, berani a jiné dary na ramenou pastuchů se pěkně narovnaly, a třeba i nažehlily. A kde který dobrý ten venkovan nebyl na nohou už dosti pevný, podlepilo se mu nové placaté, špičaté dřívko... Všude po stole plno zajímavých titěrek — od kamen šířil se zápach vařícího se klihu... rozkoš!

Konečně byly jesle upraveny. Vyklečel jsem hodiny na sesli před nimi, opřen o prádelník, na němž stály, a mlčky jsem se díval. Mech voněl.

Z „vody“ zrovna jako by vanul letní chládek. Pastuchové vyprávěli. Ovečky se nechaly hladit. A ze svaté rodiny šla na mne taková nějaká posvátná hrůza...

A když nadešel večer — „Tatínku, já si vezmu trochu lampičku — jenom trochu!“ a směl jsem se stolu vzít „noční lampičku“, jež svítila ke všemu a všechněm, a postavit si ji na prádelník. Nerozlila se z ní po jeslích sice žádná záplava světla, ale za to bylo po nich tím více tajuplných stínů a dumavých koutků — jako by byl ve všech těch postavičkách vzbudil se teď skutečný život...

Pojednou jsem to ale už nemohl vydržet a spustil vroucně a zbožně:

„Ejhle, co to v Betlémě?
zdá se, že tam něco je —“

„Drž hubu!“ znělo to od okna. „Zrovna do uší to řeže!“ A pomalu, volně začal tatínek krásným svým tenórem — Ach, že mě ho nezůstavil! — sám: „Ejhle, co to...“ S počátku jsem přizvukoval jenom ostýchavě, ale když došlo na „Lukši! hop, hop, hop!“ už jsem dostával kuráž, a když přišlo:

„Zlostí bych se hned rozpuk':
kde je Ferda, malej kluk?“

už jsem znova vřískal — i vždyť byl Ferda také kluk šenkýřův vedle a já už ho po čtrnáct dní všude obskakoval a dráždil tím „Ferda, malej kluk...“

Neméně milou vzpomínku měl také Neruda na velikonoce.

„Vždycky tedy, když blížily se Velikonoce, konaly se také v naší malé domácnosti patřičné přípravy na ně. Byl jsem vyslán za bránu, abych tam natrhal po mezích trochu kozího pysku a někde na poli trochu mladého žita, čímž obojím barví se vajíčko tak krásně do žluta, a maminka pak vařila a barvila a vyprávěla vzpomínky ze svého mládí při tom. Jak o velikonoční pondělí chodily venku v Slabcích děti na louku v celých vždy houfech. Jak tam s vršku koulely malovaná vejce. Jak se při tom po každé krásně praly. A vnímavá duše moje naslouchala a umínila si, že učiní taktéž.

A učinila. Svedl jsem několik, malovanými vejci obdarovaných kluků k Svatojanskému vršku na Malé Straně a řekli jsme si: „Teď budeme koulet. Čí vejce doletí nejdál až tamhle dole za kanál, ten vyhrál.“ A já koulel první. Vejce se kutálelo — kutálelo — poskočilo si, chraplo a lehlo na schůdky v levo. V tom okamžiku vyskočil ale truhlářský učedník, který nás byl průlinou okenice pozoroval, z pravé strany chytl moje vejce a začal je klidně loupat. I zdvihl jsem pohněván rychle ruku a mrštil druhým vejcem po smělci tak trefně, tak mistrně, že vejce — vlítlo k ševci Burghartovi do okna a zrovna panu mistrovi na skloněnou hlavu. Ustrnul jsem. Zůstal jsem ustrnulý, i když Burghart vyletěl z domu a kráčel dlouhým krokem ke mně vzhůru. Chyť mne za límec, veď mne domů a odevzdal tu vždy ochotným rukoum dobrého otce. A následoval výprask — ach jeden z nej-

krásnějších výprasků šťastného mého mládí! Nebe bylo tak modré, vzduch tak vlahý, srdcem chvělo blaho nestálého jara.“ (Nár. listy 25./IV. 1886.)

Jak vidíme, byl Neruda dítě živé povahy, rád si zaskotačil, a neušel častokráte bití, neboť otec byl přísný, málomluvný sic, ale byl přímé povahy, dbal kázně a nezapřel v sobě bývalého vojáka. Nerudovi-hochovi nerozuměl nebo nechápal ve své upjatosti dětských choutek, jak jsme viděli na př. dříve v příhodě s deštěm. Proto nikdy syn k otci tak nepřilnul jako k matce.

Matka naopak byla dobrá k dítěti a nahrazovala jedináčkovi, pokud mohla, otcovu chladnost. Škoda jen, že při ustavičném posluhování, aby přivydělala na živobytí, nemohla se Janovi tolik věnovati.

Jak měl hoch matku rád a jak jej mrzelo, když si uvědomil, že ji zarmoutil, svědčí přiznání v povídce „Svatováclavská mše“: „Cítil jsem se k smrti zahanben — zoufale nešťasten — hlava se mně náhle rozbolela a točila se jako v divém víru. Bolest pro matku, kteráž mne asi co ztraceného oplakávala a jížto jsem nejspíše nesmírného zármutku spůsobil, svírala mi srdce a křečovitě dusila dech.“

Není nezajímavo, jak ve své horlivosti náboženské i k první zpovědi synka chtěla připravovati. Neruda o tom vypravuje takto:

„A tu se stalo jednoho úterého, že přišel pan katecheta Czedik, postavil se ke katédře a mluvil k nám něco obzvláště slavně. To mne přimělo, že jsem se poptával u jiných, co to vlastně bylo. —

„Půjdeme ke zpovědi. — „A kdy? — „V sobotu.“

Šel jsem domů a vyřídil jsem. Maminka mne poučila, co že je zpověď, měla výklady, byla samé napomínání, a já se dostával víc a více do rozechvění. Cítilť jsem, že ta zpověď — první moje zpověď — je jakýms osudným obratem v mladičkém živobytí mojím.

S pátku na sobotu jsem už ani nespal. Dopoledne jsem byl ve škole tak nepokojný, tak jsem sebou vrtěl a házel, že jsem musil ihned zase ze škamny ven na místo hanby. Než — hodiny přece konečně míjely, šli jsme domů a nastalo odpoledne. Maminka mne pěkně umyla, pěkně učesala, pěkně ustrojila, a já šel.

Zpověď se děla v kreslírně, velkém sále. Do každé řady mezi širokými stoly zasedl některý z pozvaných zpovědníků a žáci se postavili v pravo v levo od něho v dlouhé řetězy. Já nevěděl, co dělat, kam jít, a zůstal jsem stát tedy u jednoho rohu. Bylo mně nevýslovně ouzko, oči mne tlačily, začal jsem plakat. Štkavě, ale tiše. Nikdo si mne nevšímal, nikdo se mi neposmíval — já plakal. Slza tekla za slzou, vzdech se vyrýval za vzdechem. Plakal jsem hodinu první, plakal hodinu druhou, a díval se kolem na mlhou obestřený svět.

Konečně si mne přece povšimnul starý Květ, učitel. Květ — otec napotomního básníka Bolemíra Květa*) — mluvíval jediný někdy na nás česky.

---

*) Dr. Fr. Bol. Květ, napsal sbírky básnické „Slzy“ a „Žití básnické“.

*

„Co tu děláš?“ — „Já jdu ku zpovědi.“ — „Tak proč tady stojíš?“ — Já nic. — „Byl jsi už někdy u zpovědi?“ — „Nebyl.“ — „Tedy jdi domů — půjdeš až napřesrok, musíš se dříve připravit k tomu — marsch nach haus!“

Nehýbal jsem se. Květ mne vzal za límec a vyhodil ze dveří. Doma mně pak otec sdělil, že jsem osel.“ (Nár. listy 20./III. 1887.)

Malý Neruda byl už od přírody a také vlivem samotářství, ke kterému byl tak častokráte odsouzen, ducha hloubavého a myslivého. Rád se dával unášeti vypravováním jiných a jako každé dítě, zejména rád naslouchával pohádkám. Libuje si pohádkové večírky, které kdysi zažil s ostatními dětmi:

„Když jsme za zimní doby sedávaly denně u sousedky truhlářky, která to uměla tak krásně vypravovat! A když v kamnech tmavorudé se tvořily uhly a jizba byla osvětlena jen lampičkou olejovou, jejíž knůtek jsme musily povystrkovat drátem — ale nerády jsme jej povystrkovaly, tuze nerády — byloť po jizbě předc pak zas trochu jasněji — ne už tak šero, jak se na pohádku patří. —

A jak jsme poslouchaly! Jak věřily! — „A poněvadž království bez krále nemohlo být, udělali Jiříka králem“ — no to se přece rozumí! Konečně také — království! — skoro v každičké pohádce lze dostat nějaké království — to už jsme spíše záviděly malému Janečkovi. — Potom Janeček a ten dědeček byli spolu dobře živi. Janeček pásal kozy a dědeček dělal doma syrečky, a pak

je spolu jedli" — kozí syrečky, taková věc chutná, vonná, veskrze dobrá!

A jak jsme se chechtaly, když šel „Jirka s kozou" do světa, a kdo se koze přiblížil, každý se chytl a už jich byla taková řada dlouhá, mužští, ženské, vojáci, králi, šenkýři —

A jak jsme se třásly, když ta čarodějnice řekla Haničce a Janečkovi: „Dnes večer už vás zabiju a upeču —". „Ona měla takové dlouhé ruce suché — víte — a na nich takové nehty — jako motyky! A když podívala se svýma očima, tak jí svítily jako kočce. To byla hrůza! Můžete si pomyslit, co Janeček a Hanička vystáli potom strachu! A když přišel tedy večír — babička už tu přišla — a oči jí svítilý — a natáhla pravou rukú —" *)

Cvak! V tom se dvéře rozlítly — tmavá chodba se za nimi rozzivla (rozevřela) a ze tmy —

No ze tmy vystoupla jenom paní Jedličková z prvního patra, aby se podívala, co tu dělá její ufrněná Máňa! Ale nám to leknutí projelo celým tělem, až do patiček dolů —

Ach bože — bože — kéž bych se dovedl při pohádce ještě jednou — jedinkrát takhle leknout!" (Nár. listy 20./I. 1889.)

Jaké to humoristické vylíčení věci tak prosté!

A nebyly to jen pohádky, které lákaly bujnou jeho fantasii dětskou. I na př. „pohnutlivou historii o tuze krásné i pobožné velmi ale nešťastné Genovefě" rád vyslechl od babičky, která

---

*) Protahování slabik na konci schválně; Neruda napodobí vypravování sousedčino.

jen čekala, až „nějaké lidské mládě přistoupí“, aby vypravěti mohla „vedlé kukátka“, t. j. obrázky doprovázejíc. „Jak bolně-sladké prožil jsem chvíle u jejího kukátka! Jak rychle jsem běžel k ní, když jsem měl šajnový krejcar*) v kapse, a jak ostýchavě jsem poslouchal opodál, když ani krejcaru nebylo!“ vypráví sám Neruda.

Podobně komedianti lákali přirozeně malého hocha. „Hlavu jsem si moh' srazit, jak jsem ubíhal za letního času s Hradčan až dolů za Oujezdskou bránu, jen abych viděl komedii Veselého, a hubu jsem si moh' umluvit, jen abych v neděli odpůldne vymluvil desetník, když byl Beránek v Praze se svým cirkem.

Hochům i Nerudovi se příliš líbil tento starý principál,**) když se „producíroval přede všemi potentáty.“***)

III.

V nižších třídách gymnasijních.

V jedenácti letech šel Neruda na studie do německého gymnasia v Karmelitánské ulici. „Nemůže se říci, že by byl s přílišnou pilností ku školním věcem přilnul, ty se mu byly už v německé

*) Od německého schein = bankovka, peníz papírový; byly tehdy dvojí peníze: stříbrné a šajnové čili vídeňské. Šajnový krejcar byla třetina šajnového groše, který platil asi 5 h.

**) představený, vůdce.

***) Ukazoval, co umí, přede všemi předáky (potentát = mocný člověk).

škole dosti zprotivily a jeho všeobecné pokroky byly právě takové, že od roku k roku bez velikých nesnází třídami postupoval", praví o sobě sám ve známé povídce.

Skutečně měl prvním rokem špatnou známku z latiny, ale nevadila mu, příštím rokem si ji opravil, měl dobrou" a byl jako chudý osvobozen od školného." I přísný otec byl s ním spokojen a za odměnu směl nastávající tercián podívati se na dva dny do Slabec, rodiště matčina. Jak byl šťasten chudý náš student, že se dostal také někam ven z Prahy!

Neukrotná touha po neznámé přírodě dřímala v duši Nerudově dlouho a teprve později mohla býti ukájena. Teprve jako student poznal Neruda, co je pravý venkov. Popsal to v Nár. listech (1./IX.) 1889) takto: „Ach — kéž jsem teď venku, ale kéž jsem ještě také ten studentíček drobný, který tam užíval výročních svých vagac,*) a byl tak rozpustilý, tak všetečný, tak ničemný, tak protivný všem lidem! Jenom sobě samému se ten dareba napořád líbil, snad proto, že tenkráte se mu líbilo všechno, celičký svět! — Vidím v duchu, jak jsme spěchávali do lesa klukovským houfem — jen už abychom se tam octli!"

Líčí dále, jak honili vepře do lesa, aby hubili housenky, jindy jak chodili po lese jako po výzvědách a sbírali, co se dalo, jak si při tom povídali, jak si přáli být v lese poustevníky; dále jak podvečer popásali krávy na strništi, pekli brambory na ohníčku, hráli si celý den. Ale někdy

*) prázdnin.

také přece chtěli býti něčím užitečni: sbírali houby v lese, ubíjeli škvory na jiřinkách a zahrádkách, pomáhali sadaři kupit sčesané ovoce, „nemusil se bát, že mu snad zrovna nejzralejšího ubereme: nám bylo milejší to ještě zelené, tvrdé, které mělo ještě na slámě ležet. — V tom třeba spustil deštík a hup! už jsme byli v hlídačově boudě! Tulili jsme se, zase si povídali. Nebo jsme skákali venku v tom stříkavém dešti, házeli rukama do výše jakoby v letu — „Pane bože, houšť — houšť!" tak líčí Neruda radosti z venkovské přírody, kterou poznal teprve jako vyspívající hoch. A přírodu měl napotom v životě vždycky rád a rád se do ní uchyloval, když chtěl pookřáti.

S touhou po přírodě zmocňovala se Nerudy-studenta, jehož obor vědění se stále rozšiřoval, i touha po tuláctví, po dobrodružstvích, po cestování, touha po všem neobyčejném, po všem zvláštním, čeho neměl a neviděl ve svém prostém životě dětském, čeho nezažil nikdy při své chudobě. Nestačil mu už život velkoměsta, který pozoroval ve svém samotářství rád a dovedl z něho míti duševní prospěch, nelákaly ho už jen starodávné a tajemné věci Malé Strany a Hradčan, ale toužil už dále a výše, ven z Prahy, ba i do světa daleko... Už to, že přenocoval ve chrámu svatovítském, jak bylo dříve pověděno, v té katedrále, která mu byla posvátnou pohádkou, kolem níž se otáčel celý náboženský život dětský jeho i matčin, nebo to, že se pouštěl rád na věž svatovítskou, aby se díval dolů po Praze a do dálky za ní, už to svědčí o dobrodružném duchu hochově.

Také o tom napsal vzpomínku, o posledním pražském hlásném, který malostranské kluky vždy lákal tajůplností své osoby, jak často k němu nahoru chodili do věžního bytu, jak za letních neděl a svátků on — Neruda stoupal ještě výše strmými, točitými schody na zvonici, jak „si pohladil trochu „Zikmunda“ obra a zatáh' souseda „Josefa“ trochu za provaz, a pak zase útokem dále a výše!“ Jak konečně se octl nahoře, „ale teď — ta krása — ta krása!“

„Ach Praha — ta Praha,“ píše Neruda, „již jsem pro krásu její miloval, i když jsem ještě nebyl si citu a příčiny ani dobře vědom, — ta Praha zde pode mnou! Na ní všude slunce, po ní všude modravý lesk, Vltava jako stříbro, lada a chlumy kolem samý smaragd a safír — ani jsem nezkoumal částí toho obrazu, nehledal jednotlivostí v něm, vše — vše najednou byl bych rád vyssál pohledem jediným — dlouhým!

A když jsem se vzpamatoval z prvního dojmu, obcházel jsem zase gallerii a zkoumal věci bližší. Díval se zapevněným dalekohledem, nařízeným zrovna na Vyšehrad. — — Někdy bylo málo, někdy více času, ale tolik jsem si ho dovolil předce vždy, abych tu slyšel alespoň jednou tlukot hodin. Náhle to zachvělo věží. Po chvíli zas. A pak zarachotilo kladivo a dopadlo na bambuli. Rána zachvěla věží — a druhá — a třetí, a věž třásla se až v základech — a mně se třáslo srdéčko v těle blahem a štěstím!

Svatovítská věž mně byla největší znamenitostí Prahy. Nabádal jsem každého ku lásce k ní; vodil jsem ku její koruně, kdo se mi vodit dal. I našeho

dědečka, matčina otce, přišlého z venkova na návštěvu k nám, přiměl jsem k té pouti. Byl už sedmdesátník a pak nám chudáček ležel týden.“ (Nár. listy 10./. X. 1886.)

S věže svatovítské, s pohledem přes kamennou slávu Prahy dál do kraje, jako by si byl Neruda otvíral cestu do širého světa, jako by si byl uvědomil už jako student, že ten svět je otevřen každému, a že by i on mohl se někdy do něho podívat — cestovat.

Co mohlo lépe ukojiti Nerudova dobrodružného ducha než cestování?

Vypravuje, jak začal cestovati „zcela maličký!“ „Maminka mně svázala kdysi šaty a odevzdala mne i s uzlíkem hokynářce, a ta mne vzala s sebou na dvoudenní vandr do Slabec. A jindy mne zase odevzdali formanovi na Smíchově a ten mne třetího dne odevzdal v Plzni zase hokynářce a ta mne zase dodala — ať mne ale už dodala, kam chtěla, ať uvedla na nocleh opět, kam chtěla, všude a všude zacházeli se mnou zrovna jako s princem!“ (Nár. listy 7./X. 1888.)

Tak si libuje Neruda své prázdninové cestování studentské ve „Vzpomínkách vandrovních“. Byl přímo nadšen a s humorem líčí, jak „býval na takovém feriálním vandru — králem! A mým královstvím byl celý širý svět, i s vůkolím.“

Vážil si Neruda nadmíru té svobody v boží přírodě, jíž se mu tak náhle dostalo po omezeném životě nevyspělého hocha! Cestoval nejraději sám.

„Jen jednou (r. 1850), jedinkrát ale jsem si k tomu přibral kollegu Němce. Z Prahy až k Řičanům to ještě šlo s ním slušně, v černokoste-

leckých lesích ale už jsme se prali, odtud až do Zásmuk šli jsme od sebe pořád alespoň na sto kroků, a pak jsme se spatřili už až zase v Praze, po prázdninách ve škole. Inu — — a když už mne pobolívaly královské mé nohy, ohlížel jsem se, nejede-li někde vůz, vypadající prázdně, a usedl jsem pak v škarpě a čekal. — „Svezte mne trochu, příteli! Dám vám na pivo" (v pozdějších dnech už jenom „na tabák"). Čeledín švihal bičem a prohlížel si mne. Po chvilce řekl: „Voni jsou student z Prahy?" — „No jsem — tedy?" — „Tak si sem vlezou!" A poposedl, upravil slámu nebo seno a seděli jsme vedle sebe. Já mluvil, on mlčel. Pak se mne počal ptát, budu-li panpáter,*) nebo pán od pera, nebo dochtor? A pak jsem musil vyprávět o Praze. A pak zase musil odpovídat on. Tenkráte ještě byl čeledín pánem, což o to! Podnikal s povozem delší cesty, hospodář mu musil důvěřovat, vážil si pořádného čeledína, a ten si mohl „svezením" přivydělávat jak chtěl. Ale i kdyby byl býval hospodář přísnější — když se jednalo o „študenta z Prahy" —! „Študent z Prahy" byl vítán všude a všude! Lid náš nepřeje vlastně cestovnímu, potulujícímu se člověku — — ale študent z Prahy mohl vyvést třeba i rozpustilý kousek, a pořád byl „pan študent z Prahy"!"

„Ach, taková cesta s formanem! Člověk mohl slézt a hodinku se projít a třeba si jít trochu i jahody sbírat. A zase, kdykoli chtěl, vylezl si na vůz a zakolíbal se v seně do dřímoty. To bylo jiné pohodlí, nežli je dneska ve vagóně! Ach — ty

*) kněz.

krásné staré časy! Ach, to krásné staré cestování!“

„Kde se člověku líbilo, tam se pozdržel, natáh' se a díval. Obraz, ať kraje, ať lidí, měl času dost ponořit se až na dno duše.“ (Nár. listy 7./X. 1888.)

Největším půvabem bylo, nocovati jednou na půdě v seně, podruhé na slámě ve světnici, po třetí ve stodole, po čtvrté v peřinách u faráře, po páté zase v seně na formanském voze atd.

A což když student zmokl! Jak žertovně to Neruda líčí: „... pinklíček*) promokl zároveň s námi a taky až „na kůži“, totiž až na tu *naši* kůži, a v něm promokly obě záložní košile, beztoho snad už špinavé, a když jsme konečně někam pod střechu vešli, stáli jsme tu, jako kdyby nás z vody vytáh', a ženské pobíhaly kolem nás a usmívaly se přívětivě — „Chudáček student z Prahy — člověk by ho moh' ždímat!“ A kliky cvakaly a dvéře bouchaly, a hospodyně už tu nesla košili hospodářovu: „Vemte to honem na sebe, pane študent!“ A člověk se stydlivě postavil někam do kouta a už byl v té košili hrubé a seděl za stolem, a ženské se smály a rozvěšovaly to promoklé prádlo a stavěly boty k peci — i bože, to byla krása!“

Když se vracívali z cesty:

„Samý hadr — radost se podívat! Kabát jako fángle, košile pouhý obojek, boty hotový cedník. A tělo jako lucerna. „No, Ty zase vypadáš — pro pána boha!“ bědovala pokaždé matka. — „I vždyť

*) raneček.

on se u maminky zase spraví!" podotknul některý soused. A my nemohli vypravovánín pak ani stačit a huba nám jela jako řehtačka. Co my viděli všechno za tu dobu! Celý kouřimský kraj, — celý! nebo zas celý berounský, nebo prácheňský! Na rtech nám hrály samé národní písně...."
(Nár. listy tamtéž.)

Tak cestoval Neruda-student, tu byl dán základ k jeho velkým cestám pozdějším v mužném věku.

Je pochopitelno, že touto samostatností, k níž se Neruda sám vychovával, utvářela se i zocelovala postupně i jeho povaha, která se pak v pozdějším věku tak svérázně projevila ve všem jeho jednání i ve spisovatelství.

Ač byl jako syn chudých rodičů ve škole odstrkován, přece se v něm vyvinulo sebevědomí, které si vždycky již podržel, spolu ovšem s neústupností a jakousi vzdorovitostí, když si byl vědom, že se mu křivdilo. Naučiv se ve svém samotářství správně pozorovati život a jsa duševně znamenitě nadán, stal se samostatným ve všem jednání a učinil si vždy správný úsudek o všem. Brzy se změnil z náboženského vychovance své matky v skeptického (= pochybovačného) posuzovatele pravého stavu věcí náboženských. Poznav dobře na sobě útrapy chudého dítěte, naučil se soucitu k jiným trpícím a poníženým. Ku podivu nestal se tím „darebákem", kterým podle proroctví všech sousedů malostranských býti měl. Neboť bylo zajisté zásluhou dobré výchovy moudrých rodičů, zvláště mírné a nábožné matky, že se nenaučil opláceti zlé zlým,

nýbrž záhy si vštípil zásady pravé lidskosti, a vytvořila se v něm vzácná povaha, byť hrdá, neústupná a uzavřená. Nelze si mysliti dokonalejší povahy opravdového „člověka", který rozumí vždy bídě a bolesti jiného, jak později nesčíslněkráte dokázal Neruda jako člen společnosti lidské a jako básník a spisovatel. Nelze si také představiti lepšího syna svého národa, jak se ukázal skutky jako vlastenec, uvědomiv si už záhy v letech studentských povinnosti opravdového Čecha.

Na studiích vyvinoval se očividně.

Už v nižších třídách začal náš studentík skládati verše, což se matce nelíbilo, domnívala se, že tím zanedbává učení. Jako tercián na popud svého třídního prof. Mühlwenzla chodil do českých přednášek prof. Koubka v Klementinu. Však tomu také věnoval vzpomínku, kde líčí, jak se tam vydal s přítelem parvistou (= z I. třídy), jak na sebe upozornil Koubka roztrhanou a promočenou „bůtou", po čemž následoval hned jazykový výklad, že má říci „botou", jak ho ke konci Koubek znovu oslovil a zval i dále k návštěvě přednášek.

„Šťasten jsem odcházel. Odpůldne ve škole byl jsem velmi roztržit; nevěděl jsem ani slova, co se děje, a byv vyvolán, obdržel jsem onu dvojku, z které jsem si poprvé v školském životě pranic nedělal. Ale ke Koubkovi jsem chodil často. Předčítání českých veršů bylo ve mně vzbudilo přesvědčení, že je čeština „nejkrásnější řečí na světě". — Ve farní škole a v normálce byla ta němčina tak ošklivě nesrozumitelna, že člověk

človíček neměl ani z učení, ani ze čtení nebo písničky radosti a když naproti tomu česká Meluzina nebo Fortunat*) byli tak rozkošně zajímavi! A k tomu *celá hodina* česká!“

Bylo to osvěžení mezi německým vyučováním na gymnasiu a Neruda rád potom se spolužáky stejně smýšlejícími do hodin těch docházel.

Pocítil už v normálce na sobě křivdu páchanou, že nebyl vyučován mateřským svým jazykem, pocítil všechnu trpkost a hořkost školy cizojazyčné, ačkoliv byl z těch dětí, které němčinu konečně snadno překonaly, zvykly cizímu jazyku a osvojily si tak pro budoucnost znalost řeči, jež se jim dobře v životě hodila. Tím se liší značně prvotní vzdělání Nerudovo od vzdělání jeho současníků literárních, kteří prošli v mládí českými školami ve svých domovech a teprve na střední škole zvykati musili němčině. Uvážíme-li tuto okolnost, oceníme tím spíše u Nerudy jeho českost, že studium v jazyce německém studenta povahy jeho neodnárodnilo, naopak — jako každý tlak budí protitlak — vychovalo v něm dobrého Čecha. Není pochyby, že i ústrky a ponižování, které zakusil mezi německými žáky pro svou češtinu, utvrdilo v něm a vychovalo vzorného vlastence, jak se později ukázalo.

Co tu bylo radosti ve třídě, když měli na gymnasiu v r. 1848 konečně první hodinu českou, když prefekt (= ředitel) Janda přivedl nového

---

*) Dvě oblíbené knížky lidové, první původu francouzského, druhá německého, do češtiny přeložené, obsahu pohádkového a dobrodružného.

výpomocného profesora doktora Květa a představil jej žákům, řka, že je bude vyučovati češtině, a když se k nim konečně s katedry ozval zvuk českého jazyka. V „Upomínce zcela droboulinké" do podrobností vylíčil Neruda tyto dojmy českých studentů, z nichž jr enujeme aspoň spisovatele Prokopa Chocholouška, Gustava Pflegra-Moravského a básníka Ant. Tollmanna.

Bouřlivý rok 1848 také měl ohlas v Nerudově tenkráte ještě dětinství. Vypravuje o tom v „Povídkách malostranských" pod názvem „Jak to přišlo, že dne 20. srpna 1849 o půl jedné s poledne Rakousko nebylo rozbořeno". Hoši „spolku pistolového" myslili věc vážně, přisahali si věrnost a pod názvy husitských vůdců (Neruda sám byl Žižkou a nasadil si černou pásku), s pomocí hokynáře Pohoráka měli se zmocnit Prahy a „rozbořit Rakousko". Ale Pohorák je zklamal — opil se v rozhodné chvíli.

Stojí za přečtení humoritské to líčení události vážně míněné, nejen jako ukázka tehdejších her pražských chlapců na hradbách kolem Hradčan, ale i jako doklad, jak měla bouřlivá doba také na mládež hluboký vliv a zanechala v ní trvalé dojmy vlastenecké.

IV.

Na akademickém gymnasium a na universitě.

Na německém malostranském gymnasium zůstal Neruda ještě v V. třídě, zabývaje se vedle studií i hudbou. Hrál na violoncello a zpíval, maje slušný

baryton. Už dříve učil se hře na klavír a na housle. Do stavovského*) divadla chodil rád poslouchat hudbu Mozartovu a Beethovenovu.**)

Už v této třídě umínil si státi se spisovatelem. Totiž: s přítelem Lužičanem Michalem Hórnikem, pozdějším kanovníkem v Budyšíně,***) který tehdy v Praze studoval a často k Nerudovi do Ostruhové ulice chodil, si slavnostně slíbili, když šli jednou pozdě večer sami dva po Karlově mostě, že „budou každý pro svůj národ psáti", jak svědčí Adolf Černý. †) Oba dostáli slovu, jak se později ukázalo.

K tomu mohl se Neruda ovšem lépe připraviti na jiném ústavě a přešel tedy r. 1850 do sexty na české (ovšem jen na krátko) gymnasium akademické, ††) kde byl tehdy prozatímním ředitelem slavný dramatik V. K. Klicpera, jehož si zvlášť Neruda zamiloval a s velkou láskou a úctou mu věnoval později vzpomínku v „Obrazech života".

Je pozoruhodno, že akademické gymnasium mělo vždy pověst vlasteneckého ústavu, totiž že se tam vždy i později náhodou sešli studenti,

---

*) Divadlo na Ovocném trhu (nynější německé), od stavů země zakoupené. „Stavové" byla šlechta a duchovenstvo.

**) Oba jsou z nejslavnějších německých hudebních skladatelů, W. A. Mozart, Rakušan ze Salcburku (1756—1791), L. Beethoven původem z Bonnu (1770—1827), oba zemřeli ve Vídni.

***) Hlavní město Horní Lužice, nad Sprévou.

†) Básník (pseud. Jan Rokyta), a spisovatel český, zasloužilý u nás o pěstování styků všeslovanských, hlavně s Lužičany, (naroz. r. 1864).

††) Historický název gymnasia, které bylo připojeno k universitě (akademii), na Starém městě pražském.

z nichž se stali dobří Čechové, vynikající mužové a spisovatelé našeho národa. Tu se octl Neruda konečně v poměrech sobě hodných, v prostředí českém, kterého si po tolikaletém němčení ve školách plně zasloužil!

A jak také jiný duch vládl na takovém českém ústavě a jaká to byla tehdy vzácnost! Bylo tu středisko mladých nadšenců a vlastenců, kteří byli ve svých ryze českých snahách podporováni vlasteneckými profesory V. Štulcem, V. Zeleným, Dr. Fr. Čuprem. Neruda sešel se tu opět s přítelem G. Pflegrem a nově se seznámil s V. Hálkem (byl tehdy v kvintě), V. Bendlem,*) B. Jandou.**)

Z dětí stali se tu rozumní hoši, nadšení a ohniví, kteří si psali časopis, družili se v kroužky, čtli si a rokovali, chtěli povznésti národní život český i jeho písemnictví. Neruda jim stál v čele. Nové názory a smýšlení, které se nesly od západu ve chvílích roku 1848, nové proudy v literárním umění zmocnily se i mládeže, studentstva, a co přirozenějšího, nebyli-li profesoři proti tomu, dařilo se novému duchu a pokroku duševnímu na předním ústavě pražském znamenitě. Byly to ovšem jen nedokonalé pokusy studentské, ale byly základem další plodné a významné práce mužů toho druhu jako byl právě Jan Neruda. Při tom nezapomínali na vlastní sebevzdělání, četli nejen to, co v české literatuře bylo možno dostati, ale i spisy německé. Básníci svobody, jako Heine, Börne, romanopisec Gutzkow a j.

---

*) Spisovatel kněz (1833—1870), básník a překladatel.
**) Básník a povídkář dějepisný (1831—1875).

lákali je nejvíce. Z jiných literatur četli aspoň překlady vynikajících spisů Shakespearových, Danteových, Waltera Scotta, Byronových atp.*) Ale záhy začal čísti Neruda v originále (= v původním znění) také spisy francouzské, hlavně tehdy oblíbeného slavného francouzského básníka Victora Huga**) a Jana Paula, neboť tomuto jazyku učil se pilně už dříve, nejspíše na popud jmenovaného už učence Barranda. A prospěla mu znalost francouzštiny i na pozdějších velkých cestách ve Francii i na východě, kde se lze dohovořiti jen v této řeči tomu, kdo nezná tamního domorodého jazyka.

Sám sebe popisuje ve Fr. Horáčkovi Neruda v této době studií takto:

„... více se učil věcem, jež přísně do školy nenáležely. Četl co nejpilněji, kde mu co do ruky přišlo a poznal co nejdříve dosti důkladně literatury cizojazyčné. Jeho německý sloh byl v brzku vybroušený — jediná to eminencí,***) neopouštějící jej po celé gymnasium — měl ve svých úlohách myšlénky a pěkné frasí†). Učitel jeho tvrdil jednou, že má sloh tak květnatý, že se skoro Herderovu††) slohu podobá. Brali ohled a když v ostatních předmětech mnoho neznal, říkávali,

---

*) Shakespeare (čti „šekspír“), anglický dramatik, největší dramatický básník všech dob (1564—1616). Dante, italský básník, skladatel pověstné „Božské komedie“ (1265 až 1321); Walter Scott, básník a romanopisec anglický (1771 až 1832); lord Byron, angl. básník (1788—1824); čti „bajrn“.

**) Victor Hugo, žil 1802—1885 (čti ügo).

***) = výtečná známka.

†) fráse = rčení, obraty.

††) básník a spisovatel německý (1744—1803).

že má veliká talenta,*) že je ale darebákem. Talent zkazit sobě však nedůvěřovali a Horáček proklouznul i poslední rozhodnou zkouškou."

Současně jevil Neruda velký zájem pro lidové písně české a slovanské (hlavně srbské), studoval je, z čehož ovšem měl jako nastávající básník velký prospěch.

Nejvíce jej zajímala lidová ballada, s kterou se seznamoval hlavně ve stycích s K. J. Erbenem, když jako oktaván začal docházeti do rodiny Fr. Holiny, kaligrafa (= krasopisce) starých knih českých, jednoho z posledních umělců v psaní starých kancionálů.**) „Kytici" Erbenovou už dříve zbožně častokráte pročítal, a což když teprve autora osobně poznal!

U Holinů scházela se vybraná společnost spisovatelů a vzdělanců českých tehdejší doby, kde se „vlastenčilo" a kde se Neruda seznámil s různými novými osobnostmi vzdělaného světa pražského. To byla voda na Nerudův mlýn, a schůzky v této společnosti byly jen krásným doplňkem ušlechtilých snah národních tehdejších českých gymnasistů.

Jak se vlastně Neruda k Holinovům dostal? Na tanečních hodinách zamiloval si dcerušku Aninku a jí naopak se zalíbil mladý student, výborný tanečník. Po celé Praze platil totiž Neruda za „nejlepšího tanečníka velkého mazuru***)

---

*) Nadání.

**) Středověká sbírka kostelních písní s notami; přidány někdy i modlitby a žalmy. Nejznámější jsou z doby husitské a českobratrské.

***) mazur, mazurka, oblíbený tanec původu polského.

v sále žofínském" a málokdo dnes ví, že jest on původcem oblíbeného tance řadového „besedy". Neruda se rozepsal v pozdější době častěji o tomto svém mladickém koníčku.

Na taneční hodiny a k Holinovům chodíval s Nerudou nejčastěji přítel Heyduk, který se pro něho stavíval v bytě v Ostruhové ulici. Heyduk vzpomíná toho později („Vzpomínky literární") a při tom matky Nerudovy, jak starostlivě i žertovně mu nakazovala, když odcházeli: „Daj, mně na toho mého Jana pozor, ať mně tak moc nekouří a netančí, a přivedou mně ho zas!" „Při tom nás často před odchodem znamenala křížkem na čela. Ta dobrá paní!" dodává Heyduk. „Já ovšem nekouřil, leda půl portorika, ale Nerudovi brániti bylo marno, a pokud se netancování dovolávala, byli jsme oba náruživými tanečníky, zejména velkého mazuru!"

V oktávě r. 1852 napsal sice, ale neuveřejnil*) Neruda první svou báseň „Z času za živa pohřbených". Název značí dobu neomezené vlády ministra Bacha, dobu zpátečnictví, poněmčování a největšího pronásledování Čechů, kdy jsme politicky byli v stavu přebídném (tenkráte byl uvězněn Havlíček v tyrolském městě Brixenu), a mladý básník chtěl vyjádřiti city mládeže té neutěšené doby, kteří se přece těšili zase na lepší časy, neboť nezapomněli revolučních dojmů roku 1848 a „jaro národů" jim bylo pořád zářnou nadějí do budoucna.

---

*) pojal ji až do „Knihy veršů časových a příležitostných".

K Holinovům docházel Neruda ještě dále i po maturitě r. 1853. Dýchánků u nich, velice přátelských i duchaplných účastnila se také kromě Erbena, Heyduka, Baráka, Krolmusa, Hanky*) a j. Bož. Němcová, která Nerudu očarovala, jak sám napsal. Už proto se mu zamlouvala, že četla ráda jako on básníka Heine, který měl na Nerudu tehdy největší vliv.

Neruda měl býti po matčině přání knězem. Skutečně se dal zapsati do premonstrátského**) kláštera na Strahově. Ale zůstalo při pouhém zápisu. Rozhodl se pro právnickou fakultu.***) „Stal se právníkem z módy a proto, že otec chtěl, aby byl úředníkem... Matka zanechala hokynářství. Vedlo se jim za krátký čas bídně a Horáček (= Neruda)†) musil k tomu hledět, aby něco vydělal. Hodiny dávat neuměl a také ho nikdo za domácího učitele nechtěl. Byl by se rád po nějaké službičce ohlídnul, nebyl však k tomu hned odhodlán. Chuť k dalším studiím mu sice nevadila, právnictví bylo dosti nechutnou stravou a kolej††) navštěvoval jen, když měl dlouhou chvíli."

---

*) Jos. Barák, spis. český a žurnalista (1833—1883); Vác. Krolmus, badatel v oboru starožitnictví a lidovědy (1787—1861); Václav Hanka, český spisovatel (1791—1861), proslulý paděláním rukopisů Královédvorského a Zelenohorského.

**) název od sv. Norberta v klášteře Prémonstré ve Francii.

***) universita (vysoká škola) dělí se na čtyři fakulty (části): bohosloveckou, právnickou, lékařskou a filosofickou.

†) citováno opět z povídky „Byl darebákem".

††) universitu, umístěnou v bývalé koleji jezovitské.

Ale pouze rok setrval na právech. Na otcovo naléhání — v té době asi bylo nejvíce trpkostí a nedorozumění mezi oběma — přijal místo aspirantské*) u zemského vojenského účetního úřadu. Zde se mu služba zprotivila suchopárností a zotročováním povah. V delší povídce malostranské „Týden v tichém domě“ lze se dočísti o podrobnostech tohoto zaměstnání, jež záhy opustil. Jeho myšlenky a touhy nesly se jen za literaturou, jeho zbožné přání, státi se spisovatelem, dovedlo potlačiti a vypuditi všechny jiné zájmy a okolnosti, byť lákavější. Ale poněvadž literatura sama, zejména v tehdejší době, neposkytovala nikterak životního zabezpečení a nechtěl-li býti Neruda právníkem nebo úředníkem, musil se ohlédnouti po jiných studiích.

Svedl téměř s rodiči boj o vstup na filosofickou fakultu, kde si dal zapsati přednášky z dělepisu, literatury, jazykozpytu a též filosofie. Z toho především ho zajímala filosofie a dějiny literatury.

„Byl to tehdy asi dvacetiletý mladík suché, snědé tváře, černých kadeří, lehkého chmýří nad ústy; na hlavě měl fes,**) v ruce dlouhý, černý troubel a na něm sádrovou dýmku. Šedivý kabátek, šedivá vesta, šedivé spodky,“ lze-li vztahovati popis Jana Hovory, posluchače filosofie, na našeho básníka z malostranských „Večerních šplechtů“. Zde je obrázek veselých večerů trávených za měsíčního svitu ve vikýřích prejzových

*) čekatelské; aspirant = čekatel, žadatel nějakého úřadu.

**) fez = turecká čepice (podle města Fésu v Marokku, kde se tyto čepice původně vyráběly).

střech malostranských domů a společnosti několika druhů, vzpomínka z těchto dob universitních studií.

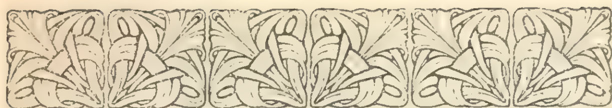
Ale ze studií filosofické fakulty na universitě neměl pro nějaké hmotné postavení v životě Neruda také ničeho. Fakulta filosofická doplnila jen jeho vzdělání jako samouka, který na ní nikdy profesorských zkoušek nesložil, ačkoliv, jak uslyšíme, také si na střední škole zaučil. Věnoval se zcela literatuře a novinářství.

To co jen jako sen vřelo v mladistvém mozku od sexty na akademickém gymnasium, to odhodlal se Neruda provésti sebevědomě skutkem, činem samostatného muže, který i pohodlné živobytí obětuje svému ideálu: „být literátem (= spisovatelem) a pokrokově razit nové cesty své zanedbané literatuře domácí.“

DRUHÁ ČÁST.

NOVINÁŘ A FEJTONISTA.

I.

První básně. Starost o živobytí. „Hřbitovní kvítí". Almanach „Máj". Literární boj.

Rok 1854 jest mezníkem mezi Nerudovým jinošstvím a mužstvím. Tehdy viděl dvacetiletý básník první svůj výtvor slovesný vytištěný, a sice v „Lumíru", jediném to tehdy literárním časopisu, jehož redaktorem byl F. B. Mikovec. Byla to ballada *Oběšenec*, kterou Neruda podepsal pseudonymem*) Janko Hovora. Vane z ní příšernost: bouře, blesk, mrtvola. Jistě byla napsána pod dojmem ballad Erbenovy „Kytice", ale liší se od nich dojmem skutečnosti a verši prostými, bez obrazů. Jako by tu Neruda už ukazoval budoucí způsob svého tvoření. Látku mu poskytlo samotářské bloudění v pražské přírodě o dušičkové náladě podzimní.

Za rok vyšly v „Lumíru" nové *čtyři lyrické básně* od Janko Hovory, nadepsané „Hřbitovní kvítí". Neruda je napsal za okolností truchlivých,

*) vymyšlené jméno spisovatelské.

za nemoci otcovy, která neslibovala uzdravení. Odtud smutný název jejich.

Současně začal Neruda pracovati jako novinář. Vstoupil do redakce německého pokrokového listu „Tagesbote aus Böhmen“ (Denní posel z Čech), který psal v zásadách „Mladého Německa“, spisovatelské to tehdy pokrokové družiny v Německu.

Je příznačné, že se nemohl uchytiti od počátku v české redakci, aby nemusil zapírati pokrokového svého smýšlení. Nebylo tedy pro něho z té příčiny místa v zpátečnických „Pražských novinách“. Jen proto nevstoupil také do listu J. Friče „Praha“ a zamítl z podobných důvodů súčastniti se jeho almanachu*) „Lady Nioly“.

Aby se prozatím nějak uživil, dal se do služeb německého listu. Způsobilost jazykovou měl ovšem k tomu výbornou. Dvě léta zde působil na prospěch sobě i národu českému: vyučil se, abychom tak řekli, v dobré škole německé žurnalistice (= novinářství), vycvičil se hlavně na fejtonistu prvního řádu, jak uslyšíme; národu svému pak posloužil výborně tím, že seznamoval správně Němce o našich českých poměrech, o divadle, o písemnictví, byv lokálkářem toho německého listu, t. j. pisatelem krátkých, stručných místních zpráv a zpravodajem o vzdělanostních poměrech našich.

Ale včas rozpomněl se na vlastní životní cíl: pracovati pro pokrok české literatury. I vystoupil odtud r. 1857.

*) ročenka, výbor literárních prací občas (ročně) vydávaných.

Tehdy také zemřel třiasedmdesátiletý otec jeho právě v den 10. října, když Lumír přinesl druhou jeho balladu *Rubáš*. Tenkráte teprve, pozdě už, si Neruda jasně uvědomil, jak měl toho málomluvného a napohled přísného otce přece jen rád. Hryzlo jej svědomí, že si spolu nikdy nerozuměli. A pod tesklivou náladou této smrti milované bytosti vzniklo deset básní *Otci*,*) věnovaných památce jeho, něžné to vyjádření dlouho utajované lásky synovské, jak svědčí mezi jinými verše:

Milovali jsme se, otče,
jak se milovat jen může,
ctili jsme se, drahý otče,
muž jak muže ctíti může.

A přec stála jakás síla
příkré pýchy mezi námi,
že jsme žili, jako žijou,
dobří ale chladní známí.

Často o samotě náruč
toužebně jsme rozepjali,
a když jsme se sešli — chladně
proti sobě zas jsme stáli.

Nyní Neruda osaměl s matkou. Byl nucen ulehčit jí v namáhavém vydělávání živobytí (vedla dále trafiku po otci), a přijal tehdy na čas místo soukromého učitele (na německém ústavě

*) Uveřejněny později v „Obrazech života“.

Wotzelově, v Jednotě katolických tovaryšů), ale nikde nevytrval. Byla to úmorná práce za malý plat.

Daleko lepší bylo supplentské *) místo češtiny a němčiny na německé reálce v Mikulandské ulici, které dostal od ledna 1858 za onemocnělého profesora. Zde učil půldruhého roku a byl tu jeho žákem pozdější druh z redakce Jakub Arbes, proslulý spisovatel. Arbes vzpomínal rád Nerudových výkladů českých básní a jeho vlasteneckého vychovávání studentů. Napsal o tom:**) „Bylo mu (= Nerudovi) líto Čechů na německé škole, kteří cizí řeči nerozuměli, a přece výrazu k myšlenkovému projádření úsilně hledali, a již byli svátečně vděčni za každou hodinu češtiny, kdy se jim aspoň něco česky vysvětlilo."

V polovici prosince r. 1857 vytiskl mu Karel Bellmann 59 básniček lyrických v úpravné knížce pod názvem *Hřbitovní kvítí.*

Sbírka věnována jest předčasně zemřelému jeho příteli Ant. Tollmannovi. S lítostivou vzpomínkou na jeho zmařený život nesou se tyto verše přes osobní bolest k nářku na současné neblahé poměry. Málo básnického kouzla, ale mnoho vnitřní pravdy. Příčinu k takovému bolestnému nazírání na svět měl Neruda už z domova: přísný otec, chudoba a těžký výdělek denního živobytí, odříkání všeho druhu. Dále neutěšený život ve škole, vědomí stavovského rozdílu mezi ním a bohatšími spolužáky, zkrátka

---

*) místo výpomocného profesora.
**) v Lumíru, r. XXVII. „Noc na hřbitově".

málo zářivé dětství, konečně i zápas o vlastní živobytí — to vše naučilo Nerudu dívati se na život černějšími skly, smutněji a bolestněji, než bylo třeba. Říká se tomu cizím slovem pessimismus. Tak pessimisticky jsou psány básně „Hřbitovního kvítí“.

A tak díval se Neruda příliš černě na současné poměry společenské, národnostní i politické. Léta padesátá minulého století byla opravdu neveselá: absolutistická*) vláda, nepříznivá politika, nerovnoprávnost národů, odpadlictví mnohých „vlastenců“, poněmčování ve školách, v úřadech, ve veřejnosti i v zámožných rodinách; společenské rozdíly, otrocké povahy, bída ponížených.

Hořce, bolestně, vyčítavě, satiricky, posměšně, pochybovačně řekl tu Neruda své mínění. Nebál se říci pravdu, byl životem k ní už tak vychován.

Nejvíce jej bolela ubohost české literatury, špatní básníci a spisovatelé, neboť poněkud vynikající muži toho druhu se buď odmlčeli nebo zemřeli. Výjimkou byla jen Erbenova „Kytice“ z r. 1853. A proto vytýčil si Neruda životní cíl: že je nutno žít, státi se básníkem opravdovým, jíti za vzorem Erbenovým, povznésti české písemnictví.

Bohužel „Hřbitovní kvítí“ nebylo přijato příznivě. „Do cukrování a sladké něhy dosavadní lyriky erotické (= o lásce) a vlastenecké padla drsná píseň Nerudova kovovým zvukem,“ napsal Vrchlický. Hořkost reflexivních = (přemítavých,

*) neomezeně vládnoucí.

úvahových) básní nelíbila se čtenářům. Ale hlavně, že obsahovaly pravdu a odsuzovaly leccos z vad a převráceností společenských! Také forma nevytříbená, nehudební, nepoetické verše a neuhlazená řeč zarážely v básních. Objevily se četné nepříznivé posudky. J. V. Frič přátelsky radil Nerudovi, aby zanechal básnictví a pokusil se v něčem jiném! Hálek — to prý je básník! Pouze B. Němcová vyslovila se pochvalně: líbil se jí „heinovský" ráz básní.

Nerudu nechápali zejména ti, kdož ho znali jako veselého společníka. Nevěřili jeho „hřbitovním" náladám, nevěřili v opravdovost jeho citů, neznajíce Nerudu-samotáře.

Básně tyto přišly předčasně v dobu poesie vlastenecké a v dobu všeobecné prázdnoty duševní. „Neruda spěl vždy daleko před svou dobou," napsal Vrchlický. Vidí ve sbírce jeho cenu kulturně-historickou:*) „Takhle kolem let šedesátých někdo myslil a cítil v době tupé reakce (= zpátečnictví), takto se zrcadlila duše vynikajícího jedince v davu."

Nerudu sice bolelo toto neporozumění, ale nedal se zmásti, aby snad nevytrval na dráze, kterou si tak určitě vytkl. Psal v té době A. Holinové dopis, z něhož je patrno, jak byl pokořen a tím duševně rozerván.

Viděl, že nezbývá nic jiného, než dáti se v boj za své pokrokové přesvědčení. Tušil, že to bude boj úporný, který mu nastane se starou generací,**)

*) t. j. cenu pro dějiny vzdělanosti.

**) Generace = pokolení; stará generace = zde: staří (dosavadní, žijící) básníci a spisovatelé.

ale nebál se ho. Byl odhodlán ke každé oběti, aby vyšel vítězem z něho.

Obětí tou byla láska k Anně Holinové. Rozhodl se věnovati se zcela novinářství, nekonati zkoušek profesorských, jelikož vyučování na škole bylo by jej jen zdržovalo a oddalovalo od literatury. A poněvadž bez pevného a lepšího hmotného postavení sotva by byl manželku uživil, zřekl se své milenky a mužně se s ní rozloučil v několika dojemných básních, otištěných v „Lumíru“ na Sylvestra r. 1857 pod názvem *Anně.*

A současně hledal cestu, jak překonati nepochopení a vybojovati literární boj v zásadách „Mladého Německa“. Pomalu se mu vracel veselejší názor životní, důvěra v úspěch práce. Hledal spojence, neboť poznal, že sám by nedokázal ničeho. Bylo potřebí významných činů literárních, bylo potřebí poučovati obecenstvo.

Literárním almanachem mělo se nejdříve vystoupiti proti všemu zastaralému a zpátečnickému. Vedle toho bylo nutno vydávati vážný, literární a kritický list. Heine, který byl duševním otcem spisovatelské družiny v Německu, stal se Nerudovi a všem těm, kteří se k nim za krátko přidali, vzorem. Hlavní zásadou měla být pokrokovost; všímati si současného skutečného života a jeho podrobností (nikoli minulosti), účastniti se všeho života společenského i politického; básniti pravdivě, stručně a výrazně; psáti především prósou, neboť lze jí lépe než řečí vázanou proniknouti do lidových vrstev, které musí být vzdělávány; psáti jen to, co je prožito a procítěno; kořeniti humorem, vtipem, ironií, posuzovati přísně sebe

i jiné, odsouditi vše, co není správné, dobré a krásné; vychovávati lid k svobodě, upozorňovati na cizinu a na význačné zjevy světové, učiti se od nich. To byly v jádru zásady „Mladého Německa".

Prvního spojence našel Neruda ve Vítězslavu Hálkovi.

Je zajímavo, že se spojili k témuž cíli tito dva, jimž štěstí tak různě přálo: Hálek byl za svého „Alfreda"*) téměř zbožňován (kniha byla do roka rozebrána), Neruda kaceřován za „Hřbitovní kvítí". Ale Neruda na Hálka nežárlil, objevil tu krásný rys vzácné své povahy, spojil se s ním k vydání almanachu, kterým se měly poraziti předsudky „starých" spisovatelů a básníků.

Oba se svorně usjednotili na věci, osobně sháněli příspěvky, jako redaktora — ovšem jen na oko — podepsali Baráka, jednali i s J. V. Fričem, který jim poradil jméno „Máj", získali Heyduka, Mayera, Němcovou, Sabinu, Erbena, objevili neznámé dosud talenty (= osoby nadané k umění spisovatelskému), J. Palackého, Ž. Podlipskou, K. Světlou. O sv. Janě r. 1858 vyšel *almanach*, ozdobený podobiznou básníka K. H. Máchy, nákladem H. Dominikusa.

Jménem Máchovy básně „*Máj*" měl býti dán znovu — tak jako před tím Frič se snažil almanachem „Ladou Niolou" — výraz úcty k památce Máchově, v jehož šlépějích chtěla nová družina naše kráčeti. Ale bylo jméno to jen heslem, jen

---

*) lyricko-epická báseň, vynikající líčením zjevů přírodních.

vnějším pojítkem almanachu. Příspěvky v něm byly dosti nestejnorodé a nebyly všechny ve smyslu nových zásad. Jen Neruda, Hálek a Mayer*) ukázali se tu svéráznými a pokrokovými. Neruda přispěl balladou *Šimon Lomnický* a prósou *Z notiční knížky novinkáře.*

Význam almanachu tkví v tom, že se tu sešli pod jedním štítem mladí, dosud neuznaní, ale rázní a slibní do budoucna pracovníci literární. Zahájeno jím bylo v naší literatuře nové období. O tom ovšem naši účastníci neměli potuchy.

Bohužel nebylo přijetí ve veřejnosti takové, jak by si byl Neruda přál. Celkem bylo chladné nebo nepříznivé. To bylo důkazem, že se „staří" hned tak nepoddají, že nevěří síle a sebevědomí „mladých".

Nastal tuhý boj, ale nebyl veden se strany starých důstojně. Kar. Světlá vypravuje,**) jaké to byly klepy, utrhání na cti, snižování, sesměšňování. Náčelníkem byl Jakub Malý, mnohoplodný sice spisovatel, ale zpátečník v literárních směrech.***)

Tenkráte se Neruda nezdržel a veršem napsal na něj a na současné poměry výsměšný hanopis *U nás.* J. Malý se rozzuřil, odpověděl zase (v časopise „Poutník od Otavy" v Písku), a vyvinula se dlouhá polemika (= spor, hádka), do níž byl zatažen i Hálek a která pokračovala v různých článcích nového literárního a kritického listu

---

*) Rud. Mayer, záhy zesnulý, nadaný básník (1837—1865).

**) v knize „Z literárního soukromí".

***) Byl redaktorem, překládal a psal spisy poučné, dějepisné, nejvíce jazykovědné; žil od 1811—1885.

„Obrazy života“, jichž se stal Neruda mezi tím u nakladatele Jos. Vilímka redaktorem. Z nejvýznačnějších článků byl článek *Nyní*, kde věcně, klidně, bez vášně a prostě vyložil Neruda pravdu o české literatuře, čímž se prospěšně lišil tak značně od spílajícího tónu J. Malého.

Pamětihodný jest výrok Nerudův z tohoto literárního boje, významný pro nové snahy druhů jeho: „*Ano, nám jest stálé žvanění o národnosti a vlastenectví už ‚přemoženým stanoviskem*‘!“ a sebevědomá i pravdivá slova: „Jsme-li nadáni, nepotlačí nás, nejsme-li, potře nás vlastní slabost!“ Zkušenost ukázala, že se vyplnilo první.

Jinak způsobil boj tento částečně ozdravění poměrů a byl na prospěch pokroku literatury. Úzký kroužek seskupený kolem Nerudy a Hálka tím více si byl vědom svého cíle a nepovolil. Bylo však potřebí vytrvalosti další, teprve čas mohl přinésti důkladnou změnu v smýšlení a tím i pokrok žádaný, neboť samozřejmě nedají se nové názory nevěřícím jen tak přes noc vnutiti.

II.

Redaktorství „Obrazů života“. Pokusy o dramata. Osamocení Další redaktorství. Národní listy.

Poučování obecenstva, jak měla na mysli družina Nerudova a Hálkova, počalo listem *Obrazy života*. Vznikly z psaného časopisu „Libuše“, jejž si založilo na české reálce několik mladíků,

v čele s J. Vilímkem a J. Svátkem. Byly tedy od r. 1859 důležitým zábavným, poučným a kritickým listem „mladých“, v němž bojovali otevřeně proti názorům „starých“. Zde mohl Neruda sám, jako redaktor, uplatniti všechny své vznešené snahy a zásady přejaté z „Mladého Německa“, za účelem zlepšení českého života vůbec a k povznesení českého písemnictví. Zde byly vytčeny po prvé zřetelně snahy kosmopolitické (= světoobčanské), jimiž se měl národ náš postavit na roveň jiným národům: máme se učit od všech národů, a to, čemu se od nich naučíme, máme přizpůsobit českým poměrům; musíme si uvědomiti, že jsme článkem mezi jinými národy a vzhledem k nim pracovati, s nimi se měřiti. Nepracovati jen v úzkých hranicích svého domova, ale pracovati pro lidstvo všechno! To má platiti o každém umění, nejen o slovesném, umění má být obrazem touhy a snah celého lidstva. Nesmí být lživé, musí se opírat o skutečný život, jaký je. „Poznáním životní pravdy nutno pozvedat život.“

Sám jal se Neruda první říditi těmito zásadami. Pověděl to později ústy mladého spisovatele Václava Bavora v malostranské povídce „Týden v tichém domě“ (z r. 1867): „Nebudu pracovat podle šablony.*) Stanovisko evropské literatury vůbec bude mým stanoviskem. Budu psát moderně, totiž pravdivě, brát osudy ze života, život v nahotě jeho líčit, přímo řeknu, co myslím a co cítím.“

V řízení „Obrazů ze života“ osvědčil Neruda výbornou schopnost redaktorskou, jíž se naučil

*) ustálený tvar, vzor, pravítko.

v „Tagesbote aus Böhmen“. Uměje už od mládí dobře pozorovati život, dovedl jej i jako redaktor znamenitě sledovati, rozuměti všem domácím poměrům, chápati časové proudy a podle okolnosti vésti všude čtenáře k pokroku: v části zábavné, poučné i kritické, jak zřejmě vytkl na začátku listu. Vynaložil všechny prostředky, aby list vynikl. A skutečně byl to náš nejcennější list svého času.

Vedle řady přispívatelů sám psal do něho všestranně. Otiskoval nejdříve zde celou řadu básní lyrických i balladických, arabesek i povídek, které později knižně vydal.

„Obrazy života“ měly vypuditi z rodin českých oblíbené obrázkové žurnály (= noviny), buď docela německé nebo aspoň němčící. Proto na obálkách byly otiskovány praktické pokyny pro domácnosti, vzorky ženských prací, hádanky, časovosti, žerty pro reklamu,*) hudební části atd. Pokud mohl, vkládal i dřevorytiny,**) a co hlavního: pěstoval „Hovornu“, z níž poznával z dotazů čtenářů, přání, snahy a touhy obecenstva vůbec.

Z dopisu Ad. Heyduka máme přímé svědectví o tomto redaktorství Nerudově: „Májový kruh se scházel v kavárně Čáslavského v Dominikánské ulici. Každý přivedl někoho ze soudruhů, o němž věděl, že veršuje a píše, a „Obrazy života“ a „Máj“ byly pojištěny. Neruda bránil

*) veřejné doporučování.
**) obrazy tištěné z desek dřevěných, do nichž kresby byly vyřezány.

kruh Májový a porážel nemilosrdně nájezdy několika starých pánů, jichž mluvčím byl J. Malý, psal úvahy a udílel rady. Později jsme mívali schůze u Jos. Friče... Předčítalo se tu, deklamovalo a zpívalo, o čtených pak verších a povídkách rozpřádal se rozhovor. Když nás rozehnali a Frič vypovězen,*) utulili jsme se, ač jen někteří, k Nerudovi, avšak porůznu chodilo jich k němu více, přinášejíce verše a povídky pro „Obrazy života“.

Škoda, že z důvodů politických a peněžních nemohl Neruda tohoto výtečného listu udržeti déle sám, když se Vilímek vydávání vzdal. Vyjednával sice s nakladatelem Ant. Augustou v Litomyšli, takže skutečně ročník II. r. 1860 tam vycházel, chtěl se tam dokonce odstěhovati, ale nedostalo se mu povolení úředního, a tak přešly „Obrazy života“ do rukou nového redaktora J. Jahna.

Než i za krátkou dobu tohoto Nerudova redaktorství dařilo se mladé generaci pomalu vítěziti nad starými.

Do doby, kdy vycházel první ročník „Obrazů života“, spadá také první Nerudův pokus o *divadelní hry*. Byla to veselohra „Ženich z hladu“, poté „Prodaná láska“, a ještě jiné čtyři s látkami vesměs cizími. Ale Neruda jimi nepochodil. Byly sice na jevišti provozovány, ale chladně přijaty. Nepronikl zejména Neruda hrou, na níž si nejvíce zakládal a která vskutku je nejlepší: tragedií

---

*) r. 1859 pro politickou činnost, po uvěznění v Sedmihradsku.

Francesca di Rimini. Nezdarem tím byl Neruda tak zchlazen, že zanechal psaní dramat vůbec. Bylo to zcela správné vzhledem k zásadám uměleckým, jež kladl sám jiným spisovatelům. A jsa dokonalým autokritikem (= sebe posuzovatelem), ustoupil a nepomýšlel již na to, aby rychle vynikl tam, kde mohl býti rázem oceněn (ale také rázem klesnouti) — totiž na jevišti —, když nepronikl lyrikou „Hřbitovního kvítí".

Mezitím však, když byl vydán druhý, třetí a čtvrtý ročník „Máje", rozešel se Neruda s dosavadními druhy (r. 1862). Neruda už sem nepřispíval, redakci vedl Hálek sám. Na štěstí už byl dobojován s úspěchem boj proti staré generaci.

Co bylo příčinou rozchodu? Nerudovo umění posuzovati (= kriticism). Družina básnila, Neruda posuzoval.

Řekli jsme, že předčil svou dobu. Předčil své druhy názory, umělečtějším chápáním života, pravdy a krásy, vlastním tvořením literárním. Neshodl se s nimi v náhledech. Jen on procítil a uvědomil si na př. odstrkování chudáků, jen on hlásal všelidskost, potíral prostřednost, chtěl přímosti a pravdě ve všem, jen on střízlivě rozumoval, pochyboval, výsměšně káral.

Byla to duševní převaha a přednost jeho nad druhy, kteří ho v tom nechápali stejně jako obecenstvo.

A tak rozešel se skoro s A. Heydukem, který mu byl přítelem od dob večírků u Holinů, znepřátelil si Hálka tím, že mu posoudil přísně „Ve-

černí písně", a trvalo nějaký čas, než se zase dohovořili.

Osaměl literárně. Avšak nevzpíral se takovému osamocení, když viděl, že mu přátelé nerozumějí. Přál si pracovat sám. Měl od malička sklon k samotářství.

A teď se mu samotářství hodilo, aby mohl nerušeně pracovati literárně pro blaho národa, jak si vytkl cílem. Proto také se nadobro zřekl rodinného života — nikdy se neoženil.

Po redaktorství v „Obrazech života" marně se pokoušel Neruda založiti vlastní časopis, aby provedl velký plán svého velkolepého snažení a vyplnil svoji nejvřelejší touhu životní, ale nikdy se mu to nepovedlo. Malé české poměry tehdejší nevydržely podporovati takové ušlechtilé snahy. A tak byl nucen uchýliti se Neruda zase jen pod nevlastní střechu, do cizího časopisu.

V říjnu r. 1860 založil Dr. Krása, advokát a bývalý poslanec, nový list „*Čas*", první český politický deník, a Neruda se stal vedle K, Sladkovského,*) předního tehdejšího politika. redaktorem jeho za plat ročních 600 zlatých. Tenkráte padla vláda ministra Bacha, s prohlášením nové ústavy (říjnovým diplomem) začal zase svobodnější život v Čechách a Neruda měl naději uplatniti se plně jako novinář podle svého vkusu.

Viděl v novinářství jedinou možnost oddati se skutečnosti a pěstovati realism v našem písemnictví, neboť novinářství nutno považovati za

---

*) žil 1823—1880; účastnil se bouří r. 1848, za to uvězněn v Olomouci; byl poslancem, výtečný řečník.

tvorbu slovesnou stejně cennou jako jiný druh písemnictví. Je to činnost slovesná, která slouží potřebám každodenním a jsou noviny často důležitější než kniha, neboť lze jimi rychleji poučovati a působiti na čtenáře a jej vzdělávati, než knihou.

Vystihl Neruda význam dobrého novinářství pro náš národní vývoj a rozhodl se určitě býti žurnalistou. A také jím zůstal jedenatřicet let, až do smrti.

V „Čase" setrval jen pět čtvrtí roku, neboť nemohl v něm déle zůstati, když se změnil v list vládní, odporující všemu pokroku. Ale hned tu byl nový, schválně Drem Finkem založený, demokratický list „*Hlas*", a sem přešli pokrokoví novináři z „Času". Neruda byl zde zpravodajem o písemnictví a divadle, a zde začal psáti také svoje pověstné fejtony, které označoval trojúhelníkem místo podpisu. První fejton takto označený vyšel 26. dubna 1861.

V té době založil Dr. Julius Grégr spolu s Fr. Palackým a Fr. L. Riegrem*) „Národní listy". Když pak nastaly od r. 1863 neshody a rozmíšky v politickém táboře, odloučili se od nich Palacký s Riegrem, neboť nesouhlasili s jejich pokrokovým psaním, tak jako psal pokrokově „Hlas". Následkem toho splynuly oba časopisy od r. 1865 v jeden list, v nové „*Národní listy*", Neruda se stal členem jejich redakce a zůstal tu až do smrti.

---

*) Dr. Jul. Grégr = novinář a politik český; žil 1831 až 1896; Fr. Palacký, slavný dějepisec a státník český; žil 1798 až 1876, zván byl „otcem národa"; dr. Fr. L. Rieger (1818 až 1903), slavný politik.

Neruda v mužných letech.

„Národní listy" staly se listem příslušníků nové politické strany, zvané „Mladočeši", k níž se Neruda vždy hrdě hlásil. Byla to strana pokroková, přející širokým vrstvám lidovým (= demokratická) a pracujícímu lidu, strana, která měla zájem a smysl především pro přítomnost a zlepšení života ve smyslu dobrém i krásném. To byly též zásady Nerudovy, jak si je vytkl už dříve a nikdy se jim nezpronevěřil.

V „Národních listech" se zase sešel s Hálkem, udobřili se, ba dokonce se spojili později (od r. 1865—1867) k redigování jiného belletristického*) a lehce poučného týdeníku „*Květy*", s literární přílohou „*Česká včela*". Neruda tu byl učitelem jiným spisovatelům: opravoval práce přispěvatelů, zlepšoval sloh i správnost řeči. — Pro úplnost dlužno dodati, že také redigoval (r. 1863) Neruda IV. a V. svazek *Rodinné kroniky*, kamž také napsal některé svoje práce.

III.

Poprvé na cestách: „Pařížské obrázky." Názor o cestování. Kniha prósy: „Arabesky."

V době svého osamocení zatoužil Neruda do světa, aby zapomněl na tísnící domácí poměry. Zachtělo se mu cestovati. Víme, že to byla jeho touha od dětství.

*) belletrie = krásné písemnictví.

Cestování pokládal vždy za důležitý prostředek vzdělavací, a nejen že sám ho užil, jak se mu naskytla příležitost, i jiné k němu vybízel. Dokladů o tom najdeme hojně. Píše na př.: „Jděte a vzdělávejte se cestováním, je nám potřebí širšího rozhledu: cestováním občerstvíte vtip a ducha umrtvělého, cestováním nabudete nových názorů, nových myšlenek, jichž užijete ve prospěch náš, a co především nutno, pozbudete omrzelosti a promrzelosti své domácí, vrátíte se přístupnější zas životu domácímu."

Podle tohoto svého přesvědčení prchal zajisté také sám r. 1863 na větší cestu přes bavorská a jihoněmecká města do Paříže. Dosud vykonal jen menší cesty po Čechách jako turista, byl v Plzni, v Nymburce; nejdále zajel do Vídně do sněmovny, z redaktorské povinnosti.

Že se mohl jako chudý novinář vypraviti až do Francie, stalo se proto, že žádal a dostal 400 zl. na cestu od spolku „Svatoboru", který podporuje české spisovatele.

Jel Německem, stavěl se v Řezně, v Mnichově, v Augšburku, ve Frankfurtu nad Mohanem, v Štutgartě a v Štrassburku. Městům těm věnoval později vzpomínkové fejtony. Cílem byla mu Paříž.

Nebylo mu smutno v cizím městě, kde ho uvítal dobrý přítel, vypovězený J. V. Frič, v jehož průvodu poznal hlavní město západoevropské. Bydlil v studentské čtvrti („Quartier latin" — latinská čtvrt), odkudž konal bedlivá pozorování života Pařížanů a Pařížanek, jež načrtl potom v „Hlase" pod názvem „*Pařížské klepy*". Ostatní

zkušenosti z toho pobytu shrnul později v celek pod názvem „*Pařížské obrázky*“ (r. 1864), pojaté do čtvrtiny knihy „Menší cesty“.

Všímají si nejen historických a památných budov Paříže (na př. Notre Dame = chrám Matky boží), ale hlavně kreslí živými barvami život Pařížanův na ulici a ve společnosti, jeho zábavy v divadlech, v hostincích a v kavárnách, veřejná zařízení, vojsko a j. Celá kapitola „Slované v Paříži“, psaná s láskou krajana k bratrským plemenům, vyličuje poměry Čechů a jiných Slovanů (nejvíce Poláků), usedlých tehdy v Paříži. Jsou tu zajímavé věci o naší národnosti v moři románské rasy (= plemene).

Z podrobností zasluhuje zmínky, jak se nemohl odloučiti od hrobu svého literárního miláčka Heine při návštěvě hřbitova, a je příznačno, jak jej dojaly tamtéž společné šachty pro chudé, „pro tu lůzu, která ničím nevyniká, ba ani peněz nemá. Neodolatelnou silou vábí nás ty šachty blíže, je nám, jako bychom pokleknouti měli do hlíny a pomodlit se za ty rozpracované ruce, za ty starostí vyprahlé mozky a ta ušlapaná srdce.“ Své city všelidské a soucit s nevinně opovrhovanými nezapřel Neruda ani v cizině.

Zpáteční cestu konal Belgií, Hollandskem, přes Kolín nad Rýnem, Lipsko a Drážďany.

Osvěžen cestou, s novou chutí do práce a do boje životního, věnoval se svému novinářství.

Na základě toho, co dobrého i špatného viděl v cizině, poučoval českého čtenáře řadou cestopisných fejtonů v různých listech dříve, nežli je shrnul v knihu. Výsledky toho pozorování byly

veliké. Neskýtal tu Neruda jen bohatého poučení o vzdálených krajích, ale chtěl zajisté, abychom srovnávajíce své poměry s cizími, zlepšovali si je podle nich a naopak nikdy neupadávali do špatností ciziny. Praví: „Vady cizí zmenšují vady domácí a zvyšují domácí přednosti, ruch cizí činí i domácí klid příjemným, a na konec vymizí ona přehnaná kritičnost,*) jejíž vrchol je v náhledu, že v cizině je všechno dokonalejší. Protož jen ven, ven za hranice, třeba na dobu nedlouhou, použijte každé příležitosti lacinější, třeba by to jen do Mnichova bylo." — A až se z cesty té vrátí Čech, „přiřkne Praze, že je bez Propylaeí, Pinakothek a Glyptothek**) nepoměrně krásnější město než Mnichov".

Tak budil Neruda nepřímo lásku k vlasti. Mínil, že poznávajíce cizinu, učíme se milovat tím více svoji vlast. A doporučoval cestování zejména mládeži studující, neboť za jeho doby bylo studentstvo zvláště liknavé k cestování a raději chodilo po zábavách a pitkách. Vybízí zejména, aby poznávali především svoji vlast: „Máme v Čechách krásné kraje, jichž takřka neznáme a v nichž lid jen pořídku zná nás, máme sousední Moravu, již seznat je svatou povinností, máme opuštěné Slezsko a krásami všeho druhu oplývající Slovensko, — věru dostatek pro toho, kohož prostředky nedovolují, aby zkušenosti své měřil podle železničních mil!"

---

*) posuzování.

**) památné sbírky (starověké, obrazárny a p.) v Mnichově, umístěné v nádherných budovách.

Neopomněl ovšem poznávati také sám různé části své vlasti. Potuloval se po chudém kraji hořovickém, po různých městech východočeských i po venkově, všímal si všude svérázných zvláštností a popisoval ve fejtonech. Jsou rázu časového a obsahují různé narážky, pokyny, satiry, výtky a nejsou bez humoru. Ukázal se dokonalým praktickým cestovatelem, který dovede z cest těžiti pro sebe i pro jiné. —

Po návratu z Francie přikročil Neruda r. 1864 ke knižnímu vydání povídek a drobných obrázků, které jednotlivě uveřejňoval dříve v „Obrazech života", v „Máji" i jinde. Byla to kniha *Arabesky*.

Vedle veršů dal se totiž záhy do psaní drobných obrázků ze života. První byl „Z notiční knihy novinkářovy", jak jej otiskl v I. roč. Máje. Prozrazuje mimoděk leccos z tehdejšího soukromého života Nerudova. Už tu ukázal Neruda, jak se dovede dívati umělecky na drobné události velkého města, o nichž jinak psal jen „lokálky" do novin. Je to první ukázka Nerudy-prosaika. A po ní přišly jinde další: „Mému vrabci", „U okna", „Byl darebákem" atd...., až jich bylo asi dvacet a mohl z nich udělati knížku, kterou nazval nezvyklým jménem.

„Arabeska" je vlastně drobná kresba původu arabského, vyzdobující plochu všelijak proplétanými úponkami, listy a p. V písemnictví se slovo ujalo pro krátkou povídku, lehce psanou. Neruda si stručně nejprve zaznamenával, co se mu zdálo v denním životě zajímavého, dobře si vše prohlédl a všeho si všiml, a pak teprve látku zpracoval: skutečný a odpozorovaný základ doplnil

podrobnostmi, zhustil látku a umělecky ji upravil. Okresloval život, jak jej poznal už jako dítě na Malé Straně. Vylíčil drobné lidi, drobné příběhy a drobné věci své doby. Dovedl do nejjemnějších podrobností věrně popsati vše, co se týkalo třeba jen nepatrného ptáčka. Tomu se říká v literatuře drobnomalba. V té Neruda vynikl už zde a později zvláště. Jsou to vesměs obrázky ze skutečnosti, jichž věrné vylíčení v literatuře se jmenuje realismus. Neruda se ukázal jako povídkář dobrým realistou.

Pramenem „Arabesek" mu byly především vzpomínky z dětství, žerty z mládí, všední příběhy, nepatrné a bezvýznamné události ze života prostých lidí malostranských, které už dávno byly zapomenuty a kterých si jinak nikdo ani nevšiml. Ale dovedný spisovatel, jako Neruda, dovedl se o nich důmyslně rozhovořiti, vytvořiti duchaplnou, vtipnou, někdy i veselou arabesku.

Uvedli jsme v I. části této knihy úryvky z arabesky „Byl darebákem", kde vlastně Horáčkem míní Neruda sebe. (Ovšem líčení dalších osudů, po době právnické, nelze již na Nerudu vztahovati.) Lze na ní ukázati, jak vlastní trpkou zkušenost dovedl nevtíravě a pouhým pravdivým vylíčením učiniti předmětem své krásné prósy. Mluví zde o svém dětství hrdě a bez příkras slohových, takže si dobře představíme to utlačované a opovrhované dítě chudých rodičů, které se vlastně diví, proč má trpěti, nejsouc si vědomo nijaké viny. O radosti a štěstí nevědělo skoro ničeho. Nezdá se vám, že by Neruda nikomu nepřál takového dětství? Nezdá se vám, že mládí

Horáčkovo má být odstrašujícím příkladem? Že společnost lidská nemá zbytečně ztrpčovati a kaziti člověku život, podezřívati jej? Nebudí ve vás Neruda útrpnost s chudými, poníženými, odstrkovanými? Tak činí v celém svém díle spisovatelském zhusta, a tento soucit je důležitým znakem jeho povahy i častým předmětem jeho básní a prósy vůbec.

Vezměte arabesku „Josefa harfenistu", revolucionáře, který umírá na barikádách, vezměte „Blbého Jónu", který se oběsí pro neopětovanou lásku, „Z pamětí kočujícího herce", kde hynou herci zdoláni bídou a osudem, „France", hrbatého houslistu, jenž klesá při zprávě o smrti jediného dítěte, — všude ve vás budí Neruda účast se smutným osudem nebo s neštěstím svého hrdiny, osoby jinak všední a opovrhované. I když hřích a zločin vlastní byl příčinou jejich neštěstí, i tu si Neruda přeje, abychom měli s nimi soucit, jako on sám jich litoval.

Jako pěkná pohádka vyjímá se mezi těmito arabeskami smutná lidová pověst o chudé vdově a jejích dětech, jak jí umíraly jedno po druhém a odzváněly jim „Loretánské zvonky". Konečně i matka umírala, a tu zazněly všechny ty zvonky najednou a „splývaly v tak krásné a dojemné písně, jako by to sami andělé zpívali. „Dušičky mých dětí," zašeptala matka... Od toho času zpívají prý loretánské zvonky."*)

Dojmem bajky působí „Den a Noc," jež „seděly spolu v červáncích". Jen málo ukázek je rázu

*) Ještě dosud snad lze slyšeti zvonkovou hru na věži kostela P. Marie, t. zv. v „Lorettě" na Hradčanech.

veselejšího. Humor Nerudův, který se později tak mocně projevil ve všech jeho spisech, je tu teprve v počátcích („Páně Kobercova ženitba“, „Z tobolky redaktorovy“).

Některé arabesky obsahují ironické narážky a ohlasy současného života, jiné vypadají jako fejtony, jiné jsou osobní zpovědí, jinde vloženy četné úvahy. Sloh není ještě tak vyvinutý, ale přece všude je dosti živý a lehký, přiměřený prostým látkám; věty jsou leckdy úsečné, není zbytečných slov. Vadou je nejednotnost zpracování (povídka, črta, fejton, arabeska), nahodilé odbočky, které často děj přerušují, vkládání citu osobního a nálady spisovatelovy do děje, který má být nestranný, konečně i stopy po romantismu,*) ačkoliv už chce zde být Neruda docela spisovatelem realistickým.

Ale přes tyto nedostatky jest význam „Arabesek“ v české literatuře veliký, ač přišla podobná kniha od Nerudy později lepší a dokonalá, „Malostranské povídky“.

Druhé vydání „Arabesek“ z r. 1880 bylo doplněno celým oddílem cestopisných obrázků zábavných a směšných, o lidech podivných i ubohých, jež nazval *Různí lidé.* Odpozoroval je ve společnosti na cestách, hlavně na Východě, na lodích, v hotelích, na ulicích. Jako by je byl fotografickým strojem zachytil v určitých chvílích

*) Opak realismu; směr v literatuře, kde převládají vymyšlené, nepravděpodobné, hrůzostrašné děje a příběhy; romantickým nazývá se vše, co souvisí se středověkem a jeho vzdělaností, dále proudy myšlenkové a citové s počátku XIX. století.

*

a při určitém rozhovoru. Tak působí jako v letu nahozené obrázky.

IV.

Rok 1866. „Knihy veršů.“ Cesta na jih a na východ. „Obrazy z ciziny.“

Po „Arabeskách“ chystal se vydati Neruda knižně básně, které po „Hřbitovním kvítí“ uveřejňoval také v „Obrazech života“, v „Lumíru“ a jinde.

Válečný rok 1866 přerušil mu na čas plány a obrátil pozornost jinam. Výjimečná ta doba byla mu pramenem zajímavých pozorování, jež se neopakují často. Uložil je ve fejtonech pod názvem „Klepy před válkou“, „Válka“, „Klepy po válce“, „Okupační arabesky“, kde mistrně líčí všechny okolnosti spojené s válkou, strach, stěhování, útěk, schovávání věcí, rekvisice vojenské, vydírání pruské, povahu Prusů, nemoci, Prahu za války. Cenné vesměs doklady kulturně-historické.

A tak došlo až r. 1867 k vydání druhé básnické sbírky, již nazval *Knihy veršů* a věnoval příteli Dru Karlu Sladkovskému. Napsal v úvodu: „Přece však má spisovatel snad právo, aby po uplynutí jisté řady let přál sobě jasně poznat, zda něco a co vůbec již vykonal v směru jistém, a před veřejnost aby sobě přál předstoupit s celistvým obrazem činnosti své.“ Proto vydal tyto básně souborně.

Samozřejmě ukázal básněmi těmi, jak se mají prováděti skutkem zásady, které hlásal. Kladl trojí podmínku v umělecké tvorbě: umělecký

vkus, novotu a nadprostřednost. A tím vším „Knihy veršů“ skutečně vynikají.

Básník rozdělil je na *tři druhy:* Knihu veršů výpravných, veršů lyrických a smíšených a veršů časových a příležitých.

První kniha začíná romantickou lyricko-epickou básní, složenou podle vzoru anglického básníka Byrona, „Divoký zvuk“, nejdelší básní u Nerudy vůbec. Látka je ze života cikánského na uherské pusztě (= travnaté stepi) u Neziderského jezera, o lásce českého houslisty ke krásné cikánce. Následují *ballady,* a to dvojího rázu: romantické a realistické. Romantické jsou druhu erbenovského, některé nám už známé z I. kapitoly: „Oběšenec“, „Rubáš“, „O Šimonu Lomnickém“. Jiné jsou „Mrtvá nevěsta“ a „Jeník“. Liší se však přece od Erbenových ballad: zdůrazňují myšlenku a nekupí zbytečně hrůzy a strašidelnosti nebo jiné vzrušující živly. Na př. „Matka“, zajatá žena vodníkova, kterou on pustí na tři dny z vody na zem; avšak žena se vrací, hnána láskou mateřskou. Tato láska je osou básně. Nerudovi běží o lidi, o jejich city, o osudy čistě lidské a je mu vedlejší věcí líčit snad neobyčejnost a pohádkovitost říše vodníkovy, její hrůzy, jak by snad udělal Erben. K romantickým balladám patří tu i látky cizí, na př. podle legendy indické „Žena“, kde stejně běží o ideu (myšlenku), jako v látkách českých: brahmín (indický kněz) bije vlastní ženu, ale sestru jen růží udeří, matky pak by se vůbec v hněvu nedotkl. Náměty tyto zpracovány jsou zcela v duchu českém, tak jako jiné látky české, třebaže látka je původu cizího.

K realistickým balladám patří především dvě, abychom tak řekli „výměnkářské", trpce žalující na osud starců, k nimž synové nelidsky se zachovali: „Před fortnou milosrdných" stařec klesá vysílen, jen vnuk ho k ní věrně doprovází; v „Dědově míse" zase vnuk bezděky zasahá v osud dědův, upozorňuje otce, jak se k němu nevděčně chová. Stejně obrázky vzaté ze skutečného života prostých lidí jsou: „Kolovrátek", kde babička při předení vypravuje vnučce osudy svého života, „Při balletu", kde umírá tanečnice z taneční vášně, „Slaměný vínek", „Poslední ballada z roku dva tisíce a ještě několik" atd.

Jako dříve v „Arabeskách", tak i zde chce básník dojmouti, uchvátiti, vzbuditi soucit. Těmito básněmi stvořil Neruda nový druh ballady: balladu sociální, t. j. vzatou ze společnosti lidské, z rodinného života, zobrazující nejlidštější city, jak se jeví v životě. Měl-li k některým balladám vzorem Erbena, Čelakovského nebo snad i Huga k látkám cizím, neměl k tomuto druhu vůbec předlohy. Tu je Neruda zcela původní.

Druhá část, *kniha veršů lyrických a smíšených*, začíná uvedeným už také v I. kapitole cyklem „Otci", k němuž se druží ihned ještě větší láskou dýšící a něžnější ještě básničky „Matičce", nejkrásnější lyrika celé sbírky. Nechť mluví samy dojemné, dětské něhy plné verše na začátku:

Proto mně draha tak
milá má matička,
že je tak malička,
že je tak chudička.

A kdyby byla snad
chudší než oblázek,
přec bych ji v srdci svém
choval co obrázek.

A kdyby byla snad
svázána v uzlíčku,
přec bych ji miloval
tu drahou matičku.

Tak jí vyznává lásku, když spolu zůstali sami po smrti otcově. Miluje ji tak, jak lze milovat matku chudobnou, žijící vždy pro děti jen v odříkání a v práci o uhájení denního chleba. Neruda skutečně choval svou matku u sebe až do poslední chvíle jejího života. Přál si sám jen u ní zemříti. I za hrobem by spolu hospodařili:

Malý domek z hlíny,
vlhké čtyři stěny,
v něm však lásky, že jí
v šírém světě není.

Láska k stařičké matce byla u Nerudy vždy hlubokým citem, který se odrážel v jeho básnické tvorbě ještě i dále a zvláště v poslední době jeho života, jak uslyšíme, když skládal svoje „Zpěvy páteční".

Jsou také dvojího druhu tyto verše lyrické: reflexivní, v nichž básník zcela rozumuje (na př. v I. kap. už uvedená báseň „Anně", nikterak nevynikající), a zpěvné básně, lehké formy, asi takové jako právě citované „Matičce", kde pře-

vládá cit. Sem patří popěvky „Z kraje", roztomilé obrázky české krajiny a lidového života, ryze české náladové drobnokresby (př. „Stará chatrč"). Jiné básně zde nejsou všechny umělecké ceny.

Řadu lyrickou ukončují „Lístky Hřbitovního kvítí", úvahy záhrobní, nálady dušičkové, navazující na první sbírku básníkovu z r. 1857. Jsou velice osobní, bolestné, a marně snaží se Neruda ironií zatajit svůj pravý duševní stav.

Ale přece z nich vyciťujeme, že básník již neopovrhuje životem jako dříve, že rád bude žíti, neboť vytkl si už cíl životní: pokrok lidstva, zdar vlasti a Slovanstva, svoboda a rovnost všech, ale hlavně vlastní národ potřebuje jeho práce a sil.

Konečně jsou *verše časové* a *příležité*, kde naráží na současné poměry umělecké, literární a politické. Zmínky zasluhují zvláště rázné „České verše".

„Knihy veršů" jako celek značí důležitý pokrok v básnickém vývoji Nerudově a rozhodný obrat od pessimismu k optimismu,*) od osobní poesie, rozryté vnitřními spory a bolestmi, k poesii objektivní, nestranné, věcné, zajímající se o všeobecné lidské věci a o přírodu, obrat k pravému umění básnickému. Slibuje-li zde ve verších výpravných Neruda státi se velkým balladistou (v „Balladách a romancích"), projevuje tu v lyrice básnický rys, který později (v „Prostých motivech") ovládne jej docela: srovnání lidského srdce a přírody.

---

*) opak pessimismu; pěkný a veselý názor na život.

Veřejností byly přijaty „Knihy veršů" poněkud lépe než kdysi „Hřbitovní kvítí", ale v celku přece Neruda-básník byl neoceněn, tak že se odmlčel na čas, čekaje lepších dob. Věnoval se jen práci novinářské.

R. 1868 vydal se zase na cesty.

Na jaře otevírala se jeskyně v Postojně, a tu nemeškal Neruda s cestou na slunný jih rakouský a na italský sever. Postojnou byl nadšen, už proto také, že našel takový „sen přírody" na půdě slovanské. V Krajině navštívil hrad Predjamu (Sueg) a zalíbilo se mu Círknické jezero a okolí s milým lidem slovinským „národně probuzeným". V Přímoří si prohlédl důkladně Terst, letohrádek Miramare, prošel se dosyta u „Slovanského moře" a přešel do italských Benátek. Zpět jel oklikou „Podél Uny", řeky na hranicích chorvatsko-bosenských, přes město Kostajnici, Novi, Glinu a j.*) To vše beletristicky vylíčil potom ve fejtonech v Národních listech.

Roku následujícího viděl Uhry, zdržel se v Pešti a v Jágru, kde se právě konaly volby, které na něj mocně působily, neboť v Čechách o podobné národní hrdosti v lidu nebylo ani potuchy.

Mezitím r. 1869 stihla Nerudu bolestná ztráta. Zemřela mu stařičká matka, dosáhnuvší 74 let, od níž se od smrti otcovy neodloučil a s níž bydlil stále v Ostruhové ulici. Pochoval ji na hřbitov košířský, kde už i otec odpočíval.

---

*) Kostanjica a Glina = města v Chorvatsku; Novi = město v sever. Bosně.

A nevydržel v osiřelém bytě, kde mu vše připomínalo drahou matku, a odstěhoval se do Konviktské ulice na Staré město. Samotářství dolehlo naň prudce. Tenkráte napsal „Dozpěv“ k cyklu „Matičce“ *), z něhož vane celý smutek osamělosti starého mládence, muže bez rodinného krbu:

Ty's šla a v naší světničce
teď žiju samu sobě —
ach matko, zlatá matko má,
jak je Ti dole v hrobě?

Ta naše malá světnička
se děsně, prázdně šíří,
o její klenby tlukou se
myšlenky netopýří.

Já sedím schoulen u lože
se chvějícíma rtoma —
ven musím, ven — tam do světa,
mně je tak zima doma!

A šel do světa, hned rok nato, vydav se na druhou velkou cestu, přes Balkán do Orientu. Pomocí přítele K. V. Šembery**) ve Vídni dostalo se mu slevy na jízdném, což bylo velkým peněžním ulehčením nemajetnému novináři. Cestu vykonal tentokráte ve společnosti přítele E. Kittla. Velkou kořist měly z cesty především zase „Národní listy“. Potom teprve sebral z nich fejtony Neruda v knihu (r. 1872). Jsou to *Obrazy z ciziny.*

---

*) zařazen do 2. vydání „Knih veršů“ r. 1872.
**) historik a filolog český (žil 1807—1882).

Skoro půl jich jsou dojmy z cest východních. Především sedm kapitol o Cařihradu. Jsou to: Panorama z Burghulu, U mostu přes Zlatý roh, Sladké vody evropské — kapitoly ryze turistické, ale i živé obrazy význačného mravu tureckého: Sultán, Dervišové, Bazary, Mešity. Přímým pokračováním jsou „Studie orientální": Hroby a hřbitovy, Psi, Bachšiš (= zpropitné).

Jsou to nejlepší ukázky z Nerudova umění cestopiseckého a on sám si toho byl jistě dobře vědom tím, že je položil v čelo nejlepší své cestopisné knihy.

Po Cařihradě píše Neruda o Palestině (Jerusalém, v Judských horách a j.), potom o Egyptě, Řecku (Ahény), a konečně i o Neapoli a Římu, neboť jel na zpáteční cestě Italií. Poutavým a osvěžujícím způsobem střídá tu Neruda vyprávění poměrů z vlastní zkušenosti poznaných s dějinami míst, kudy cestoval, mrav i obyčej obyvatelů s popisy krajin a měst, dojmy osobní a poetická líčení s dobrodružnými příhodami a popisy obtížné i nebezpečné cesty divokým krajem. Vše sceleno v pěkný, jednotný umělecký obraz, bez zbytečných odboček, oblíbených u mnohých povídavých cestopisců.

„Obrazy z ciziny" jsou nejlepší cestopisy Nerudovy a z nejlepších knih jeho vůbec, cenou literární i věcným bohatstvím. Jsou to pravé studie, v nichž se osvědčil Neruda nejen bystrým pozorovatelem, jako vypravěčem známým z jiných fejtonů. Největší pozornost věnuje národopisným poměrům. Nerudovi bylo hračkou umění všimnouti

si a si vybrati, vystihnouti u cizího národa za krátké turistické návštěvy to, co jej činí zvláštním v poměrech světových, vtipně a často humoristicky zachytiti ať už Mahomedána nebo Benátčana, Francouze nebo Němce při některé zvláštnosti jeho a zvěčniti ho tak ve svérázných rysech navždy — neboť v povaze své i ve zvyklostech se celkem národ nemění.

Cestopisy Nerudovy mají takovou cenu, že třeba změniti jen číselnou statistiku*) novými údáními, přimysliti si novoty (pokud sami známe cizí místo), které od Nerudovy doby přibyly v tom a tom určitém místě, přidati několik nových budov, změniti někde tvářnost ulice, vypustiti některé osobnosti a trochu politiky, — a můžeme směle čísti většinu jeho cestopisů jako věci dnes nikterak zastaralé, vše jest pravda dodnes tatáž, jak ji Neruda zachytil a popsal. A popisy, líčení i úvahy jsou u Neurdy nejcennější částí cestopisů. Není ani nouze o cestovní příhody. Jak kde co viděl, jak se přesvědčil na místě, jak se poučil z osobních informací a poznal z vlastního názoru na ulici, ve vlaku, na návštěvách, v hostincích, v divadlech, v museích, ve sbírkách, tak pravdivě vypsal českému čtenáři a podal svým obratným, milým a zábavným uměním vypravovatelským. Historii, kde je ji nutno uvésti, nikde se nevyhýbá, vplétá ji zajímavě a ve výstižných rysech, spojuje se stavem současným, v přítomnosti čte minulost.

---

*) Statistika poučuje o hromadných zjevech společenského života, vyznačených čísly.

V.

Staromládenecký a společenský život. Překlady. Lumír. Osudy do r. 1875. V Německu a o Němcích.

Po smrti matčině, v novém bytě v Konviktské ulici, zařídil si Neruda samotářský život zcela novým způsobem.

Zpravidla nevycházíval před jedenáctou hodinou dopolední z domova a nerad také přijímal návštěvy, neboť pracoval a psal. Potom se prošel Ferdinandovou třídou, Příkopy nebo Václavským náměstím do redakce Národních listů v Mariánské ulici, kde si přečetl dopisy a různé noviny a odebral se o hodině do hostince na oběd. Ve dvě byl zase doma, vypil černou kávu, k níž si někdy pozval své důvěrné přátele, a dal se do čtení, hrál si s rybkami v akvariu — jak vypravuje přítel jeho Dr. Ladislav Quis — nebo přijímal návštěvy. Jen v sobotu činil výjimku: psal svůj nedělní fejton.

Večer o šesté šel opět do redakce, prohlédl došlé dopisy, pohovořil si s ostatními a odešel do divadla, měl-li povinnost referentskou, t. j. napsat do listu zprávu a posudek o novém divadelním kuse. Neměl-li, vykonal delší procházku a k osmé hodině odešel na večeři do hostince „u Ježíška“ ve Spálené ulici, kde ztrávil večer ve společnosti přátel. Byli to tenkráte: básník Josef V. Sládek, spisovatel Antal Stašek, redaktor dr. Servác Heller, hudební skladatel Bedřich Smetana, kritik a znalec hudby dr. O. Hostinský, herec Kolár

mladší, knihkupec Dattel a jmenovaný již L. Quis, advokát a básník.

Neruda sedal vždy na stejném místě, a to na takovém, odkud viděl přímo na vchod do místnosti. Jeho pozorovatelský duch nedal mu ani v hostinci zaháleti. Společnost večerní byla Nerudovi velmi milým útulkem a osvěžením po denní práci. Nebylo divu. Neměl vlastní domácnosti, kde by si oddechl, a byli mu tedy vítáni druhové stejného s ním smýšlení, přátelé literáti, novináři, herci a umělci, s nimiž si rozuměl a kteří si ho vážili. Vzhlíželi k němu s úctou, neboť jim byl opravdu duší. Vedl rozhovor často živý a kořeněný perným vtipem, o politice, o literatuře, o umění, o věcech časových nebo napohled bezvýznamných z denního života. Někdy, když již nebylo látky k hovoru, sedl si s několika přáteli k hracímu stolku a dal se na hodinku do hry v karty.

Tak trávil Neruda staromládenecký život.

Že se neoženil, bylo mu častěji líto a stýskalo se mu. Netajil se tím příteli Quisovi, „že nenalezl duše, která by s ním sdílela život a zaháněla mu trudné myšlenky“, a napomínal ho: „Neztraťte svou mladost, která se již nikdy nevrátí, byste nestál později v životě sám jako já.“ Jednou se mu zastesklo po rodinném životě tak, že přestal chodit k obědu do hostince a stravoval se asi měsíc u svého domácího.

Quis popisuje našeho básníka z té doby takto: „Neruda byl tenkráte, dovršiv právě 37. rok života v plném výkvětu své mužné síly, pln zdraví a veselého rozmaru, spolu však pln břitkého, ne-

úprosného vtipu, ba i sarkasmu.*) Ten, stejně obáván i milován, byl kořením našich večerův, a nezapomenutelný nám všem účastníkům jejich zůstane onen poloironický,**) polodobrácký úsměv, kterým Neruda jej doprovázel. Když však mistr náš byl vážný, když byl něčím dotknut — a co vše bolestného dotýkalo se tehda našeho národa i našich užších kruhů — tu cítili jsme všichni, jaké to dobré, jaké zlaté a jak mužné srdce bije v té hrudi.

Byl Neruda tehda statným, neohroženým bojovníkem, zápasícím jistě s přemnohými nepřáteli, který si však byl již vědom svého vítězství; bylať hlavní bitva již dobojována, ale on věděl, že neminuly ještě poslední zápasy, a že nové a nové zase mohou nastati."

R. 1871 dal Neruda podnět ke sborníku *básnických překladů* „Poesie světová". Byl jeho spoluredaktorem a sám také horlivě překládal básně z němčiny (Heine, Lenau), z francouzštiny (Béranger, Hugo), také norského Björnsona, dokonce i maďarského Petöfiho, jehož překládal z německého překladu. Je to práce sice rozsahem malá, ale jakostí veliká.

Z hostince „u Ježíška" přestěhovala se Nerudova společnost r. 1872 k Líbalovům na Ferdinandově třídě, kde došlo i k pravidelným týdenním schůzkám českých umělcův a literátův i s jejich dámami. Byl to pokus zříditi jakýsi

*) ostrý, jízlivý výsměšek.
**) Ironie = jemnější způsob výsměchu; míní opak toho, co pronáší.

„český salon“ po způsobu salonů francouzských.*) Neruda byl duší těchto večírků, řídil nenucenou zábavu, zpěv, hudbu, přednášení i tanec. (Víme, že byl už v mládí výborným tanečníkem.) Také společenské výlety pořádal. Bylo ku podivu, jakým znamenitým pořadatelem se Neruda osvědčil při těchto zábavách a jak vkusně společensky si dovedl vésti všude a vždycky.

Současně v této době činil Neruda horlivé přípravy k vydávání nového belletristického listu, který se měl jmenovati „Lumír“, neboť stále vřela v něm touha, míti svůj vlastní, neodvislý list, jak už na začátku svého veřejného působení se snažil.

Ale doba nebyla ještě zcela vhodná, neboť nelepšily se nikterak neutěšené domácí poměry, národní i politické, naopak se zhoršovaly. Bylo to hned po návratu Nerudově z Východu, kdy se zostřovaly nesváry mezi Staročechy a Mladočechy, kdy se ani Národním listům nedařilo dobře a pomýšlelo se i na vydávání jejich v cizině. Měly nepřítele nejen ve straně staročeské, ale zkoušely i škodolibostí a útoky německých novin, hlavně vídeňských. V těchto novinách objevovaly se i takové zprávy o nepěkných věcech, které se udály v českých kruzích politických, že hledán byl veřejně donašeč, zrádce, který je Němcům prozrazoval. A tu se přihodila věc škaredá, že Staročeši obvinili z toho skutku Nerudu, ač byl nepřítomen a dlouho na cestách.

---

*) Ve Francii už v XVII. století se scházeli spisovatelé a umělci k duchaplným a ušlechtilým zábavám i rozhovorům o věcech vážných (zejména uměleckých a literárních) v domě některého šlechtice, na př. u paní de Rambouillet a j.

Je přirozeno, že se Neruda po návratu skvěle obhájil, ale byl roztrpčen a rozladěn nečestným jednáním tím, že málem by byl ztratil důvěru v poctivost českých lidí.

A začal se vyhýbati společnosti, do které tak rád chodil. Odejel r. 1871 na Šumavu, do Budějovic, navštívil Husinec, rodiště Mistra Jana, zašel do boubínského pralesa, aby zapomněl na štvaní a bídu českého života. „*Eklogy*"*) obsažené v „Menších cestách" byly výsledkem toho výletu. Podobně i „*Severozápadní lázně naše*" (Karlovy Vary a Mariánské lázně) v této knize vznikly z výletu roku následujícího, kdy však z jedné nespokojenosti (unikaje domácím poměrům) zabředl do nové, vida na vlastní oči německou rozpínavost a českou slabost. Národní cit Nerudův se tu nadmíru pobouřil.

R. 1873 navštívil vídeňskou výstavu. Články s názvem „*Studie výstavní*" jsou kořistí odtud. Téhož roku uspořádal druhé, rozmnožené vydání „Knih veršů", mezi něž přibyly některé nové básně, zvláště dvě lyrické z r. 1871, které významně ukazují duševní vývoj našeho básníka: „*Našel jsem se*" a „*Všim jsem byl rád*". Jimi si vysvětlujeme duševní změnu básníkovu z nespokojenosti ke klidu a k poznání, že se nutno smířit s osudem a se skutečností. K poznání tomu přispěla zajisté i cizina, světový široký rozhled, jehož Neruda hlavně poslední velkou cestou nabyl.

---

*) Ekloga je vybraná část literární, určená k předčítání; původně to byla pastýřská báseň (u Řeků a Římanů).

R. 1873 v lednu vyšlo konečně 1. číslo „*Lumíra*“, do něhož Neruda skládal mnoho n dějí. Ujal se redakce z celé duše své, ale zmýlil se v domnění, že dobrá věc musí proniknouti. Nic nebyla platna ráznost, s níž si zde počínal jako redaktor-„diktátor“, jak jej líčí L. Quis, když přímo nařizoval přátelům spisovatelům, kdy a jaký příspěvek mu mají do listu dodati. Prosil, vybízel, domlouval, vymáhal, sháněl, kde se mu zdálo, že by mu mohl někdo znalecky napsati něco poučného a užitečného do nového listu. Sám nenapsal sem nijaké význačnější práce a ničeho pod svým jménem.

Hned po prvním čtvrtletí Nerudova řízení byl „Lumír“ uznán za nejlepší český list belletristický toho času. Bohužel, že odběratelé nebyli tak četní, naopak jich ubývalo, a Neruda dožil se opět trpkého zklamání svých nadějí. Bylo to po čtvrté a naposled, co se ujal redakce takového listu a pokaždé s nezdarem, ač on právě byl nad jiné způsobilý říditi list toho druhu a povznésti jej na vysoký stupeň dokonalosti.

Za to působil mocně „Lumír“ na nejmladší pokolenl literátů, kteří měli z něho velký a trvalý zisk. Ti se také „Lumíru“ po Nerudovi ujali, tak že byl zachován nadále a udržel se podnes.*)

Nové roztrpčení dolehlo na Nerudu, když i literární večírky jím vedené se nedařily a zanikly. Chodil teď do kavárny Horákovy, kde se stýkal většinou s herci a kde konal pozorování k pozděj-

*) Byli to: Sv. Čech, O. Hostinský, S. Heller a J. V. Sládek, kteří nedali „Lumíru“ zaniknouti.

ším svým „*Divadelním táčkám*“. Byl syt rozeštvaných politických a stranických poměrů a v důvěrných rozhovorech s přítelem Quisem netajil se bolestí nad nimi. Naše věc národní zdála se mu zoufalou, téměř beznadějnou. „Malý národek dovede se udržeti jen když jest ideální, tona však v materialismu, musí zahynouti“, myslil pessimisticky.

Bolestnou náladu tuto dovršila však smrt Hálkova v říjnu r. 1874. Ač v jádru svém byli oba básníci tak protichůdní, ač, jak bylo již naznačeno, neshodli se jedné doby a rozešli se na čas, spojilo je přece později zase redaktorství a společný cíl literární národní práce, že se stali dobrými přáteli. Proto smrt Hálkova dojala Nerudu tím více, vrátil se k svému samotářství, a Quis zaznamenal Nerudův výrok, že se mu zdá, jakoby s Hálkem byla odešla polovice jeho duše.

Ke všemu rozstonal se ještě Neruda ke konci r. 1874. Měl ischias (= zánět sedacího nervu), trvalo týdny, než se zotavil.

Jaro r. 1875 zase mu vrátilo veselejší myšlenky, vzpružilo ducha. Vydal se na cestu Německem, jejíž výtěžek máme v obrázcích: Berlín, Přes glinskou*) step, Hamburk, Brémy, Helgoland — nejprve ve fejtonech, později v knize *Menší cesty*, kterou roku 1877 vydal a o níž částečně již bylo mluveno.

Cestopisné umění Nerudovo vystihlo znamenitě povahu těchto důležitých měst. Jak si živě

*) Step v okolí města Lüneburgu v Německu, východně od Brém až k Labi, porostlá vřesem.

představíme mohutné, jednotvárné a nekonečné budovy ulic berlínských „na komando“ vystavěných, klidné, pobožné a historické Brémy proti rušnému, světáckému a přístavnímu Hamburku! Poznal tak Neruda hlavní tepny německého života osobně a vypozoroval správně i povahu národa, s nímž nás osud spoji u věčném sousedství, znal jeho vzdělanost, písemnictví a poměry vůbec tak dobře jako poměry české.

A proto nacházíme ve spisech Nerudových vůbec hojně poznámek, statí, článků, fejtonů i celých oddílů, vážných i humoristických, týkajících se Němců a vystihujících vždy mistrně jejich panovačnou povahu, smýšlení i všechny činy nejen v jejich říši, ale i v poměru k jiným národům, na př. k Francouzům. Hlavně poměry po válce r. 1871, kdy zvítězilo Německo nad Francií, dalo Nerudovi hojně příležitosti rozepsati se o chování jejich k poraženému národu. Stejně správně posuzuje i rakouského Němce, hlavně vídeňského. Ve Vídni pobyl několikráte jako novinář, a tu opravdu Vídeňany studoval, jak dokazují obrázky: Ve Wurstelpratru,*) Na hřbitově Markském, Sněmovna poslanců, Jindy a nyní, Der Volkssaenger,**) Schoenbrunn,***) Na burse atd.

S návratem s cesty po Německu, která byla Nerudovi poslední cestou za hranice, vrátila se mu — jako vždy po cestách — chuť k práci a

*) část vídeňského parku na ostrově dunajském.
**) lidový zpěvák.
***) zámek bývalých císařů rakouských ve Vídni.

důvěra ve vítězství příštího pokolení. Přemohl osobní bolesti, překonal nezdar, a když se mu někdy zdálo, že koná marnou práci, vytrval. Sám pokračoval v Národních listech v díle s Hálkem společně započatém.

Nezapomněl cíle, který si byl dávno vytkl: kritikou vychovávati spisovatele a fejtony — lid.

VI.

Fejtony.

Pojem *feuilleton* (čteme fejton, t. j. lístek, z franc. feuille [fej] = list) značí v literatuře útvar slovesný, který bez určitého pořádku slohem lehkým, svižným a vtipným, vážným, humoristickým i satirickým,*) poutavě a hravě rozjímá i poučuje o nejrozmanitějších předmětech.**) Obyčejně stává v listech na dolní straně (přední) pod čarou. Původně pojednával jen o písemnictví. Ale dnes obsahuje látku každou. Musí býti však fejton prožit a promyšlen. Má býti jemně zpracován a duchaplně pojat, aby byl umělecky cenný. Tedy vlastně způsob psaní tvoří fejton, nikoli obsah. S. Heller napsal, že dobrý fejton je literární koncert.

V literárních koncertech tohoto druhu stal se *Neruda mistrem*. Co jich provedl už v Čase, v Hlase, v Rodinné kronice atd. až naposled pravidelně v Národních listech! I když posuzujeme přísně a

*) Satira je báseň, v níž se kárají, tepou a v posměch uvádějí vady, pošetilosti a převrácenosti lidské.

**) Fr. Bílý a L. Čech: „Malá poetika".

nepočítáme slabších a nedokonalých prací, jak je přirozeno. Napsal celkem asi 2260 fejtonů, z nichž poslední vůlí svolil vydati 1000, které možno považovati za nejlepší a za dokonalé.

Neruda stal se u nás nejen *tvůrcem* tohoto druhu slovesného, dotud neznámého, vzniklého asi 50 let před tím ve Francii, ale stal se i *dokonalým fejtonistou* v české literatuře. Co před tím bylo toho druhu, jsou jen pokusy (Tyl, Nebeský, Havlíček). Neruda přivedl u nás fejton na výši světovou, takže se směle řadí jeho práce po bok nejlepších francouzských i německých spisovatelů toho druhu. Uznání toho dostalo se Nerudovi i z ciziny (od německého kritika Noë).

Jest otázka: *Proč pěstoval Neruda fejton takovou měrou*, proč jistou dobu, když se básnicky odmlčel, věnoval se skoro výhradně jen fejtonu?

Nezapomínejme cíle, který si vytkl jako novinář. Viděl ve fejtonu dobrý prostředek, jak zábavným způsobem ukazovati širšímu obecenstvu na nedostatky i na dobré vlastnosti našeho života, jak poučovati a vychovávati lid, vzdělávati čtenáře, probouzeti v nich cit, lidumilnost a shovívavost, lásku ke každému člověku, vychovávati ho i národnostně, t. j. utvrditi v něm uvědomění vlastenecké, povzbuditi ho pro svobodu národní. Neruda nebyl suchopárným kazatelem, ale bavil pravdou i žertem. Správně vystihl, že v novinách častým stykem s obecenstvem lze národu více prospěti než celou knihou, a že spíše dojde cíle, bude-li formou rozmarnou a veselou lidu psáti.

Většina fejtonů je tedy humoristických, ale jsou také vážné, přímo poučující, tříbící umělecký

vkus čtenářův. Neruda obsáhl svým perem všechny možné druhy fejtonu, které jinde několik spisovatelů pěstovalo, každý jiný obor. Při stísněných poměrech českých nebylo možno, aby měly Národní listy pro každý obor fejtonu jiného pracovníka. Tímto srovnáním vidíme teprve ohromný rozhled Nerudův, široké jeho vědění, obsáhlé zkušenosti osobní i znalosti knižní, podivuhodnou *všestrannost*, že dovedl poučovati a psáti duchaplně — o všem.

Jest ovšem pravda, že při této všestrannosti není cena všech fejtonů stejná, že jsou obory, v nichž se Neruda podrobně nevyzná. Ale to nevadí, aby nemohl široké vrstvy obecenstva i tu upozorňovati a buditi zájem o určitou věc. Zásluha Nerudova zůstává stejná, byť by vzdělanějšímu čtenáři takové fejtony nepostačily. Ostatně bylo vinou okolností, že musil jako redaktor často určitý počet fejtonů napsati do určité doby, bez ohledu na vlastní náladu a chuť, podle časových událostí. (Na př. ke sklonku r. 1872 musil za 14 dní napsati 11 fejtonů!) Přirozeno, že jim nemohl věnovati tolik péče, jako jindy dělával.

Nerudovy fejtony jsou *dvojího druhu* vzhledem k ceně *umělecké* a k celému spisovatelskému vývoji jeho.

První, napsané asi *do r.* 1876, jsou ty fejtony, které Neruda sám souborně vydal v pěti svazcích v letech 1876—1880 u E. Grégra a Dattla. Dva svazky nazval zcela případně „Studie krátké a kratší“, opravdové studie,*) věcné a obsažné

*) přípravná práce, podklad pro větší dílo umělecké.

fejtony, s určitým vědeckým podkladem. Další pojmenoval „Žerty hravé a dravé“, čímž vyjádřil vhodně humoristický i výsměšný jejich ráz. K nim pojí se dva svazky nám už známých cestopisů: „Menší cesty“ a „Obrazy z ciziny“. Všech pět svazků tvoří vskutku uměleckou sbírku.

Druhé fejtony, psané *po r.* 1876, nemají jednotícího podkladu, spisovatel se v nich spíše baví a hovoří se čtenářem, přechází od jedné látky k zcela jiné, těká od myšlenky k myšlence, uplatňuje své okamžité různé veselé nápady. Neruda je nazýval „klepy“, jak také bylo užito k názvu tří jejich knih „Drobné klepy“. Už forma, jakou jsou psány tyto „klepy“ a ony „studie“, rozlišuje očividně obojí fejtony. *Studiemi* chtěl Neruda obecenstvo poučovati a vychovávati, *klepy* spíše baviti, neboť jsou povídavé, hravé, humorem jen překypují. Účel výchovy tu ustupuje do pozadí, ač nemizí zcela. Neruda se vmýšlel ve veselé „causerie“,*) žertovné apostrofy a oslovování i věcí neživých, sesměšňoval vlastní osobu, své staromládenectví, vlastní poesii i jiné lidi a jejich převrácené jednání. V mnohých osvědčil se opravdu jako duchaplný a obratný causeur, který se dovedl vtipně rozepsati a se pobaviti se čtenářem o věcech praobyčejných i bezvýznamných, jako by s ním rozmlouval. Bývalo to zvláště v nedělních fejtonech Národních listů, kterých nepodepisoval jménem, ale označoval v čele rovnostranným trojúhelníkem.**) Na těchto fej-

*) pohovor, beseda; odvozeno od franc. causeur, čti kózör = vypravěč.

**) příznak srovnalosti a indický znak plápolajícího ohně.

tonech dával si Neruda zvláště záležeti, neboť obecenstvo čekalo vždy s dychtivostí, co to asi zase veselého a vtipného bude. Spisovatelka Krásnohorská jako očitý svědek napsala: „Po dlouhou řadu let mluvil Jan Neruda k obecenstvu v nejčtenějším listě — a byl feuilleton Nerudův nejčtenější částí listu toho. Jestliže Národní listy svou rozšířeností byly Nerudově popularitě*) pomocny, ví každý, že Nerudova geniálnost**) náležela k hlavním příčinám oblíbenosti Národních listů.. Tak byl Neruda takořka nejvyšším vládcem veřejného mínění v Čechách, zasahoval svým usmívavě pronášeným úsudkem do všech oborů duševního snažení českého, o nichžto čtenářstvo uvyklo slýchati od duchaplného feuilletonisty jakési poslední a výslední slovo; na toto slovo jeho se čekalo, dychtilo se po něm, ...atd." Žertem srovnával Neruda časopis se švarným junákem a fejton s kytkou na jeho klobouku. A kytka musila být svěží, pestrá a vonná! Jindy, nežli v neděli, bývaly Nerudovy fejtony vážnější, obsahovaly kritiky, posmrtné vzpomínky, cestopisy, črty, vážné rady a pokyny.

O fejtonech z prvních let tvorby Nerudovy se říká, že jsou důmyslnými *mosaikami*. Co to je? Mosaika je obraz sestavený z kaménků. Tak také z rozmanitých myšlenek jako z kaménků jsou sestaveny tyto fejtony tvoříce vybrané celky, slovesné obrazy. Sám Neruda tak napsal o své studii *Báby a baby*, která je tu pěkným příkladem

*) všeobecná známost.
**) velikost ducha.

co do celku i co do podrobností: „Účelem těchto řádků je podati studii co možná původní, v ní pak co možná úplný, třeba by mosaikový obraz ženy staré.“ A vskutku se tu obratně a žertovně rozvádí postavení a význam babičky v rodině, od nejsrdečnějšího pojmu, který je vyjádřen tímto slovem, až do drsného výrazu „baby“ všech možných nevlídných a vysmívaných podob ve skutečnosti i v pohádce. Jindy bývá to „mosaika“ složená z říkadel, přísloví, písní národních a j., dokonce i z citátů, na př. biblických.

Fejtony Nerudovy mají velký *význam pro poznání jeho názoru a smýšlení:* Poznáváme jeho lásku k životu a k přítomnosti, lásku k zemi a k přírodě, lásku k lidem vůbec i k národu, zvláště lásku k českému jazyku a ke všemu českému vůbec. Poznáváme tu jeho smýšlení a celou bytost jeho jako dobrého, upřímného člověka, opravdového Čecha a vzorného muže, výborného učitele svého národa, hlasatele dobra i krásna.

Vzhledem *k obsahu* lze mluviti u Nerudy o fejtonu především *cestopisném*, co do počtu nejbohatším a co do umění z nejpřednějších. Víme už o tom z „Obrazů z ciziny“ a z „Menších cest“. (Viz kap. III. a IV.) Mezi těmito fejtony nacházíme některé hluboce procítěné, s lyrickými vložkami, s náladami básníka-turisty, který ani v cizině nezapírá svého národního nebo všelidského citu, vzpomíná-li na př. své vlasti při pohledu z cařihradského Burghulu a líčí-li trpící lid v Egyptě nebo ubohý život cvočkářů hořovických. Mnohé fejtony jsou i formálně pěkně uspořádány, zvláště ty, které jsou delší a mají několik kapitol:

nejprve celkový obraz a poučení o významu, potom teprve život vnitřní (př. Paříž. Jerusalem) atd.

Ve fejtonech *kulturních* hovoří o věcech, které pokládá za důležité pro všeobecné vzdělání lidu. Píše o telegrafu, o telefonu, o papíru, o kávě. o čaji, o kouření, o spalování mrtvol, o zajímavostech jiných národů, o mravech jejich z dob minulých i přítomných atd. Sem patří studie o výstavách, na př. ze světové výstavy vídeňské. Jako svědomitý zpravodaj seznamuje české čtenáře se vším, co se děje důležitého nejen doma, ale i za hranicemi. I zde je Neruda věrný svým světoobčanským zásadám.

Zvláště významny jsou fejtony *společenské* (sociální), v nichž se jeví jemný cit pro trpící a upozorňuje se na neutěšený život a na bídu určitých vrstev lidí. Neruda-člověk hledí jim odpomoci veřejným voláním po nápravě. Zadlužení návštěvníci pražské zastavárny; žena a její postavení v manželství, v rodině, ve společnosti, v poměru služebném; vychování děvčat; zločinci, žebráci, dělníci; domácí páni a nájemníci, knihkupci, lékaři, fotografové, studenti, hodináři atd. jsou tu předmětem Nerudovým k vážným i k humoristickým fejtonům. Jak zábavně píše o věcech každodenní potřeby a oblíbených pokrmech! Šaty a móda, účes, rukavičky, hodiny, kuchyň a jídlo: švestkové knedlíky, koblížky, masopustní ovar, posvícenská husa atd.

S tím úzce souvisí fejton *folkloristický*, t. j. o lidových zvycích a obyčejích v dobách starších i pozdějších, které se ještě někde na venkově

udržely: „Co jedli naši praotcové", o krojích lidových a o svatbách venkovských, o koledách a čarování, o masopustě a maškarách, o tancích, o přástkách, o hračkách, o hudbě a písních, o zabíjačce před vánocemi atp. Sem patří četné kalendářové látky, jimiž se zvláště rád Neruda obíral a jež probral od Nového roku až po Sylvestra v jednotlivých ročních dobách, o svátcích i slavnostech, vzhledem k lidovým zvykům, pověrám a pranostice.*) Jako novinář každoročně se vracíval k těmto věcem a je ku podivu, jak vždy něco jiného vymyslil o témže svátku, na př. o sv. Janě, o Novém roce (o kterém napsal 30 fejtonů!), o vánocích a j. Je zajímavo, jak rád rozpřádal velmi rozmarně a zábavně látky o různých svatých, o Kristu a Matce boží, o sv. Mikuláši, o lidových představách k nim se vztahujících. Často se opírá o vlastní vzpomínky z dětství.

Důkladně vykládá význam různých křestních jmén a vtipkuje o tom, jak se podle smyslu hodí na vlastnosti těch, kteří se jimi nazývají. Smysl pro skutečnost, který vždy Neruda projevoval, dovedl i zde všude v těchto fejtonech uplatniti drobnomalbou, jak jsme u „Arabesek" vyložili. Mnohé látky zachycuje se směšné stránky, ukazuje na převrácenost jejich, předměty všední a na pohled nezajímavé činí zajímavými.

Lze mluviti také o zvláštním fejtonu *pražském* (bez „Arabesek" a „Malostr. povídek"), k němuž řadíme částečně sociální fejtony ze života praž-

*) předpovídání povětrnosti nebo předpovídání z událostí posledních let.

ských ulic (posluhové, hokynáři, policajti, figurky spíše směšné než vážné), ale hlavně 82 náladových obrázků pod názvem „Praha“, později v jeden samostatný celek sebraných. Jsou to pověsti, kus historie, vzhled Prahy, obyvatelstvo a domky, na př. „Zlaté uličky na Hradčanech“, je to řada časových článků o životě pražském, o pražské češtině, o výletech Pražanů, o pražské samosprávě, o tramwayi, o jubilejní výstavě, o Petříně a ostrovech, o pomnících, o radnici, o jménech ulic, o svatojanském ohňostroji, o parcích, plovárnách, kluzištích atd. Dobro a krása Prahy byla věcí, o niž se vedle zlepšení kulturního i politického života v našem hlavním městě nejvíce zasazoval. Sem se počítají i žertovné fejtony: o všech možných jménech obyvatelův Prahy, o zpěvavých nářečích z různých částí Prahy, o vývěsních štítech pražských řemeslníků a obchodníků, o osvětlování atd. s důkladností podivuhodnou a vtipem přímo hýřící.

Lze mluviti u Nerudy i o fejtonu *přírodním*, čteme-li v něm lyrické popisy přírody a chvalozpěvy na její krásy, neboť přírodu měl od malička rád a vždy do ní spěchal pookřát, jak jsme poznali, aby načerpal nových sil k práci. Sem by patřily i celé historie o zvířatech, na př. o oslu, o vrabci a j., jindy o květinách, o růžích atd., jež svědčí vždy o Nerudovi, dobrém pozorovateli přírody a malíři jejích drobností.

Z přírody vytvořil si Neruda svoje *náboženství*, vše v přírodě mu hlásalo boha samého. Proto neuznával náboženství lidmi zavedeného, psal zejména proti různým církevním zřízením, protože

se mnohá nikterak nesrovnávala se zásadami Krista samého, jehož si tolik vážil a jehož představy tolikráte ve svých nejkrásnějších básních užil. Nalézáme mnohé zdravé názory vážně i ironicky podané ve fejtonech o farizejství a pověře v církvi: o papežích, o obřadech kostelních, o zázracích, o svatých, o řádech kněžských, o slavnostech svatojanských atd.

Důležitý jest i fejton *polemický*, t. j. útočný a bojovný, články, v nichž razil dráhu novým směrům v českém písemnictví, v nichž potíral všechno zpátečnictví a hájil mladočeskou stranu, k níž se vždy hrdě hlásil, jsa ve službách jejího denního listu. Tu byl Neruda neúprosný, prudce útočil a satiricky šlehal, vysmíval se, ironisoval, zcela po vzoru Havlíčkově. Vystupoval vždy neohroženě, stál mužně proti nepříteli se vší ctí. S polemikou souvisí i Nerudovy fejtony *politické*, dále *časově příležitostné*, a vedle jiných jsou ještě zejména hojné fejtony *kritické*, v nichž posuzuje písemnictví, umění a divadlo. O tom v kapitole další.

Důležitým živlem většiny Nerudových fejtonů je *humor*, t. j. dobrý, veselý rozmar, veselá nálada jejich. Neruda-fejtonista je vlastně Neruda-humorista, jímž se stal během času bývalý chmurný básník „Hřbitovního kvítí": Je zajímavo, jak se změnil v mužných letech v životním svém názoru, jak se smířil se skutečností a s poměry, poučen byv tuhým bojem s nimi, jak se naučil dívati se na události a na život klidně. Odtud vznikl jeho humor — nevyčerpatelný a nevyrovnatelný v našem písemnictví. Je pravda, že často tento humor zakrýval vnitřní stav jeho zcela jiný, spisovatel

snažil se mnohdy zamaskovat vnitřní bolest a raději se na povrch usmívat. Mnohdy mu byl humor prostředkem, aby zábavným způsobem dosáhl určitého cíle.

Je humor Nerudův velmi vkusný a jemný, vlídný a laskavý, nikoho neuráží, chápaje křehkosti i vady jiných, jsa zcela podřízen básníkovým myšlenkám lidskosti. Proto je humor ten tak příjemný, povznáší a činí milými jeho fejtony. Dodává jim půvabu a života. Vtip se vyvíjí přirozeně tam, kde povaha látky se k tomu hodí, často vyplyne teprve z proudu žertovného vypravování, ze šťastného nápadu, z překvapujícího obratu. Vtipné, netušené zahrocení myšlenky — t. zv. pointa (čti poenta) — žertovné vyvrcholení její objeví se často způsobem nehledaným. Není snadné toto umění humoru: Neruda vypráví o nepatrných věcech jako o nejdůležitějších, z lhostejných dělá zajímavé, pojednává vážně o věcech malicherných a titěrných, líčí nemožnosti jakoby skutečnosti, spojuje věci zdánlivě i skutečně nesouvislé a naprosto různorodé, samozřejmé a jasné chápe jako zvrácené, často z věcí nejvážnějších a nejopravdovějších vyvine se náhle — vtip, žert. Z tohoto humoru vznikají ony rozmarné causerie Nerudovy, o nichž byla řeč. Nápady jsou věru nevyčerpatelné.

Abychom doložili příkladem: Neruda si vezme za předmět praobyčejný slamník ze své postele a vypravuje do podrobností, jaké starosti mu působilo, než jej služka Anča mohla zbaviti staré slámy: nebylo lze ve velkém městě nikde ani pohoditi tolik slámy, ani v kamnech spáliti, ani jí

nikdo zdarma nechtěl, neřku-li za peníze. Konečně, když už byl spisovatel všecek zoufalý, napadlo Anču po marných jiných pokusech, nabídnouti slámu mlékařce pro chlév, a ta si ji konečně vzala. (Fejton „Kam s ním?“*)

Nebo: Neruda razmarně napodobí, jak by asi psalo — po způsobu dospělých — nemluvně v Praze nemluvněti v Čáslavi o svém životě: jak spí, kojí se, koupá se, a zase spí, chodí po procházkách s chůvou i s matkou, která na hlavní třídě mluví německy atd. Při tom ovšem kritisuje vše, jak s ním zacházejí, jak je oblékají a moudře se při tom rozhovoří o výchově dětí jinde, na př. v Australii atp. („List Vojtíška Čahouna... Francínkovi Melounkovi“).

Jinde Neruda nadepíše fejton „Proč je pěna bílá?“ a odpovídá asi 15 vtipy na tuto „předůležitou“ otázku. — Nebo rozmlouvá se svým rozbitým cestovním vakem, kterého už 20 let užíval. — Nebo vykládá, komu je který svatý patronem a svatá patronkou, k čemu je ten který svatý určen; nebo sesměšňuje český sněm s maršálkem a s kardinálem, jinde dobírá si Riegra a Staročechy, konečně i sama sebe, na př.: „...nejsem poeta, ani mlád! — Totiž — nesmím lhát — poeta bych snad byl, čtenáři těchto feuilletonů vědí dobře, že rok co rok z jara, tak někdy v květnu nebo v červnu, po náležitém k tomu kdákání na tomto místě snesnu vždy jednu ‚jarní píseň‘ — arci jen jednu, ale krásnou! Jistá poetka česká nazvala ty mé jarní zpěvy trefně ‚písněmi flane-

*) Před 2 roky byl zvlášť vydán v bibliofilském vydání.

lovými', nejspíš pro obzvláštní měkkost jejich.“ (Fejton „Ve svátcích“.)

Velmi známým dokladem humoru jest zajisté, jak se Neruda rozepisuje o švestkovém knedlíku, jak se o něm rozplývá chválou, ba více, to je téměř hymnus! Je mu „jídelním ideálem“, a chtěl by mu v českém národě zjednati trvalou, co nejvyšší úctu. Jen jméno „knedlík“ mu nezní pěkně, chtěl by vymyslit nějaké zvučnější, lahodnější, hezčí: „žbluňky“ — „sklouzky“ — „slečinky“ — „panenky“! Ano „panenky!“ Vždyť je knedlík rodu ženského! Měkký, oblý, má tvářičky „krev a mléko“, zvlášť na venkově, kde jej mlékem polévají místo omastkem!... („Kouzlo českého podzimu“).

Humor prvotních fejtonů Nerudových do let osmdesátých je daleko umělečtější, v pozdějších však zvrhá se buď v nucený žert nebo v humor příliš bujný a nevázaný. Je tu pozorovati úpadek, tak jako upadají vůbec fejtony ty v době nemoci Nerudovy, kdy se stávají prostředními, neobsažnými a rozvleklými. Často se opakuje totéž. Zdá se, že se Neruda do nich nutí, buď aby vyhověl povinnosti redaktorské, buď aby vynuceným žertem zapomněl své nemoci.

Nebylo ostatně Nerudovi vždy hračkou napsati jakýkoli fejton. Přiznal několikráte, jak „nakreslil co nejpečlivěji svůj starobylý trojhran, připsal k němu věrné datum... založil si ruce a čekal, až ho co napadne“. „Ale ani stopy po nějaké myšlence — — není to věru žádnou ledabylou frasí, prosím-li čtenáře, aby dnes následujícího ani nečet', vždyť ani není možno, aby v tom

něco bylo!“ napsal kdesi. Přišly také chvíle, kdy vyčerpal všechny své poznámky, které si činil i na ulici, v hostinci, jak ho myšlenky napadaly a jak slyšel kde vtipy, neboť pozoroval a zachycoval vše, co se mu k tomu cíli hodilo, zapisoval na lístky a schovával.

Pracně zejména sestavoval ty fejtony, k nimž čerpal látku z knih (zpravidla z německých) a kterých osobně nezažil. Proto jsou také cenou slabší. Vynikají však četnými citáty z básníků, z filosofů, z humoristů a z nejrůznějších spisovatelů všech dob (i staroklassických), proloženy jsou říkadly, pověrami, začátky písní, což svědčí o pečlivém pojednání, o velké píli a sčetlosti, Nerudově. (Na př. fejtony o oslu, o praseti a j.) Jinak užívá svých knižních pramenů mistrně, vybírá zajímavé a především veselé příběhy, aby pobavil a okrášlil svůj fejton.

Fejtony svými pronikl Neruda ve veřejnosti brzy. Neruda-fejtonista byl oblíben daleko dříve, než byl uznán Neruda-básník. Pro Nerudu pak samotného měly fejtony tento význam: v době, kdy nedoufal jako básník dobýti vavřínů, oddal se jim zcela v různých formách ve svém povolání novinářském, vymanil se úplně z prvotního svého nespokojeného duševního stavu a dospěl v nich humorem ke konečnému zdravému, klidnému názoru životnímu.

VII.

Kritická činnost. Zásluha o české divadlo.

Nesmírného významu nabyl Neruda v našem národním životě všestrannou a účinnou *kritikou,**) t. j. posuzováním všeho, co se týkalo především *literatury, umění* a *divadla* a co vůbec souviselo *s rozkvětem naší vzdělanosti.* Kde a jak bylo potřebí, vytýkal vady i naopak chválil, pronášel svůj úsudek a námitky, poučoval, vychovával nejen spisovatele, umělce a herce, jak mají tvořiti, ale vychovával i obecenstvo, jak má umění jejich chápati.

Tak vážnými a hluboce promyšlenými fejtony nejlépe bojoval „za vítězství svého i příštího pokolení" a přispěl jimi značně k národnímu i společenskému vývoji našemu.

Na formě kritik jeho zde nezáleží, jsou to i celé studie. Pokud jsou to fejtony, jsou převahou vážné, ovšem že některé i humoristické a ironické, zvláště divadelní. Ale lze vždy z nich pochopiti, oč jde, i když Neruda zdánlivě žertuje. Rázně a přímo udeří na jádro věci, takže čtenář musí souhlasit s jeho vývody i s jeho názorem. A jaká důslednost a jednota myšlenek! Kritisoval pečlivě, uvědoměle a dobře.

Začal kritisovati v době, kdy bylo české umění velice chudé. Nebylo tehdy *co* kritisovati. Proto byla vlastně s počátku práce Nerudova jiná: byl více vůdcem a učitelem, než kritikem. Účelem

*) Slovo řeckého původu; kritisovati = posuzovati; odtud kritik, kritika.

bylo mu *české* umění, umění národní. Neběželo mu o velký cíl, nýbrž o umělecké provedení. Šlo tu o dvojí: pěstovati nejen *českost* v literatuře a v umění u spisovatelů a umělců, ale pěstovati i smysl pro umění u *českých* lidí, u obecenstva. Toho také Neruda dosáhl za 31 let svého žurnalistického působení. Neruda mimoděk se stal vůdcem své doby. Národní listy hodily se ke kritikám výborně a správně napsal Neruda jednou Quisovi: „Kritika jen tenkráte působí, když stojí v listu rozšířeném." Lze právem říci, že Neruda je u nás zakladatelem estetické*) kritiky.

Především vynikají *literární* kritiky, které jsou nad jiné bystré a svědčí o pravém literárním duchu Nerudově. Neruda tu byl svědkem a kritikem prvního rozvoje naší literatury od konce let padesátých do první polovice let osmdesátých. Všímal si všeho, co se objevilo v našem písemnictví, posuzoval podle požadavků pravého umění a podle okolností. Posuzoval spravedlivě spisovatele, od nichž bylo lze čekati prací dokonalých, shovívavě mladé, které nabádal k další práci a z jichž úspěchu se těšil, i když jej samého mohli zastíniti. Vychovával básníky, ukazoval, jaký má být dokonalý spisovatel.

Nebyli to ovšem spisovatelé sdružení kolem almanachu „Máje", s nimiž se rozešel, ale byli to básníci almanachu „Ruchu" (Čech, Vrchlický, Sládek), kteří se značně přiblížili ideálu Nerudovu a k nimž po návratu z cesty r. 1871 přilnul srdečně. Ti jej uznávali vůdcem. V soukromých stycích

*) aesthetika = věda o kráse; estetický = krasovědný.

pusobil pak na ně nesmírně. A ku podivu: sám mezi nimi omládl, začal zase básniti, jak uslyšíme.

Na počátku své činnosti kritisoval Neruda velmi ostře, později poněkud povolil, když viděl, že násilím a prudce nelze docíliti úspěchu a že se nechápe ještě naprosté umění: vždyť byla česká belletristická literatura teprve v počátcích. Proto napsal v článku „Nyni" (r. 1859): „Učme se u národů jiných, poznejme stupeň jejich vývoje, spřátelme se s jejich světem myšlenkovým a zpracujme pak v sobě vše v celek nový s tím, co jsme s mateřským mlékem už obdrželi a ve vlastech svých seznali. Bude to pak zajisté slovanské, poněvadž jako Slované jinak tvořiti nedovedeme." To znamenalo založiti zcela novou literaturu, což také Neruda vlivem na mladé básníky skutečně provedl, stal se zakladatelem nových směrů literárních. Bez Nerudy-kritika nelze si vývoj české literatury ani mysliti.

Jako jinde, opíral se i zde o světoobčanské stanovisko, upozorňoval stále na cizí písemnictví. Literatury národní mají přejímati myšlenky jiných národů, ale při tom musí zachovati svůj svéráz. Jen tak se dojde v literatuře k pokroku. A ve všestranném pokroku české literatury viděl Neruda nejbezpečnější záruku všeho našeho národního pokroku. Vedle vlastního prospěchu prospějeme tím i lidstvu vůbec. Neruda soudí takto: „Jsem kosmopolitou nejsvětějším svým přesvědčením, ale Čechem kosmopolitou. Jako se ani nesmím snažit, abych co spisovatel byl zcela takový, jako kterýkoli jiný spisovatel český, jako chci národu českému prospě: co osobnost zcela

svoje, zvláštní a samostatná, chci také, aby lidstvu prospěl národ český, co národ zcela svůj, vyvinutý dle talentů svých zvláštních, duchem samostatný. Jinak mu neprospěje praničím — hluchý ořech bez vlastního jádra." (Nár. listy 12./XI. 1874.)

V dopise K. V. Raisovi napsal: „Chtěl bych vyslovit přání, aby každý náš spisovatel podával jen a jen individualitu*) svou vlastní — byť byla dosti mělká, bude aspoň původní a literatura musí vzrůst. Rozumí se samo sebou, že jinak ani pak vzrůst nemůže, než co literatura *ryze česká*, rovnoprávná, rovné váhy se všemi ostatními."

Vedle literatury posuzoval Neruda i *umění hudební a výtvarné.* I toto posuzoval příležitostně, jak se co naskytlo, nesoustavně a ryze novinářsky. Ku podivu posuzoval i zde celkem dobře a účinně, ačkoli nebyl odborně vzdělán. Ale správně uhodl a vytušil pravou podstatu a ukázal cestu k nápravě. Měl rozhled světový a vzácné vzdělání, jehož se dodělal jako samouk. Měl umělecký cit a je zajímavo, že jako neodborník správně vystihl na př. význam Bedřicha Smetany, jehož se vždy zastával. Učinil tak o 20 let dříve, než se mu dostalo světového uznání. Ctil ho a byl mu přítelem. Byl nadšen jeho operou „Hubičkou". Zpívával rád nápěv Vendulčiny ukolébavky a líbilo se mu, jak se dobře hodil k slovům, řka, že „ač uměle utvořená, přece je tak ryze národní, že mu jest, kdykoli ji slyší, jakoby byla přímo vytryskla ze srdce českého lidu".

---

*) Osobnost.

Také ocenil na př. správně díla malíře Manesa a sochaře Levého na výstavách.

Je vysvětlitelno, že se také mýlil v kritikách věcí, jimž dokonale nerozuměl. Proto se rád v těchto případech opíral o cizí úsudky, jen aby jako novinář prospěl domácímu pokroku v umění, poněvadž nebylo tehdy ještě povolaných kritiků. Když později přišli vzdělaní odborníci, rád jim odevzdal kritické péro. (Hostinský v hudbě, Tyrš v umění výtvarném a j.)

Jinak chápal Neruda všechny potřeby národa a dával kritickými fejtony svými podnět k mnohým zařízením společenským našeho národa: Umělecká beseda, Snahy dělnictva, Populární koncerty, Matiční obětiny, O českém saloně, Pražská útulna, atd. jsou na př. některé podniky, o nichž veřejně podával své mínění, radil a hleděl pomoci. Zmínili jsme se už o celé řadě pražských fejtonů, kde mu běželo o zvelebení a o vnější krásu matičky Prahy.

Ale nejvíce z těchto všech veřejných podniků šlo Nerudovi o *české divadlo* a o vše, co s ním souviselo.

Nebylo snad v českém národě většího nadšence pro divadlo nad Nerudu, i když sám jako spisovatel na divadle propadl.

Od počátku své novinářské činnosti, už v německém listě, byl také kritikem divadelním, vedle kritika literárního. V obou těchto oborech je těžiště jeho kritického umění.

Referovati (= podávati zprávu) o divadelních hrách bylo v Národních listech jeho trvalou povinností, kterou zastával plných patnácte let

(do r. 1880). Měl tedy dlouholetou zkušenost a vyznal se v divadelnictví u nás nejlépe ze všech vrstevníků. Proto jsou jeho kritiky v tomto směru v Národních listech i v jiných belletristických časopisech uveřejňované, z nejvážnějších a nejcennějších.

Co se nevešlo do referátů divadelních, to napsal zvlášť v četných úvahách a studiích. V nich se dočítáme, jaké byly u nás poměry divadelní až do vzniku „Národního divadla". Je to dlouhá kapitola o zanedbaném českém divadle, jak živořilo jen z milosti německého stavovského divadla, jak českým hercem mohl býti každý lampář, jak si obecenstvo libovalo v sprostých a dráždivých veselohrách německého původu atd. Už Havlíček správně napsal, že se nám k divadlu nedostává budovy, básníků, herců a obecenstva. A bylo to pravda ještě za prvního Nerudova kroku do literatury, takže není divu, že se divadla ujal v první řadě a důsledně jako novinář pro ně pracoval. Napsal r. 1861 v „Čase": „Nám záleží na tom, aby se divadlo české vyvinulo co skutečně národní, od divadel jiných se lišící, české myšlení a český život líčící, dramatickému odboru naší literatury a tím literatuře celé znak původnosti dodávající."

Kde měl příležitost, psal usilovně o významu českého divadla pro českou kulturu. Správně viděl v národním divadle významný kulturní ústav, podle něhož lze souditi na naši vyspělost. Neruda postavil se i tu v čelo mladé generace, jejíž touhou bylo „míti umělecky uvědomělé

vlastní divadlo a jím umělecky, mravně i národně povznésti lid."

A tak jal se kritickým perem nejen posuzovati hry, které se na českých jevištích provozovaly, ale posuzoval i výkony herců, učil je hráti, posuzoval i vedení divadla, vypravení scény, oděvy a přestrojení herců a konečně poučoval i obecenstvo, jak se v divadle chovati a na jaké hry choditi. Doporučoval mu zejména odpolední hry sváteční. Tříbil jeho vkus a byl by rád viděl, aby české obecenstvo předstihlo německé. Byl by rád vymýtil bezcenné a škodlivé mravům německé (hlavně vídeňské) veselohry, a kde mohl, upozorňoval na zahraniční hry a novinky, zvláště které by se byly hodily i pro české divadlo. I tu byl kosmopolitou. Doporučoval našim spisovatelům za vzor francouzské látky, v nichž se působí mocně na společenskou mravnost. Chtěl, aby se i u nás výstražně s jeviště od nemravnosti odvracelo (na př. od manželské nevěry), čímž i při divadle projevoval Neruda svoje snahy sociální. Přísně posuzoval i dramata nejbližších přátel, na př. Hálkova a Pflegrova. A nemýlil se, jak později zkušenost ukázala. Naopak E. Bozděcha*) právem chválil. Z kritik Nerudových lze si představiti celý vývoj českého dramatu a českého divadelnictví od Tyla, Klicpery, Macháčka, odpoledních her nedělních a svátečních v stavovském divadle až do r. 1880, kdy se své činnosti divadelního referenta vzdal. Tento úkol pojímal

---

*) Vynikající dramat. spisovatel, žil od r. 1841 do 1889; nejlepší dílo jeho „Baron Goertz".

vždy velmi vážně. Aby nebyl sveden k stranictví, nepřijal místo dramaturga*) v Prozatímním divadle, které mu bylo nabízeno za ředitele Thomé.

Neměly-li všechny kritiky úspěchu ihned, ukázalo se teprve později, jak měl Neruda pravdu. „Ovoce jeho kritik uzrálo později," napsal L. Quis.

Drama mu bylo vrcholem poesie. Jak bolestno mu asi bylo, když sám jako dramatický spisovatel nepronikl! Snažil se tedy aspoň kritikami prospěti divadlu. Nebyla to práce snadná v politickém deníku, neboť tu nebylo lze soustavně a rovnoměrně divadelní část pěstovati.

Psal i náladové vzpomínky z divadelních představení, kreslil podobizny herců živých i posmrtné vzpomínky o nich, líčil zajímavé podrobnosti, týkající se vývoje českého divadla vůbec. Skoro belletristicky zpracoval své zkušenosti ve vypravováních ze života různých herců (Turnovského, Frankovského, Lva, Mošny, Sklenářové-Malé, Seiferta atd.) pod názvem „Divadelní táčky" (z r. 1880 a 81), zajímavé příhody zákulisí českého divadla. Víme už, jak se stýkal s herci osobně v hostincích; mají tedy jeho fejtony o nich cenu očitého svědka.

---

*) Dramaturg posuzuje, vybírá, po příp. opravuje i upravuje divadelní hry, jež mají býti uvedeny na jeviště, stará se o obsazování úloh ve hrách divadelních, při zkouškách věnuje pozornost zejména mluvě herců, o niž dbá, aby byla správná a přesná. Navrhuje přijímání nových herců, je rádcem mladým spisovatelům dramatickým, kteří kusy divadlu zadávají k provozování. Jeho činnost je tedy mnohostranná a zodpovědná.

Napsal sám: „Snažil jsem se po čtvrtstoletí udržet zájem pro českou divadelní věc, živý zájem, a to se mi snad povedlo. Snažil jsem se také vychovávat herce, je poučovat, dle svého vzdělávat..." (Nár. listy 12./X. 1880.)

Herec je přirozeně důležitým činitelem při hře samé, podle Nerudy rovnocenným se spisovatelem hry. Co je do kusu, neoživí-li ho herec pohyby, náležitou řečí, svým uměním podati život tak, jak si jej dramatik představoval! A tak nalézáme v kritikách Nerudových hojná místa, týkající se výhradně herců, pokynů a rad pro ně. S tím souvisí také volání po dramatické škole a výchově herců v cizině. Sem patří na př. „Řeč a divadlo", „Ženy na jevišti", „O českosti našich herců" a j. fejtony.

Konečným cílem bylo Nerudovi vybudování důstojného, velkého Národního divadla.

Pražské divadlo mělo zvláštní význam, jakožto jedině stálé české jeviště po dlouhá léta.

Ale jako v jiných věcech, bylo i tu třeba Nerudovi bojovati s nepřáteli, hlavně proti Němcům, kteří přirozeně nepřáli vývoji českého divadla. Bylo mu tu i bojovati se zpátečnickými Staročechy (neboť i politické strany se přely o divadlo, staročeské družstvo stálo proti mladočeskému), kteří nerozuměli opravdovému umění. Měl co dělati i s malichernou divadelní censurou,*) jejíž směšné přehmaty šlehal satirickými a ironickými fejtony.

*) Policejní prozkoumání díla spisovatelova před uveřejněním (u divadla před veřejným provozováním), není-li v něm něco závadného.

„Čtvrt století se za ně pral, za to divadlo české,“ napsal Quis.

Nejdříve se staral, aby se zabezpečilo stálé divadlo, prozatímní a úplně české. Rázně se ozval, když byl učiněn pokus, aby se v něm hrálo také německy. Volal po českých hercích, pokládaje za přední požadavek, aby se správná čeština s jeviště ozývala. Volal i po české správě slovy: „Postavte v čelo našeho divadla muže Čecha, který je národovcem uvědomělým, který svůj úkol plně zná a nadšen je pro rozkvět umění českého.“ Tedy především dbal o český ráz bezpodmínečně. Žádal rozmnožení českých her za ředitele Thomé, chtěl přizpůsobení letního „Novoměstského divadla“ na divadlo celoroční, potom odloučení českého divadla od německého, psal o letních hrách, o nutnosti původních her divadelních, zdůrazňoval důležitost odpoledních her svátečních pro vzdělání širších vrstev lidových.

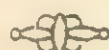
A když byla r. 1861 rozhodnuta zásada zříditi stálé české divadlo a šlo o hmotné prostředky, burcoval národ, volal po obětech národních, nabádal k peněžitým sbírkám a káral z vlažnosti, když ochabovaly. Jaká byla potom radost, když se sešel první milion zlatých! Zatím účelem redigoval (= řídil) i pamětní list umělců českých s heslem „Národ sobě!“

Vůbec usilovně šířil názor o nutnosti českého divadla, takže došlo konečně nemalou zásluhou jeho k stavbě Národního divadla. Vším, co ve prospěch divadla napsal, přispíval skutečně pomalu k položení základů jeho: od fejtonu r. 1859 v „Obrazích života“ („Listy o ledačems“) přes

stati v „Čase“, „Hlase“, „Osvětě“ atd. až ke všem fejtonům v Nár. listech do r. 1868, kdy bylo 16. května celé číslo věnováno slavnosti položení základního kamene. Neruda tu radostně vítal „*základ pro národní umění, obnovený základ českého státu.*“

Tragické je věru, že Neruda, který se tolik přičinil o nové Národní divadlo, sám nikdy do něho nevstoupil, neboť v době jeho otevření churavěl a nebyl již referentem. Tak jako je stejně tragické,*) že on, který celou duší a srdcem pro divadlo žil, nevešel nikdy jako dramatický vítěz spisovatel na prkna jeho.

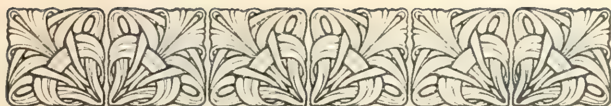
Bez Nerudy nelze si představiti vzrůst a zdar prvního samostatného (Prozatímního) divadla, což bylo věru zázrakem v ubohých našich tehdejších poměrech. Neruda patří mezi muže, kteří mají v Čechách největší zásluhu o rozkvět umění dramatického.

*) Tragické je to, kde se dostává lidská vůle do sporu s osudem. Zde na př. osud nepopřál Nerudovi, aby se stal dramatickým spisovatelem, ač by si toho byl tolik přál!

TŘETÍ ČÁST.

BÁSNÍK.

I.

Záliba v drobnomalbě. „Povídky malostranské."

Neveselé *Obrázky policejní* a *Ze zastavárny*, odpozorované z ovzduší pražského a otištěné mezi fejtony „Studií krátkých a kratších" jsou pokračováním realistického umění Nerudova v krásné próse. Ubožáci, zločinci i nevinní, lidé, které policie na svých obchůzkách večerních zatýká a odvádí, darebáci, kteří přespí na strážnici nebo ve Fišpance,*) nuzáci, kteří se uchylují do zastaváren, postavy, jichž si dosud v české literatuře skoro nikdo nepovšiml, — to jest látka těchto výstižných kreseb, v nichž Neruda ukazuje, jak je schopen upozorňovati na sociální bídu nižších vrstev velkoměsta.

Mistrovským pokusem také o sociální studii jsou *Trhani*,**) nejdelší mezi otištěnými fejtony. Děje tu mnoho není, spíše líčení skutečného života

*) městská věznice pražská.
**) napsány r. 1872.

v kolonii (= osadě, zvané „Australie") dělníků pracujících na stavbě dráhy, sešedších se z různých konců českého kraje, živoření jejich i bujné veselí, pýcha i vzdor, naděje i zoufalství, dobré srdce i zločin. Na venek klid a spokojenost, ve skutečnosti v duši bouře a nešťastná láska. Jako by byl Neruda psal balladu v próse, takovým dojmem působí příběh Vašíčkův a Komárkův, hlavních osob děje. Mnozí kritikové litují, že Neruda nerozvedl tuto látku a nezpracoval na velký sociální román. Ale Neruda nemiloval románů, zůstal věren své drobnomalbě.

Pozorujeme i v dalších ještě ukázkách zálibu v kresbě nejrůznějších postav z ulic a z hospod, z kaváren a z tančíren, figury metařů, povalečů, karbaníků, věčných studentů, podivínů a jiných lidí bez práce nebo bez chuti k práci.

A tak dospíváme k třinácti *Povídkám malostranským*, které vydal Neruda knižně r. 1878. Některé už vyšly porůznu dříve.

Není pochyby, že Nerudu vedla k sepsání těchto povídek snaha uchovati v písemnictví rázovitou část Prahy s jejími obyvateli, neboť se vyjádřil kdysi Quisovi při pohledu na malebnou Malou Stranu: „Brzo to vše vezme za své a s tím kus zvláštnosti staré Prahy; až se vystaví most a nové nábřeží, bude po malebnosti tohoto kouta. Škoda ho!"

Jako rodák malostranský, který vyrostl v křivolakých uličkách jejích, který jako hoch už znal kdejaký kout jejich, který byl přirozeně nadán uměním pozorovatelským a dovedl si výborně všimnouti maličkostí jinak bezvýznamných, on

nadaný spisovatel byl nejlépe povolán státi se prvním kronikářem svého rodiště.

Povídky jsou dvojího druhu. Jedny, do nichž zasahuje Neruda svou osobou sám, zachycují vzpomínky jeho z dětství, z minulosti, která je spisovateli sice navždy ztracena, ale přece rád si ji znovu v mysli vybavuje a pérem zaznamenává drobné události ze svého mládí. Druhé předvádějí zajímavé osoby a obyvatele malostranské, obyčejně lidi nepatrné, na první pohled zcela bezvýznamné, tuctové, lidi se všedními starostmi, ale ubohé a trpící. Někdy jsou sice směšní, pyšní hlupáci, sobci nebo podivíni, ale vždy budí soucit. Zde spisovatel v děj sám nezasahuje.

K prvním patří *Svatováclavská mše*, jak blouznivý hošík očekával zázrak v tajuplném velechrámu svatovítském, a podobný obrázek dětské fantasie *Jak to přišlo, že dne* 20. *srpna roku* 1849 *o půl jedné s poledne Rakousko nebylo rozbořeno*, ohlas chlapeckých rejdů, schopných jen mládeže vyrostlé v revolučním ovzduší. Zmínili jsme se již o obou ukázkách v první části knihy.

Odleskem studentských dob z university jsou *Večerní šplechty*, když posluchač filosofie Jan Hovora (= Neruda) slézal se s kamarády večer ve vikýřích na prejzových střechách a nevázaným humorem si vypravovali o denních svých příhodách. *Týden v tichém domě* („u osla v kolíbce“ na Janském vršku) vyličuje, jak kdysi žili rodiče Nerudovi ve světničce za hokynářským krámem. V Bavorové kreslí Neruda vlastní matku s její zálibou pro sázení do loterie, v úředníku Václavovi pak sebe sama. Konečně *Figurky*, spíše noveli-

stický fejton než povídka (tak jako předešlá), ironicky směšná kronika obyvatelů domu malostranského pod Petřínem, „idyllický úryvek ze zápisek advokátního koncipienta,*) jak Neruda sám pod nadpisem dodává. L. Quis zaznamenává, jak v době, když (r. 1877) Neruda „Figurky" psal, sedě večer v hostinci „mezi řečí, ba i mezi hrou v karty vytahoval přes chvíli z náprsní své kapsy knížku nebo papírek a činil si zběžné poznámky." Později když byl v dobrém, přiznal se příteli, „že to bude vypravování zcela beze všeho děje, bez vší zápletky, a že jen postavy nebo figurky, jak se již tehda vyjádřil, budou a mají tu býti hlavní věcí. Vše ostatní že má býti podřízené, vedlejší, a jen podrobné vylíčení těch lidí že jest při té práci jeho účelem."

To uvádíme na doklad, jak Neruda tvořil a počínal si při spisování, jak sbíral látku. Zde zvláště také, proč „Figurky" psal.

Druhý druh povídek jsou osudy a malicherné příběhy starosvětských postav všedních lidiček, které žily v letech čyřicátých a padesátých XIX. století, úředníků a měšťanů, žebráků, kupců, kramářů, doktorů, studentů, vdov nebo starých panen. *Pan Ryšánek a pan Schlegl* jsou bývalí obchodníci, denní návštěvníci hostince u „Štajniců", podivíni, kteří z umíněnosti po léta sedali u téhož stolu, nikdy na sebe nepromluvili a přece bez sebe nemohli žíti; až teprve nemoc a uzdravení jednoho z nich oba sblížilo. *Přivedla žebráka na mizinu* je příběh žebráka Vojtíška, o kterém

*) právník zaměstnaný u advokáta.

žebračka Miliónová z pomsty, že si jí nechtěl vzíti za ženu, naklevetila, že je bohat a má domy, a tím ho zabila. Nevyžebral již nic a zmrzl ubožák. *O měkkém srdci paní Rusky* je obrázek velkolepého pohřbu kupce Velše a spolu povahopis ženy pomlouvačné, vdovy po hostinském, které se dostalo zasloužené odplaty za zlý jazyk tím, že jí bylo policejně zakázáno choditi na pohřby, neboť jen na oko pro každého nebožtíka plakala, ale zato je důkladně pomlouvala. *Doktor Kazisvět* předvádí podivuhodný čin jednoho z podivínů malostranských, vystudovaného lékaře, který nechtěl vůbec léčiti. Ale jednou přece, na procházce Újezdskou branou, když se octl při pohřbu rady Schepelera, kterého vyklopili z rakve, ukázal své umění a s lhostejným klidem vzkřísil zdánlivě mrtvého. *Hastrman**) je suchý a ztrnulý pensista Rybář v zeleném fráčku, podle něhož se mu dostalo přezdívky. Chodí po bruských hradbách (u Bruské brány na Hradčanech) a hovoří o Rousseauovi.**) Má krásnou sbírku barevných kamenů, o níž myslí, že jsou vzácné, ale profesor přírodopisu, ke kterému si jako ke znalci zajde, jej vyvede z omylu a tím je p. Rybář nepříjemně rozčarován a vyhází všechny své domnělé drahokamy — tak jako klamné illuse***) svého dlouhého života. *U tří lilií* je stručná a spádná črta o divokém tanečním reji, romantika lásky a smrti, kde se čtenář okamžitě vžije v náladu taneční,

*) hastrmann, zkomolené z Wassermann = vodník.

**) J. J. Rousseau = slavný francouzský spisovatel a filosof (1712—1778).

***) sebeklam, přelud, domněnka.

tak jako naopak chmurná, hřbitovní nálada nás obestře při povídce *Psáno o letošních dušičkách.* Tu spisovatel vyličuje ironicky tragedii nešťastné lásky, staré panny slečny Máry, která se dává dovésti cizím dítětem za deštivého dušičkového odpoledne ke hrobu svých dvou zemřelých milenců, bojíc se, aby nikoho z nich neurazila, kdyby dříve šla k jednomu hrobu nežli k druhému.

To jsou stručné příběhy. Nejsou v nich mistrně vylíčeny jen postavy hrdinův, nýbrž také jiných osob s nimi ve styk přicházejících, jsou znamenitě podána i náladová pozadí a všechny okolnosti souvisící s vypravovanou událostí, tak jak realistické umění vyžaduje. Neruda — mistr drobnomalby — se tu uplatňuje plnou měrou.

Stačí uvésti na př. všechny podrobnosti, které do nejmenších odstínů jsou popsány při pohřbu rady Schepelera („Doktor Kazisvět"), všechny řeči súčastněných sousedů a smutečních hostí, myšlenky nejbližších příbuzných a jejich jednání, výborné narážky na jejich smýšlení o mrtvém atd. a představíme si typický*) příklad pohřbu, jakých se odbývá na tisíc v našich městech i vesnicích. Lidé ve svých pomluvách i ve svém soqectví jsou věčně a všude stejní.

Jsou-li příběhy tklivé, hledí spisovatel vzbuditi s hrdiny soucit v jejich strastech, jsou-li směšné, tu čtenáře vtipně a vesele pobaví, vyloudí smích nad jejich křehkostmi, humoristicky naladí, ačkoli někdy humor povídek těch jest jen pláštíkem,

---

*) Typus = pravzor, vzor; typický zjev je takový, na němž všeobecné znaky druhu obzvláště dokonale lze pozorovati.

který skrývá vážné a soustrastné jádro věci. Tu i při směšnosti budí příběh útrpnost. Na př. v povídce *Jak si nakouřil pan Vorel pěnovku:**) jak směšně působí marné čekání krupaře Vorla na zákazníka, který ze zoufalství kouří a kouří, dýmku si „tak krásně zakouří“, ale konec konců, když nikdo u něho nekupuje, se oběsí. Komika a tragika současně!

Plné humoru jsou i ty povídky, které se týkají Nerudy samého, neboť dovedl většinou vždycky o sobě psáti vesele, i když se vlastně smutek a slzy za věcí skrývaly („Večerní šplechty“). Velice jemný a nevtíravý humor dosahuje tu ve většině povídek výše umělecké, tak jako bylo naznačeno při fejtonech.

„Povídky malostranské“ stojí na vrcholu prosaického umění Nerudova. Jsou nakresleny znalcem duší lidských podle skutečnosti, tak jak osoby jejich žily a příběhy se udály v jedné z nejrázovitějších čtvrtí pražských. Jsou to povídky psané slohem jadrným, někdy úsečným a zhuštěným, ale přece jasným a prostým, zkrátka tak psané dovedně, že čtenář podléhá při čtení jejich náladě, dovede si živě představiti vše, jak spisovatel měl na mysli, zamiluje si prosté ty lidi stejně jako básník s láskou o nich psal, prožívá s nimi osudy i všechna utrpení. To dovede způsobiti jen pravé umění, vlastní jen opravdovým básníkům.

„Povídky malostranské“ tvoří jednotný celek obsahem i formou. Vybrány všude jen nejdůle-

---

*) dýmka z mořské pěny; pozorným nakuřováním nabývá hnědozlaté barvy.

žitější znaky povah, jen podstatná událost. Nic zbytečného. I v rozhovorech podává se jen jádro, často stačí pouhý vtip.

Příběhy povídek, zdá se nám, jako by mezi sebou souvisely, jako by se ze sebe vyvíjely, tak krásný harmonický celek tvoří. Ba lze tušiti i hlubokou citovou souvislost mezi nimi. Nezdá se vám, že ti hrdinové malostranští jsou bytosti, které se zklamaly ve svých snech a plánech? Pan Rybář — v kamenech, p. Vorel — v zákaznících, p. Vojtíšek — v kamarádech, slečna Máry — ve svých láskách atd., ba i ten Neruda-hošík se zklamal: ať už ve svém náboženském nadšení ve velechrámu nebo ve svém revolučním plánu na hradbách. Nebylo to vše ohlasem vlastních četných životních zklamání Nerudových? Nespojil tu svoje nitro plné hlubokého citu nenápadně s uměním povídkářským, na pohled nestranným? Není tu kus vzácné lyriky zastřené umělecky v povídce — — ?

„Povídkami malostranskými", jimiž u nás Neruda první vytvořil realistickou povídku velkoměstskou, totiž pražskou, provedl to, čeho žádal v kritikách od našich spisovatelů: „objeviti zvláštní barvitost Prahy, ten její ráz přenésti do literatury a slovně, umělecky jej zobraziti a zapevniti, což znamenalo dosáhnouti té žádocucí českosti, t. j. originálnosti (= původnosti) našeho písemnictví."

Liší se pak Neruda od jiných našich spisovatelů o Praze tím, že si vybral prosté vrstvy pražských lidí — z nichž sám vyšel — za předmět svých realistických povídek, nikoli kruhy vyšší, zejména

šlechtické, jichž příběhy z ovzduší pražského rouchem romantickým odívaji na př. Světlá, Arbes nebo Zeyer.

Není nezajímavo, že „Povídky malostranské" byly přeloženy třikráte do němčiny (Jurenkou, Smitalem a Pavikovským), ovšem nedokonale. Z němčiny pořídil i francouzský překlad Ch. Simonde.

II.

Písně kosmické.

Roku 1878 vydal Neruda ještě jednu vynikající knihu. Byly to básně, které se objevily neočekávaně u žurnalisty a spisovatele, o němž se myslilo, že po „Knihách veršů" se již nikdy básnicky neozve a který jako básník byl už považován za příslušníka starší generace, k němuž se hledělo s úctou, jako k nedávnému průkopníku nových směrů. Tenkráte už vyvstávaly na obzoru českého básnictví nové hvězdy mladé generace, Sv. Čech a Jar. Vrchlický, zúčastnění v Sládkově „Lumíru".

Věru se nečekalo, že přijde Neruda po desítiletém mlčení s *Písněmi kosmickými.* V těchto letech byl už obecenstvu dobře znám duchaplnými fejtony a není divu, že se sáhlo s dychtivostí po jeho básnické knize. Odtud si vysvětlíme velký úspěch její. Byla rozprodána ve 14 dnech a pořízeno ihned druhé vydání. Věc na tehdejší dobu neobyčejná! Zůstává dodnes záhadou, kde se v Nerudovi vzala nová síla básnická, když už byl

přes čtyřicet let stár. Tenkráte se říkalo, že se na básníka vzdělal, on, rozený novinář. Neruda byl zajisté stejně rozený básník jako novinář tělem i duší.

A objevuje se nový, obrozený básník v těchto „Písních kosmických". Lehkost, jistota a humor jsou hlavními znaky proti dřívějším všem básním. Nezápasí již ani se slovem ani s látkou.

Co je obsahem písní? „Kosmos" značí řecky svět, vesmír, tedy jsou to písně o vesmíru. Neruda básnicky rozebírá vědecké poznatky o tělesech nebeských, zpívá o nich humoristicky i vážně. A verše

„Snad jiní jinak uvidí,
já myslím nebe si šiřé jak naši zemi
a při hvězdách si myslím na lidi,"

naznačují smysl a cíl těchto básní.

Básník už tu užil většinou formy české lidové písně. Hned v první vzývá letní noc zářivou dívá se na noční oblohu a je mu tak volno, ve dne bylo by mu sladkobolno. Měsíček je mu „starobný nebes tatíček" a

„Dokola jeho dětičky
drobounké, smavé hvězdičky,
dukátovými hlasy
zvoní na krásné časy."

Hned po té je srovnává s českými dívkami:

„Když k Vám vesel hledím, zlatá Vy kuřátka,
slyším naše písně, česká zřím děvčátka.

Naše dívky slunce rannější bývají,
ve potoku chladném oči si mývají."

Takových vztahů k našim lidským poměrům je mnoho. Vizme na př. tuto básničku:

„Věřte, že také hvězdičky
mnoho, ba mnoho bolí,
každá si s námi naříká,
slzavé na oudolí.

Mají svou drsnou lopotu,
točí se, běží, svítí,
stotisíc mil vám přeběhnou
pro kousek živobytí.

Do únavy se lopotí,
trýzní svá zlatá těla,
kosmický prach si stírají
se vznešeného čela"

Tedy jako my lidé žijí také hvězdy ve všemíru podle básníka. „Hvězdička jak hrdlička lásku vrká."

A jiná podobná srovnání najdeme dále: „Země je mladinkou tanečnicí, jíž měsíček žádá za taneček první a poslední a za ty mezi ním." Měsíc není mrtvý muž, ačkoliv kdyby byl, básník by si přál hned umřít a lid osvěcovat (= poučovat, vzdělávat), jako on svítí naší zemi.

Jindy jest

„Měsíček pěkný mládenec
s jemně zářící lící
oblétá zemi panenku,
jak holub holubici.“

O planetách se dočítáme toto: Uran a Neptun

„dávno jak rampouchy jsou tuhy,
vedle nich v posledním tažení
Saturn i se svými kruhy.
Jupiter také už zvadlý kmet
pteť jeho žlutě tak září... atd

Mars „jen kdyby nebyl tak rudý,
to je to: hbitým že pijákem —“.
„Ještě pak: holčička Venuše,
kypící bující poupě,
a skoro matce až na klíně
Merkur, to nemluvně hloupé.“

Nejroztomileji je charakterisována

„Země — ach země! toť ženuška!
při práci věčně jen hravá,
plna je květů a písniček
mladá jak lípečka zdravá.“ Atd.

Jsou to tak ryze české verše, písňovou formou i obrazy vzatými z českého života, z českého kraje, že lze věru jen litovati s F. V. Krejčím, že nebyly doprovozeny kresbami Mánesovými a hudbou Smetanovou.*)

*) „Písně kosmické“ vyšly sice také s illustracemi V. Olívy, ale nepřiléhají zcela k textu, tak jako nepřiléhají illustrace jeho ke „Zpěvům pátečním“.

A tak bychom našli dále ještě jiná žertovná a vtipná srovnání a vztahy těles nebeských a celého všehomíra k životu českého člověka, toho, všehomíra, který budí v osamělé, tmavé a tiché noci mnohdy pocit hrůzy v duši divákově a který nám takto s čtveráckým humorem, duchaplně, hravě a písničkářsky velký básník Neruda přibližuje. Přes oblaka, jež

„Země jsou synové tkliví,
matičku Zemi si krví svou živí,
slzami smývají starobné vrásky,
mladí jí líce a svěží jí vlásky,“

přes hvězdičky „včeličky“ nebo „zlatá kuřátka“, přes „trouchnivé mrtvoly“ odumřelých planet, přes „pohřeb měsíce“ temným prostorem Světa, až do komety, „kostnice umrlých světů, hvězdy oděné rubášem“.

To jsou žertovné a hravé básničky, v nichž se ovšem skrývá dosti ironie, kterou pochopí jen ten, kdo se více zahloubá do záhad života a jeho filosofie. Tak na př. třeba chápati č. XXII. o žabách v kaluži, jimž „starý žabák učený“ vykládal hvězdářství a jehož výklad na konec prostomyslně zvrátí jeden žabák-posluchač otázkou, jsou-li na hvězdách tvorové jako žáby. Nezdá se vám, že tu Neruda zešměšňuje žabami lidstvo a učence, kteří jsou „světa krtky“ a o hvězdách „vše vědí“? Chce zdůrazniti nemožnost člověka, aby vyzkoumal a správně odhadl záhady všehomíra, tak jako vážně pověděl přímo v jiné básni slovy:

„Mysli se nejvýš — a nad Tebou
hvězd jako vřesných zvonců —
a kdybys byl jak Slunce stár,
nedomyslíš se konců!"

Někdo by se snad pohoršil nad zesměšňováním těchto nadzemských věcí a nevyzpytatelných krás Neznáma, — ale: v tom právě tkví Nerudův vtip: nelze-li prostým rozumem lidským pochopit těch záhad, tedy aspoň žertem a vtipem lze si přiblížit různé ty cizí světy a tělesa nebeská. Nač hrůzně a bojácně si představovat „Kosmos", když to lze vesele, hravě, s radostnou důvěrou v život?

Humor Nerudův je tu věru nevyrovnatelný, právě jako v próse. Jak tam často z malých věcí činí velké nebo naopak, tak i zde, z velkých vážných činí věci malicherné: ohromné světy ironicky skoro zesměšňuje a připodobňuje poměrům lidským, zvláště pak českým, poměrům nejvšednějšího našeho života. V takovém pojetí věci tkví básnické umění Nerudovo. Básník, se dává s hvězdami do šeptného rozhovoru", tyká si s nimi, žertuje. Se všemi — i s velkými světy — jako by důvěrně rozmlouval. „Kamenem by jich přehodil celou řadu." Čtenář těchto písní zajisté příjemně se baví a cítí štěstí v duši, tak jako je cítil skladatel-básník, pojímaje tak radostně a klassicky (= dokonale) krásně nadoblačný vesmír.

Vedle těchto bujně veselých a humorných básniček je jich řada vážných, hloubavě filosofických, s úvahami o nevyzpytatelnosti světa. Neruda v nich rozjímá o vztazích mezi kosmic-

kými tělesy a životem vůbec, o všelidských věcech, hlavně o srdci lidském, dále dochází k úvahám o českém národě a konečně se dotýká také sebe samého.

Příkladem je báseň „Děj Země je krátce vyprávěn, jak píseň se krátce skládá,“ s hlavní myšlenkou, že „veliký lidské je lásky bol“; nebo báseň doporučující boj životní, možnost a tvrdost, jimiž toliko lze něčeho dosáhnouti: „Kdo měkkým je, ten bídně mře!“ (XXVII.) neboť

„i věčné slunce, chce-li žít,
musí se kolem s (= se) slunci bít —
had hada-li nepožře
drakem se nestane!

Podobně didaktická*) báseň „Ty věčné hlasy proroků“ (XXXVII.) hlásající práci, že než zemřeme, „dřív Světa původ seznáme
a sil všech tajné zdroje,
dřív na dno časů sestoupnem
a sečtem světův roje!“

K českému národu volá: „Vzhůru již hlavu, národe“ (XXVI.) krásným srovnáním, že netřeba být velkým národem, abychom něčeho dokázali, neboť jen „bude-li každý z nás z křemene, je celý národ z kvádrů!“ Nadějně končí báseň XXI. „Jak lvové bijem o mříže“, slovy:

„My přijdem blíž, my přijdem blíž,
my světů dožijeme,

---

*) poučná.

my bijem o mříž, ducha lvi,
a my ji rozbijeme,“

t. j. že český národ vytrvalostí a bojem za svou svobodu dosáhne jí a vyrovná se jiným národům, tak jak se vlivem časových poměrů ozývalo v jiných českých básních let sedmdesátých.

Příkladem vznešené básně, poeticky-vědecké (t. j. kde básník veršem vyjadřuje vědeckou pravdu o planetách), jest z čítanek školních známá „Po nebi hvězdic je rozseto, lesem jak zvonců vřesných“, s třetí slokou hloubavě filosofickou, z níž byl už citován úryvek, a jež končí hlubokou pokorou básníkovou, němou modlitbou jeho:

„Klečím a hledím v nebe líc,
myšlenka letí světům vstříc —
vysoko — převysoko —
a slza vhrkla v oko.“

V některých básních ozývá se tón velebný, jako hymnus.*) Je to zvláště mohutná řečnická óda**) „Poeto Světe!“ (VIII.), oslovení všehomíra, formy nikoli už lidové, ale umělé a daleko těžší. Je to zosobnění světa jako umělce a hold básníka jemu. Není nepravdou, že si tu Neruda zabásnil jako Vrchlický a že tu asi podlehl vlivu francouzského básníka V. Huga, tak jako jinde,

*) chvalozpěv, jehož obsahem bývá zvláště oslava Boha, panovníka nebo národa.
**) báseň vznešeného obsahu, formy umělé a vzletné.

v lehčím, ironickém tónu držel se stále svého miláčka Heine.

Cyklus třiceti osmi „Písní kosmických“ vyvrcholuje číslem XXXVI. „Aj tamhle dřímavých hvězdiček“, kde stejně hymnicky dotýká se velebného zjevu letící komety oproti mlžině, „příštích světů zábřesku“, a jimiž naznačuje úchvatnou protivu smrti a života. Poslední číslo „Až planety sklesnou k Slunci zpět a mrazem se Slunce rozskočí“, nastiňuje poeticky budoucí zánik světa podle učení některých hvězdářů. S nadějí na nový život končí Neruda s jemným humorem o sobě:

„až na světě tom zas vypučí
tvor se srdcem, se zpěvnou tísní*),
pak snad zase drobounký atom**) můj
tam zazvoní kosmickou písní!“

Nerudy přímo týká se poměrně jen málo veršů „Kosmických písní“, naráží na sebe jen jako mimochodem, když se již déle nedovede zdržeti a mimoděk prozradí něco ze svého nitra. Tak v č. XXXI. v rozhovoru se „Zelenou hvězdou v zenitu“ ***) dotýká se své mrtvé lásky, marně potlačuje ironicky bolest, která se po ní ještě nezahojila; končí s odevzdaností v osud verši:

„Radost i žal my přežijem,
my přežijem cokoli! —

*) t. j. básník nějaký.
**) prvek: nejmenší, nerozkladná částice hmoty.
***) nadhlavník: bod zdánlivé nebeské polokoule, ležící kolmo nad hlavou pozorovatelovou.

Nač náhle slza ta —
vždyť mne to už nebolí?"

Náhlý vzdech uprostřed veselosti! Je to veselost jen zdánlivá.

S úsměvem na rtech hovoří o vlastní bolesti. Bylo básníkovou životní zásadou, k níž dospěl po smutných zkušenostech a častých roztrpčeních: nedati na sobě znát, že bolesti podléháme. Zklamání a boly života,

„to jsou jen drobty života,
jen bubliny pramene,
člověk si na ně během let
tak náhodou vzpomene." —

Celkem jsou „Písně kosmické" básně velice původní, není příkladu jim podobných ani v cizích literaturách, básně s názorem zcela moderním (= novodobým) a při tom s pojetím ryze českým. Jsou umělecky z nejlepších knih Nerudových a založily básnickou jeho slávu. Vrchlický je nazývá veršovanými fejtony o hvězdách a živobytí kosmickém, čímž vskutku jsou. Byly přeloženy do němčiny a do polštiny.

III.

Počátek nemoci. Ballady a romance.

Prvý, kdo poznal „Kosmické písně", byl přítel Nerudův L. Quis. Jemu také předčítal, když byl v dobré náladě, někdy některou píseň.

To byla vzácnost, neboť nerad Neruda s někým o svých plánech hovořil. Quis o té době zaznamenal: „Byl (Neruda) ve tvůrčí činnosti své šťasten, byl jasné a veselé mysli, jako nikdy před tím ani potom za celou tu dobu, co jsem jej znal. Byly to poslední pěkné dny jeho života, bylo to pozdní jeho léto, jež tak záhy mělo ustoupiti nevlídným chmurám smutné jeseně.“

To bylo následujícího roku 1879, kdy se rozstonal reumatismem. Ještě před tím ztrávil dovolenou na Šumavě u „otce Prokopa“ *) na Špičáku, tak jako každý rok před tím podnikl nějaký výlet (do pruského Slezska, do česko-saského Švýcarska a j.). Turisty nezapřel v sobě Neruda nikdy. Též jako nemocný musil z Prahy a léčil se r. 1881 ve vodoléčebném ústavě v Dubí (Eichwald) u Teplic.

Vážná choroba zbavila Nerudu veselé mysli, která se tak příznivě projevila v „Písních kosmických“. Od podzimu r. 1879, kdy začal postonávati a nikdy se již úplně nepozdravil, byl nucen také změniti svůj oblíbený denní životní pořádek, hlavně se zříci hostinců. Bývalý výborný společník byl od té doby pro společnost úplně ztracen. Zařídil si domácnost v novém bytě v Konviktské ulici s několika místnostmi.

Často byl nucen ležeti a tu se dával uzavříti v bytě domovnicí, která mu posluhovala. Přišel-li někdo na návštěvu, musila mu ona zevně odemknouti.

---

*) pensionát a turistická stanice blíže Železné Rudy (= Eisenstein).

L. Quis líčí počátek jeho nemoci takto: „Byl to zánět žíly objevivší se mu tehda, tuším, na pravé noze a jevící se jako přituhlá červená skvrna pod holení. Nebezpečí záleželo v tom, že mohla se dostaviti talovitost (= hnisání) krve. Následkem příkazu lékařova musel Neruda, aby zachován byl noze úplný klid, mnoho neděl ztráviti leže a odříci se vší práce, všeho pohybu, jemuž tak byl zvyklý. Neduh pocítil po prvé ve Vlachovu Březí (byl tam r. 1880 v létě u bratrance Tichého, hospodářského ředitele panství). Seděl prý na nízkém sedadle a četl. Vosa nebo včela, která mu kol hlavy zabzučela, přinutila jej rychle se vymrštiti a tu ucítil na bolavém nyní místě prudké píchnutí, a tím prý to počalo. — — Zánět žil se mu po roce opětoval na druhé noze, k tomu přidružily se ještě jiné choroby, zvláště reumatismus, kterým již dříve trpíval, a konečně i choroba oční. “

Proto vzdal se Neruda nadobro psaní divadelních a literárních kritik. Pokračoval jen ve fejtonech, aby nezklamal své týdenní čtenáře, neboť chyběl-li někdy pod čarou netrpělivě očekávaný ∠, rmoutili se jeho přátelé, že jej nemoc tužeji sevřela. Jinak dal mu mnoho práce v nemoci tento nedělní fejton, psal jej často několik dní. Nechtěl ho odbýt, aby se neřeklo: „Už je starý!“ jak vypravoval K. V. Raisovi. Četl tedy a studoval, čeho k psaní nutně potřeboval. Avšak jaká to byla práce, zhusta v leže! Nevydržel totiž seděti při psaní více než půl hodiny.

V nemoci mimo jiné Nerudu trápilo, že musel snésti lecjaké příkoří vnější a nemohl se brániti,

jak by byl zdráv zajisté v novinách učinil. Nepřestávaly totiž ještě na Nerudu nepřátelské útoky. Stěžoval si ironicky Quisovi: „Oni myslí, že lvovi vypadaly zuby a že už nemůže kousat.“

Měl mnoho plánů, které pro nemoc musil odložit. Ale provedl přece jeden významný, když se r. 1883 poněkud zotavil. Založil básnickou knižnici „Poetické besedy“, kterou zahájil vlastními *Balladami a romancemi*. Je to další příklad obrozeného Nerudy-básníka.

Jako motto, t. j. vůdčí myšlenku v čele sbírky, napsal si Neruda:

„Volím slovo prosté,
chci tu báji vypravovat,
z úst jak lidu roste.“

Chtěl jimi zdůrazniti lidový, národní tón, kterým ballady své složil. Taková je hned *Ballada horská*. Dítě chce zhojiti rány Krista, rozpiatého na kříži na veliký pátek v kostele před oltářem. Babička mu poradí, že tu pomůže jen mladé jarní listí jahodové. A dítě jde je hledat. Dvacet pět veršů zobrazuje celý příběh, velkopáteční náladu, hluboký soucit dítěte s utrpením Spasitelovým. Jak krásný a povzbuzující to čin, vrcholící v dětské radosti, že pomáhá trpícímu!

„Potírám Tvá svatá prsa, myju bok Tvůj svatý,
tělíčko zas uzdraví se, Ježíšku můj zlatý —
kladu čerstvé listí lesní na hlavu a líce,
nebude Ti hlavičku Tvou bodat úpal více!“

Stal se zázrak:

„jak to dětská duše snila,
vůle boží vyplnila.“

Krásné zrnko mravní, tak umělecky básnicky pojaté! A při tom všem tak úsečně, jak už v úvodu ukazuje rozhovor mezi dítětem a babičkou. Zcela podle zásad pravé ballady. Nikde není slova zbytečného, sotva by bylo lze některé vypustiti nebo nahraditi jiným. Tak ve všech balladách. A přece je užito slov prostých, nehledaných, slov obyčejné mluvy, která by se jinému zdála snad otřelá a pravšední.

Totéž lze říci co do umění o *Balladě dětské*. Tatáž stručnost, spád verše, prosté slovo, dialog. A obsah stejně smutný, ba chmurnější. Znáte jej všichni: jak Smrtka si přišla pro nemocné děťátko, jak se mu nechtělo od milované matičky, jak je vábila, a teprve když mu slíbila krásné hry s andělíčky v nebi — hru „na Héličku“, ryze českou hru, kterou si už dávno české děti na venkově hrály — když mu Smrtka vyřizovala vzkaz Ježíškův, ba samé královny nebes, šlo přece — —

Jak mistrně dovedl Neruda malovati slovem, krátce a výstižně! Jak znamenitě vykreslil celou postavu Smrtky! Jako by ji byl v téže chvíli před vámi nastínil malíř Aleš!

Balladu tuto složil Neruda 9. srpna r. 1878 na návštěvě u přítele Heyduavk Písku, pod bezprostředním dojmem zprávy o smrti jeho dcerušky Jarmilky, jíž byl kmotrem. Je to příklad, jak v pravé chvíli nálady vznikne umělecké dílo,

snadno a hravě u rozeného básníka. Neruda dojat žalem rodičů, uzavřel se v pokoji, napsal báseň a odejel, zanechav ji na stole.

Z nejhrůznějších ballad Nerudových, podle vzoru Erbenova, je příšerná *Ballada zimní*, nejen látkou čarodějnou, ale i děsným zahrocením nápadů zlodějských: jeden zloděj přinese čaroděj polštářek ukradený chudému nemocnému dítěti druhý víno určené knězi u oltáře, třetí hostii nesenou nemocnému! Až mráz po těle běží! A jak je názorný v devíti verších popis tří oběšenců-zlodějů, zvláště třetího:

„třetí — pánbůh budiž s námi! —
celý nahý — v očích ledy,
po tváři je jíním šedý
a po těle střechýl samý.“

Nečiší hrůza ledová z toho mistrného popisu, podepřeného lidovým zadušováním „pánbůh s námi“?

Názvy „ballada“ a „romance“ nejsou všude přiléhavé v tom smyslu, jak známe z nauky o slovesnosti. (Ballada je truchlivá, romance veselá.) A tak nalézáme v této sbírce veselé ballady vedle chmurných romancí. Žertovnou je na př. *Ballada májová,* kde se dívka modlí k sv. Petronille a prosí o ženicha. Petronilla jí však může dáti už jen zbylého, zrzavého synka hajných. „Dej mi tedy toho!“ odpoví odhodlaně dívka. Podobně veselá je satirická *Ballada rajská* o sv. Eližbětě, patronce věrných žen, toho času v nebi bez zaměstnání; vesele vyznívá *Ballada o duši Karla*

Borovského, jak modlitbička k sv. Janu z Nepomuku pomohla Havlíčkovi do nebe, ballada „zpola; ano i zcela národní" — označil Neruda pod titulem — napsaná v dvouveršových slokách po způsobu starodávných českých prostonárodních ballad. Není zajisté chmurná ani *Ballada česká*, v níž

„žil jednou v Čechách smavý rek
vám známý rytíř Paleček,"

který neměl jiného přání, než jednou za rok na osm dní z jara v Čechách se probudit. Dokonce nemá se znaky ballady co dělat *Ballada o polce*, líčící venkovskou hospodu o muzice. A naopak není naprosto romancí ani *O černém jezeře*, ani *O jaře* 1848, neřku-li *Italská* nebo *Helgolandská*. Jak viděti, užil básník řečeného názvosloví zcela volně. Ostatně na jménu nezáleží.

Mnohem důležitější okolností jest, že kromě „Romance italské" a „helgolandské" jsou všechny tu zpracované látky zcela české, námětem i provedením. Osoby jsou nejen lidové, ale věrně české. Z nejčeštějších a nejumělečtějších je známá *Romance o Karlu IV.*, příběh polohistorický, s hlubokou a pravdivou myšlenkou o povaze českého lidu, kterou pronáší Bušek z Vilhartic, když popíjí s králem víno z první révy burgundské, v Čechách uzrálé. Král není spokojen s paličatým lidem českým, těžké je s ním pořízení. Není divu, když i země je taková jako lid: víno z Burgundska (ve Francii) přivezené se v ní změnilo, je trpké. Ale při dalším doušku shledal král, že

„to víno má svůj zvláštní ráz,
zprv trpké, ale milé zas,“

a pan Bušek využil příležitosti, zastal se Čechů a králi vyložil:

„Nu, vidíš, králi: tak náš lid!
Má duši zvláštní — trochu drsná zdá se —
však kvete po svém, v osobité kráse —
— — ach, přibliž k tomu lidu hled,
a přitiskneš svůj k němu ret
a neodtrhneš více!“

Kdysi se o této básni vypravovalo, že jí hovořil Neruda ústy pana Buška k císaři Františku Josefovi I.

Jinou zvláštností těchto „Ballad a romancí“ jest, že z osmnácti čísel polovice má ráz legendovitý, jedná o Kristu nebo o svatých. Nejčastěji je předmětem Kristus, a to jako Ježíšek v pojetí českých dětí. Kromě uvedených již látek jsou význačné toho druhu zvláště tři biblické skladby, z nejlepších v celé sbírce: „Ballada tříkrálová“, „Romance štědrovečerní“ a „Ballada o svatbě v Kanaán“.

Vynikají „nerudovským“ humorem, jemným jako vždy u Nerudy a zcela původním. Neruda tu zpracoval známé biblické látky zcela po svém, pojav je se stanoviska prostomyslného, dobráckého českého člověka starých časů. Tak asi si vysvětlíme zdánlivou ironii, kterou tu básník do básní vložil. Umělecky sloučil věc vážnou s humorem, věc velkou s malou a směšnou.

Tak v *Balladě tříkrálové*, která jedná o návštěvě tří králů u jesliček, prostomyslně, ba skoro hloupě si počínají a hovoří tito mudrci od východu, když Ježíšek jim vyčítavě řekne:

„a k poslední mé cestě skalní ku Golgathě
z vás tří se nedostaví žádný — vím to svatosvatě!“

neboť na to

„Král řečník s čela korunu si honem k uchu šoupnul,
rád řek' by něco, neví co a zdá se mu, že zhloupnul.“

Teprve za chvíli se vzpamatovali a potají si šeptali nespokojeně: „Že z tesařky je přece jen, on každým slovem jeví!“ A básník končí stručně, v duchu českého člověka:

„To ví se: přišli se slávou — jak odešli, se neví.“

Tutéž betlemskou scénu jesličkovou, ale s návštěvou prostého lidu, pastýřů, kterými jsou čeští hoši Petr, Vašek, Matěj, Martin, Vojta, Kuba atd. s venkovskou hudbou, představuje roztomilý obraz lidové koledy *Romance štědrovečerní*. I zde máme ryzí humor „nerudovský“. Hoši přivádějí Ježíškovi nejkrásnější z děvčátek venkovských Andulíčku, aby jí dal hubičku:

„Ježíšek už ručky svoje
kolem její šíje kříží.
Jak se směje, jak ji hladí,
jak se k Andulince tulí —
sotva dostal políbení,
už zas znovu rtíky špulí.“

A což závěr? Tu dostává matka za to svůj díl:

„ „Matka na to mlčky hledí? —
je to pěkné vychování!“ “

V *Balladě o svatbě v Kanaán* hřejivě působí české prostředí selského venkova: zvaní na svatbu, koláče, hosté, klepavé ženy, v chlebové peci se již měsíc topí, výslužky pro celou ves se chystají, družba, družičky, hlučné hody. Potom zázrak s vodou z bible známý. Po něm starosvat připíjí divotvorci Ježíšovi:

„Ať žije s matičkou svou převzácný náš host!
Nechť brzy má svůj dům a při něm pole lán
a v domě hospodyňku, krásnou jak to kvítí,..“

Prostomyslné přání dobrého českého člověka, který nezná lepších věcí a nezná jiných tužeb, než má sám. Co na to řekne asi Ježíš? Usmál se dobrotivě, pozdvihl džbán a poručil zahrát:

„Tuš! páni muzikanti! Račtež všichni píti —
kde dobří lidé jsou, je vždycky dobře býti —“

Neruda udělal z Pána Ježíše humoristu, který se radostně snižuje k prostomyslným a dobrým venkovanům a chápe jejich pozemské radosti.

Tak jako prostý, venkovský lid si představuje věci a bytosti nadzemské v podobách pozemských, s vlastnostmi lidskými, a rád si s nimi také zažertuje, jak v pohádkách vídáváme, tak prostě a žertovně pojal tu Neruda vznešenou látku jinde nedotknutelnou.

Tvoří tedy kniha ,,Ballad a romancí" sbírku klasických, nejčeštějších a nejumělečtějších básní vyspělého básníka, který se vymanil úplně z osobní poesie prvních let svého tvoření. Psal jednotlivé básně v jasných chvílích svého života, ještě dříve, než choroba začala trápiti jeho tělo. Odtud jejich humor a jarý ráz.

Srovnáme-li ballady této knihy s balladami ,,Knih veršů", vidíme veliký rozdíl. Neruda básník postupuje k dokonalejší tvorbě, stoupá od romantismu k reálnosti, od chmurnosti k veselosti, od pessimismu ke klidu a humoru, od osobní poesie k neosobní. Dříve napodobil Erbena, nyní si vytvořil svůj druh, řekl bych reelní, humoristický i vážný zároveň. Má-li míti někdo dokonalý umělecký požitek z ballady, musí se vmysliti v prostotu, s kterou byla báseň složena. ,,Balladami a romancemi" docílil Neruda skutečně u čtenáře (a posluchače) dojmu naivnosti (= prostomyslnosti) tím, že se postavil na stanovisko prostého člověka (venkovana).

Úspěch ,,Ballad a romancí" byl veliký. Nejlépe to věděl nakladatel Nerudův, když na něm žádal druhou řadu jejich. ,,Ale, můj milý, což si myslíte, že jsou to hrušky?" odpověděl mu Neruda — —

IV.

Poetické besedy. „Prosté motivy."

Zdůraznili jsme, že Neruda vychovával mladé spisovatele. Poučoval je, radil, podněcoval, čítal jejich rukopisy, ba nutil je i k práci, usnadňoval jim veřejné vystoupení. K tomu cíli užíval literárních podniků („Květy", „Lumír" a j.), mezi nimiž nejvýznačnější bylo vydávání *Poetických besed* u Ed. Valečky, zahájené „Balladami a romancemi".

Sbírku tu určil především pro výpravné básně, poněvadž se u nás epika tak málo pěstovala. Kromě toho byl přesvědčen, že jen takovými básněmi lze šířiti smysl pro poesii mezi lidem. A tak vybízel básníky, aby mu psali básně epické, pokud lze i humoristické. O dobrý humor byla také nouze u nás! Tak vznikla na popud Nerudův mnohá cenná báseň nebo sbírka jejich v této knihovničce. Na př. Quisovy „Třešně", „Písničky" a j. Nepříznivé poměry hmotné pozdějších let zavinily, že čísla nevycházela již tak rychle za sebou jako na počátku a potom vůbec nevycházela. Neměl Neruda ve svých samostatných podnicích redaktorských štěstí.

V „Poetických besedách" vydal také Neruda další své básnické dílo: *Prosté motivy.*

Jsou to básně prostých, počtem 51, všedních a praobyčejných námětů, vesměs lyrické, jakýsi deník básníkův z let 1879—1882, neboť se týkají výhradně jen osoby Nerudovy. Jsou to kratší citové obrázky rozdělené na čtyři druhy podle ročních dob a podle přírody, tedy i náladové,

dojmy určitých dní a chvil. Krátce, jakýsi lyrický kalendář.

Jarní motivy, někdy humoristické, ale zdá se, že násilně, ukazují, jak básník — starý mládenec a skoro mrzout —

„binokl*) na očích, v ruce hůl
s nehybnou tváří co kámen“

chce sice být nevšímavým k probouzející se přírodě a k životu v něm, ale ponenáhlu měkne a prozrazuje, co se mu v nitru děje, netají se steskem nad tím, čeho mu život nikdy nedal: vlastní domácnosti a rodiny. Číslo V. je z nejdojemnějších vzdechů po vyprchalých plánech a láskách:

„Co už v tom mém živobytí dnů mi jako
tráva svadlo,
co už mi tu povyrostlých, porozvitých květů
spadlo!
Co se písní v hrdle zalklo, tužeb marně za-
planulo,
co mi vzdechů odvanulo, a co slzí zakanulo!
A přec, sotva po noci že šero nový den mi
věstí,
volám do mrákavé dáli: „Kde jsi — kde, ty
moje štěstí!“

Ale jarem jako by zase omládl.
Zdá se mu, že je zase dítětem:

„Zas kolem hlavy šplounaly by
zas dětské písně, smavé zkázky,

*) = brejle, skřipec.

jak žila by zas matka moje
a hladila mi černé vlásky.
Jak by se ke mně naklonila:
„Jsi mi tak bledý, dobrý hochu,
hleď, kolem vše se směje, volá —
jdi, dítě, ven a hraj si trochu."

V parku najednou se ocitá mezi hrajícími si dětmi, „dvouleté asi robě chytlo mu nohu" a „pitomě, tázavě naň hleděly velké, modré oči". Básník se nezdržel, pochoval dítě a tázal se plaše a zajíkavě: „Děťátko, máš mne rádo?" Je-li dojemnější obrázek nad tento, z něhož tak čiší lítost nad opuštěným vlastním životem?

A dále básník už se zcela raduje s jarem, je mu do zpěvu, žehná jaru a přírodě „od kořen do vršku změněné", jde se mu tak lehce, píská si odrhovačku na růžový list, dokonce se kochá v blažené vzpomínce na dětství, na matku i na bývalou lásku.

Letní motivy pak vesele pokračují v těchto náladách, užívají plně rozkoše života a krásy bujné přírody s vonícími zlatými klasy a plajícími rudými máky. Básník zapomíná boje životního a uklidňuje se. Jsou tu i básně, které upomínají na „Kosmické písně":

„Slunce je jak velký žernov, pánbíček jím den svůj mele,
samou záři, samé zlato po horách a dolech stele;..."

nebo: „Náš kraj se ženil dnes, bral oblohu si

slíčnu", v nichž v obou jeví Neruda umění pěkné malby krajinné s výstižnými přirovnáními ze života, na př. v druhé:

„Pak na nevěstu šlojíř (= závoj) dali barvy
šedé,
a na vůz s vranými ji mraky posadili —
prach ve kotoučích letí po zemi a svatba jede.
Před svatbou muzika svou jásavou hrá píseň,
bouř do koní svým modrým pere bleskem,
hrom na nebesích z těžkých kuší střílí —" atd.

Jiné pěkné přirovnání z letní přírody:

„Zlaté slunko — mezitím co
tak se mně to slastně spalo —
skrze listí mladé lipky
dukáty mne posypalo."

Podzimní motivy začínají sice pěkným obrazem českého kraje z Pošumaví „Náš Boubín má šedivou čepičku a zvolna si z dýmky kouří", humorným zosobněním přírody, ale dále jsou odrazem už zase jen chmurné nálady v duši básníkově:

„Podzim je zde a krátký den,
svět jak by k spaní byl odstrojen."

Uvažuje a rozumuje, jako by byl vystřízlivěl po příliš veselých a bujných chvílích léta. Lituje mládí, které „je jen ku radosti stvořeno". Vidí umrlčí hlavy na květech, které trhal. Čím je člo-

Dům „U 2 slunců“ v býv. Ostruhové ul., kde Neruda dlouho bydlel.
(Podle fot. snímku V. F. Suka.)

věk? Hříčkou, kterou blesk může smést, „bouře zahučí velebný pohřební žalm a příroda zavzdychne amen!“ Myšlenka na smrt a na hrob vložena už sem, v tyto podzimní motivy.

„Je pravda! Nač se plavit mořem,
nač slézat strmých horstev lem:
zde zcela nízký pahrbeček
a za ním zcela nová zem!“

Ze *zimních* motivů vyplývá úplně únava ze života, odevzdanost do svého osudu, smír, smutek ve vší své básnické kráse. Ovšem předčasná choroba přiblížila velice básníka k stáří. V těchto básních je uloženo nejvíce citu básníkova, čiší odtud zimavě plné vědomí nevyléčitelné choroby a malomocného stáří, je to obraz bolesti pravé, neumělkované, prožité. Básně bolestné, působivé na čtenáře dojmem stejně hlubokým, takže nelze nemíti upřímné účasti na osudu opuštěného básníka, když na př. teskní:

„Tak zvolna — tak smutně — tak sám a sám
svou loďku dál životem sunu —
což nechtěla pražádná dušička
sem do mého vsednout člunu?“

Loučí se s životem, čeká jako cestující s vakem netrpělivě na odchod, smiřuje se s nutným zánikem života. Byl jeho život kdysi pevný a hrdý koráb, ale blesk sjel a zapálil jej. Všichni jej opustili, on sám a sám zamířil ve tmách v pusté moře a spěje k zániku: „. . .jen chvíli ještě, malou,

krátkou chvíli a popel můj se s širým mořem smísí!“

Prchl-li v „jarních motivech“ Neruda pomalu z města do přírody a dále do hor, vrací se zase v „zimních“, zahnán větry a zvadlou zelení, do zdí městských a do své světnice.

Příroda, v níž stárnoucí básník se probouzí k novému životu a k radosti z něho, a láska, o níž si ještě jednou zasní, to jsou dva živly, které se v „Prostých motivech“ spojují v pěkný celek.

Někdy ovšem se zdá, jako by se básník styděl za svůj cit, a odvádí čtenáře k věcem zcela všedním a vedlejším, dobírá si sama sebe a nutí se do humoru, na př.:

„Mé vlasy a vousy jsou chvějná chmýř,
jak moly bych kolem byl zplašil,
a kdybych se potkal — já vyhnu se,
jen abych se nepoprášil.“

Pozoruhodny jsou i verše, kde se dotýká i svého básnictví. V básni „Když jsem byl mlád“ cení si poesii svého mládí:

„Myšlenka v zpěv proměněná
zvonila jak ocel zvoní,
šuměla hor nad temena,
jak když orel mraky honí,“

a vyslovuje naději:

„myslím, že z mých zpěvů mnohý
také přes hrob zvučet bude!“

Ale je ku podivu, že v téže básni příliš skromně se vyjadřuje o nejnovějších svých básních: „... a co teď ret slabý pěje, víc se přes hrob nepřenese."

Ačkoliv „Prosté motivy" nevznikly najednou, přece tvoří celek obsahem, stavbou i slohem jednotný. Jsou nedostižným vzorem lyrické sbírky, v níž básník ladně spojuje svěží podání krajiny s vnitřním svým citovým životem, formou co nejprostší. Podobají se písním lidovým názorným a úsečným slohem, obrazy jednoduchými, slovy praobyčejnými. Realista-prosaik zkusil tu své realistické umění veršem, a podařilo se mu dokonale. Lehce překonal obtíže a drsnost prvních svých básní. Jaká tu všude lehkost, srozumitelnost výrazu a jasnost myšlenky! Zajímavo, jak se tu příkře odlišuje Neruda od současných básníků parnasistů, u nichž běželo nade vše o zářící, okázalou formu, on — stručný, hluboký, prostý, bez příkras slohových.

Účinek „Prostých motivů" je mohutný. Je to životní pravda, poctivá zpověď, otevřené přiznání k nejsoukromějším citům a náladám, které veršem Neruda vypráví, jako by si stěžoval, nejlepším přátelům v úzkém kruhu.

Skromný básník měl starost o úspěch těchto básní. Psal L. Quisovi: „Mám se svými Prostými motivy upřímné starosti. První má knížka zcela subjektivní (= osobní). K tomu pouhé torso (=věc necelá), jako všechna lyrika subjektivní. Nevím, nevím..." Později: „... do toho, co je v nich, není vlastně nikomu nic než mně." Bál se, že nebudou básně pochopeny: „Budou to as úsudky prarůzné. Jeden, včera vyšlý, mne trochu za-

mrzel. Podobalo se mně, že pan kritik věc — nepročetl. Váha Prostých motivů leží zcela jinde, než jak on řekl, a není-li to z nich jasno, pak jsou tedy nezdařeny. Jsou to zcela prosté citové květy, reflexe tu a tam obsažené nemají ceny. A kritika může jen říci, jsou-li to květy, nebo jsou-li to jalovosti. Naučení: Nepiš nic subjektivního! Těžká ale ovšem věc. Před 25 lety, když mně přátelé vyčítali, že nemám lyrického citu, odpověděl jsem: „Počkejte, však také budu psát lyriku, až sestárnu!" Ani jsem sám nevěděl, jak divnou pravdu pronáším, třeba jsem měl slova ta v duchu dobře motivovaná.*) A ejhle, stáří ještě nepřišlo, přišla ale choroba, a cit dostal vrch. A jakmile je člověku jen trochu zase líp, vzkvétá opět bujnost a cit se choulí do koutku. Jsme to lidé!"

V.

Zpěvy páteční.

Neruda-básník vyvíjel se a pokračoval v létech osmdesátých zázračně. V době, kdy tiskl své „Prosté motivy", psal už nové básnické dílo, které mu však nemoc zabránila dokončiti. Je to deset básní nazvaných *Zpěvy páteční*, patrně část většího díla. Vyšly knižně až pět let po smrti básníkově.

Po realistických třech posledních svých básnických sbírkách zapěl Neruda tyto hymnické a vzletné básně nejkrásnější lásky k vlasti.

*) odůvodněná.

Je nepochybno, že vznikly z hlubokého citu básníkova, z citu, který se vyvinul u Nerudy po dlouhém životním boji, v němž si vytkl za cíl dobro a vzrůst svého národa, z citu, k němuž dospěl svou životní filosofií a který jím přirozeně mocně zmítal ve chvílích samoty za nemoci — je pochopitelno, že předmětem tohoto cyklu měla býti výhradně láska k vlasti, ale ku podivu zajisté jest právě u Nerudy-realisty, u básníka, který v posledních sbírkách užil spíše formy písňové a „volil slovo prosté, z úst jak lidu roste“, nečekaná je zde v „Pátečních zpěvích“ forma nadšeného pathosu (= vášnivého roznícení duše a mluvy). Jest to vrcholný umělecký čin básníka bohem nadaného.

Jednotlivé básně vznikaly pomalu (v letech 1881—1887), uzrávaly v Nerudovi, vytryskly tyto elegie (= žalozpěvy) a hymny z opravdové a upřímné bolesti nad neutěšeným stavem našeho národa, z vřelé lásky k vlasti, kterou nesčetněkráte celou životní svou prací prokázal a nyní ještě naposled básnicky vyzna .

Bolest nad osudem národa dala mu podnět k originelní myšlénce názvu básní, jehož nejvlastnějším vyjádřením jsou tři básně rázu pašijového, trojí pašije*) vlastenectví Nerudova: „Matka sedmibolestná“, „Ecce homo“ a „V zemi kalichu“.

Už v „Balladách a romancích“ jsme ukázali na původní myšlenku, s kterou pojil Neruda své

*) zprávy evangelistů o utrpení a smrti Kristově, jež se čtou o Velkém pátku v kostelích.

básnické představy s osobou Kristovou. Zde zase táž postava, avšak umučeného Ježíše za spásu lidstva, tak jak v náboženství se vykládá, nadchla našeho básníka k nádhernému a nevyrovnatelnému přirovnání.

Takto začíná *Matka sedmibolestná*:

„Na naší Kalvarii, v charém*) kříže stínu,
hle matka Vlast — syn Národ v jejím klínu."

Věru úchvatný obraz, v němž utrpení národa, zde v jedince pojatého, je přirovnáno s utrpením Kristovým — stejně nevinně trpícím jako náš národ. A trpící vlast zobrazena trpící Marií. Závěr básně jest korunou básnické myšlenky:

„Vy všichni, kteří božím světem jdete,
krok zastavte svůj a sem pohleďněte,
zda jesti bol, jenž tomu roven bolu!"

Je možno, aby byl nějaký národ tak utiskován a tak trpěl jako český národ?... žaluje básník.

V témže ovzduší proveden obraz *V zemi kalichu* s motivem lidové pověsti, jak v lesní kapli

„Kristus pán mši svatou denně číst tam chodí;
zvonek sám mu zvoní, vítr píseň duje,
když pán Kristus denně sebe znovu obětuje."

Je to v Čechách

„v kraji, kde se denně naděj s smrtí snoubí,
v zemi trpké, jižto tvrdý kámen hor
jako kalichem by kol do kola vroubí."

*) slabý

Jak mocnými výrazy mluví z těchto veršů trpký osud a poroba našeho národa!

V osudu vlasti vidí trpce zkoušený básník i vlastní své bolesti, na něž ukazuje třetí pašijovou básní *Ecce homo.**)

Míní patrně svou chorobu, praví-li:

„... hrom náhle udeřil v můj zmladlý kmen
a roztrh od vrchu jej do kořene.
A duše stromu schla a schla, až schřadla —
a hlava olovem již k prsoum padla — —"

Nejsilnějším projevem básníkovy lásky k vlasti je beze sporu *Láska*, začínající slovenským dvojverším

„Srdce to lidské — ach bože, prebože —
za zlobu móže snad, za lásku nemóže!"

a rozpřádající tu pojem lásky ve smyslu velmi něžném, mazlivém, ryze rodinném. Básníkova láska k vlasti je jako láska k matce. Zdá se mu, že ji nejlépe projeví, ztotožní-li ji s tou láskou, jíž miloval vždy svou matku. Víme, jak ji měl vždy rád. Nosil u sebe stále její malou podobiznu, stařenku usměvavou, s bílým čepečkem. Představa matky a dítěte míhá se mu celou básní. Tím, že básník tak vroucně a opravdově opřel svoji lásku k vlasti o lásku k vlastní matce, lze nejlépe věřiti v upřímnost jeho citu, přirozeného

*) lat. Ejhle člověk! Tak zvolal Pilát, ukazuje na zmučeného Krista.

a pravdivého. Závěr je pádný a mohutně přesvědčivý:

„Koho bych miloval širém tom na světě.?
srdce je vždycky, ach, srdcem jen dítěte —
do stáří, do skonu volá si po matce.
Přežil jsem matku svou, žiju jen památce,
přežil jsem lásku svou, měl jí tak na krátce —
všechno jsem oplakal, zase se osvěžil —
Tebe bych, národe, Tebe bych nepřežil!"

Tu je vlastně vyjádřen citový život Nerudových posledních let, vyvrcholený láskou nejsvětější. Obdobný projev jeho (prósou) o lásce k vlasti byl už v Národních listech (12./XI. 1874): „Nechť mluví kdo a co chce, *ve vlasti* jsou ty kořeny, kterými ssajeme prvně život svůj. Ji pak milujeme jako rodnou matku svou. Všude jinde, třeba bychom po letech jakž takž navykli, jsme přec jen „jako jelen vzatý z lesa a lev odvedený z pouště". Jen otrok necítí lásky k vlasti, muž volný ji miluje vždy, přijímá ochrany její a plní své povinnosti k ní... Či má se vlast milovat jen tenkrát, když je hodně velká a pěstovat národnost jen, když je národ hodně četný?... Čím chudší je matička, tím horoucnější, tím větší láskou obsype ji syn."

Jinou mohutnou básní tohoto cyklu je *Ve lví stopě*, opět s velkolepým srovnáním: Šel kdysi českou zemí lev a země posud po něm ‚trne v hrůze'. Lvem tím jsou Husité — obrovitý zjev české minulosti. Zvlášť významná je umělecká stavba

této básně, naprosto původní: vstup, přechod k vlastní věci, a zase závěr:

„Jen jednou krajem tím šel národ lev,
jen jednou před dávnem hřměl jeho řev,
a sama země slouchá s zatajeným dechem,
zda hrůzný hrom ten nevrátí se s echem
(= s ozvěnou),
a co kde dýše, choulí se v své skrýši
a s chvěním cítí: Jsme zde ve lví říši."

Chápete tu velkou lásku Nerudovu, jak by si přál míti vlast českou zas tou starou zemí slávy a velikosti, plné lví síly? Kdož nevzpomněl by tu dnes našich československých legií?! . . .

Zobrazuje-li Neruda v dříve uvedených básních vlast ušlapanou, porobenou, s národem poníženým a trpícím, k němuž cítí lásku až za hrob, přechází v této básni k vědomí pevné síly národní a dospívá ve dvou dalších — stejně vynikajících — k nadějím, že lze zase jen láskou k otčině vzkřísiti bývalý stav, stvořiti vlast radostnou a novou. Takový optimismus vyzařuje z první a z poslední básně našeho cyklu.

Je to *Moje barva červená a bílá,* na heslo Havlíčkovo utkaná řada případných obrazů, s nimiž dovede jen mistr verše zacházeti. Básník pozoruje ve větru náš český prapor, jak se vznáší, vlaje, vzdouvá se, klesá, jak se barvy mísí, což naznačuje případným rytmem verše. A srovnává:

„Ej vždyť ten prapor jak ty naše děje!
— — — — — — — — — — — —

A jaké děje, taký ten náš lid!
zlo — dobro, démon — bůh jej žilobně pro-
bíhá, — —"

atd. dlouhá řada umělecky sestavených a případných obrazů na základní motiv našich národních barev, stále stupňovaných, někdy dosti hyperbolicky*) přehnaných, ale nicméně působivých, na př.

„a pakli lidstvo výší se jak alpstvo nad tou
zemí,
Čech buď Mont blanc a Mont rosa**) a zvý-
šen nade všemi,"

zvláště ovšem se zbožným přáním v závěru:

„z červánků slunce vyskoč, lehni českým
polem —
buď v Čechách bílý den a plno růží kolem."

Pravý to opak v nazírání na vlast v uvedených čtyřech básních tohoto cyklu.

Touž notou zní i poslední báseň *Jen dál*, rázu povzbuzujícího. Národ je zde již „tak čistý, jasný, jak byl by z rukou božích vyšel dnes", básník nevidí již vůbec jeho chyb, nechce si lásku k němu kaziti skutečností, v době let osmdesátých dosud neutěšenou, naopak chová nejkrásnější

---

*) nadsazeně.

**) Dvě mocné horské skupiny Alp: Montblanc na hranicích italsko-francouzských, 4810 *m* vys., Monte Rosa na hranicích švýcarsko-italských, 4638 *m* vysoká.

naděje v budoucnost a v zdar národního celku v ostatním světě. Takto tu Neruda řeční:

„Ach, hleďme pilně ke korábu svému,
jsme jeho planky,*) hřeb jsme svěrný
v něm,
a věrně, toužně přilneme-li k němu,
zas šťastna záhy bude Česká zem!"

A až se jednou dočkáme svého národního štěstí — samostatnosti, nesmíme ustrnouti v blahé nečinnosti, nýbrž pokračovati ve svém vývoji, „jen dál", neboť

„to lidské moře nezná odpočinu,
Ty též ho neznej, stále měj se k činu,
dál, Národe náš drahý, věčně dál!"

Jsou tu ještě tři čísla cyklu: *Anděl strážce*, *Za srdcem* a *Ukolébavka* na stejné thema lásky k vlasti, z nichž poslední jediná vyjádřena jest formou lehčí, písňovou s refrénem.

„Zpěvy pátečními" myslil a básnil Neruda naposled v svém žití ryze česky, cítil se tu úplně Čechem, nejen jako potomek slavných předků, ale i jako příslušník nově se obrozujícího národa, jemuž věštil samostatnost. Od světovosti, kterou tak jiným hlásal, vrátil se sám úplně k češství, a to v době, kdy Vrchlický a jeho druzi veršovali důsledně kosmopoliticky. Tóny bolestnými i veselejšími, tísnivými i nadějnými zapěl tu o své

*) dřevo, jímž se něco zahrazuje, plot.

nesmírné lásce k ubohé české zemi a k nešťastnému v ní lidu, ale vyslovil i nejskvělejší naději o její budoucnosti a o konečném vítězství.

Kéž by se ho byl velký básník dočkal, dnešní samostatnosti české! Představte si Nerudu stařečkem čtyřiaosmdesátiletým, jak by se byl dnes radoval s námi, kdy už opravdu máme „v Čechách bílý den a plno růží kolem" — — —

VI.

Poslední léta života. Smrt a pohřeb. Podoba a povaha. Závěr.

Jsou ještě drobné básně z péra Nerudova, které nejsou obsaženy ve sbírkách, o nichž bylo promluveno. Byly roztroušeny porůznu v časopisech a teprve v sebraných spisech zařazeny do svazku „Básnických spisů" pod názvem *Poslední básně* a *Roj epigramů*. Zasluhují také zmínky. Patří mezi ně na př. v první části zde citovaný „malostranský feuilleton" z dětství Nerudova „Letní vzpomínky", několik humoristických ballad a romancí (Romance biblická, Jan Kalvent, klempíř), ale zvláště známá báseň „V železničním kupé": o vystěhovalecké rodině, jejíž děvčátko veze zpět ptáčka v kleci pochovat do české země.

Mnohé jsou z posledních let života básníkova.

Ačkoli „Zimní motivy", vzniklé patrně pod vlivem chmurné nálady za první nemoci básníkovy, obsahují myšlenky jeho na smrt, přec jen

byla ještě daleka doba její a Nerudu čekala teprve skutečná léta utrpení a opuštěného života.

Bylo to r. 1888, kdy sklouzl na náledí v Uršulinské ulici a roztříštil si koleno. Ležel dlouho po této nehodě a vycházel potom, když mu bylo lépe, už jen v průvodu posluhy na procházku. To bylo z přízemního bytu ve Vladislavské ulici č. 14 v pravo, kam se přestěhoval r. 1883. Měl zde vyhlídku na stromy zahrady z Jungmannovy třídy, ale potom je vykáceli. Byt byl o dvou pokojích a kuchyňce. V prvním byla pracovna, v druhém ložnice. Nábytek byl různorodý, každý kus z jiné soupravy. Nad lůžkem visel obraz matky Nerudovy.

Zde stíhala Nerudu choroba za chorobou, kalíc mu všechnu radost ze života a bráníc mu v práci, které chtěl ještě tolik vykonat. Ležel celé dny sám a opuštěn, nemoha často ani čísti, tím méně psáti. Psal jen v přestávkách buď sedě u stolu, ale nejdéle jen půl hodiny, jinak v leže. Trpěl mnoho, ale nikomu si nenaříkal, ani se nezmiňoval o operacích, kterým se ještě častěji musil podrobiti. Naopak víme, jak s humorem a vlídným úsměvem zakrýval svůj pravý stav ve fejtonech. Tělo trpělo, ale duch jeho neochabl, duševní síly nedovedla zlomiti tvrdošíjná nemoc. Pro naši věc národní a pro zájmy literatury udržel si stále stejnou horlivost a stejný cit. Kdykoliv se mu jen trochu uvolnilo, pracoval a tak vytrval až do poslední chvíle.

A rovněž nevynechal pravidelných svých denních procházek, neboť jinak nemohl spáti a neměl chuti k jídlu. Posluha v červené čepici s kovovým

štítkem ho vodíval Ferdinandovou třídou, Václavským náměstím nebo Příkopy. Byl to pravidelný zjev, když se objevili denně, ráno i odpoledne, spolu na ulici. Neruda churavou nohu těžce nadzdvihoval, v koleně jen málo ji ohýbal. Opíral se o rákosovou tlustou hůl. Někdy si zašel do františkánské zahrady, kam měl z bytu blízko a směl kdykoli jíti. Liboval si tu ticho a samotu.

Domácnost mu vedla hospodyně Anna Haralíková. Ta mu dosloužila i k smrti. Léčil jej dlouho lékař Dr. Michl. Návštěv již v poslední době nemiloval, nikoho k sobě nezval. Občas přišel Ig. Herrmann nebo L. Quis.

Povahově se měnil, stával se měkčím, citlivějším a bujný, často překypující humor jeho se pomalu vytrácel. Tak dosvědčuje Quis. Bylo to vysvětlitelno. On, muž plné síly duševní, sotva přes padesát let stár, musil se poddati tělesné chorobě a oddati se téměř nečinnosti, nechati neukončeny ještě další životní plány.

Poslední věc, kterou napsal, byl fejton o výstavě starých mládenců v neděli 2. srpna v Národních listech r. 1891. A. Heyduk a L. Quis vypravují o posledních svých návštěvách u něho. Heyduk s paní dne 5. srpna, Quis s rodinou 12. t. m. Heyduk ho nezastihl v dobrém stavu. Ležel naznak, přikryt jsa lehkou přikrývkou a omlouval se: „Nehněvejte se, nebudu-li mluvit sám tolik, jako kdysi, jsem unaven, moc unaven, nemohu sedět, nemohu chodit, ba sotva ležet mohu, noha mě bolí a otéká!“ Hovořili o výstavě, která byla tehdy v nejlepším proudu. „Škoda, že já tam už nemohu,“ řekl (dal se tam totiž jednou dovézti

kočárem) „moc mne to přemáhá. Všude na mne mluví, všude se na mne vyptávají, a já nemohu; také prsa mě bolí!“

Quis vypravuje takto: „Seděl (Neruda) v ložnici před postelí u malého stolku, maje obě nohy pečlivě a mnohonásobně zabaleny. Na stolku před sebou měl rozepsaný list. Přivítal nás tím milým, dávným úsměvem, kterému přimíseno bylo teď tolik smutku. Neviděl jsem ho již nějaký čas a podivil jsem se, jak zestárl, zešedivěl a sešel.“

Hovořili spolu o literatuře, o „Poetických besedách“, také o výstavě. I Quisovi projevil touhu, jak by si tam ještě rád zajel. Ale nezajel.

Ač dlouho stonal, nikdo netušil, že je konec jeho tak blízký. Národní listy dne 25./VIII. napsaly: „Ještě v pátek (21./VIII.) vyšel do pražských ulic, zastavil se s některými přáteli, navštívil knihkupectví a přecházel chvíli v chodbě domu Národních listů, čekaje, až mu bude přinesen dopis, kterýž pro něj do redakce došel. Vrátil se do svého bytu ve Vladislavově ulici, chutě poobědval, povečeřel a ulehl. V sobotu ráno o třetí hodině se probudil a stěžoval si na prudké bolesti v útrobách. Hospodyně jeho uvařila mu silnou černou kávu, ale bolestí neubývalo.“

Přišel Dr. Michl a zavolal si ještě universitního prof. Thomayera. Dostavil se ve 2 hodiny odpoledne. Shledali rakovinnou hlízu ve vnitřnostech, provázenou prudkým zánětem pobřišnice. Neruda sám neměl tušení o nebezpečí, ani redakci Nár.

Poslední byt Nerudův ve Vladislavské ulici.
(Podle fot. snímku V. F. Suka.)

listů ničeho neoznámil. Večer ve $^3/_4$10 padesátisedmiletý básník skonal — —

Prof. dr. Jar. Hlava pitval mrtvé tělo, potvrdil úsudek lékařů a shledal mimo to, že zlomenina nohy dosud nebyla zahojena. Odtud se vysvětlí úzkostlivost básníkova, že se dal ustavičně všude sluhou doprovázeti.

Slavný pohřeb konal se z „Umělecké Besedy" *) v paláci hr. Lažanského v úterý 25./VIII. odpoledne. Zde byl básník vystaven v háji palem a cypřišů a tisíce lidí prošlo kolem, aby vzdalo poslední čest velkému Čechu. „Bylo to jako v pohádce, kde zemřel milovaný král," napsal zpravodaj o pohřbu ve Světozoru. Kolem cínové rakve stála čestná stráž akademiků a Sokolů. Neruda tu odpočíval v čamaře s hustými knoflíky, tak jak se nosila v letech šedesátých.

Průvod kráčel za zpěvu sboru umělců Národního divadla a „Hlaholu" pražského i vinohradského třídou Ferdinandovou, Jungmanovou, Karlovým náměstím kolem Hálkova pomníku na Vyšehrad. Ulice byly posypány pískem a rozsvícena byla světla luceren. V průvodu, jejž vedl farář od P. Marie Sněžné, šli Sokolové z celé Prahy i okolí, různé spolky, deputace venkovských měst a j. Celý národ doprovázel velkého básníka svými zástupci. Byl to národní pohřeb, jakého Praha nepamatovala a viděla zas až po letech při úmrtí dra F. L. Riegra a Sv. Čecha. Zástupci spolků nesli stuhy věnců, jichž bylo

*) Spolek přátel umění na podporu českých umělců; založen r. 1863.

přes 80. Neseny byly i žerdi s nápisy spisů Nerudových, mezi nimi △ na bílé půdě. Nad rakví pronesli pohřební řeči Václ. Vlček za spisovatele, za novináře Karel Tůma. Členové „Umělecké Besedy“ vnesli básníka na hřbitov vyšehradský a uložili vedle hrobu přítele J. V. Friče.

Příbuzných blízkých Neruda neměl. A tak za rakví šla jen věrná hospodyně a veřejný posluha: zástupci té prosté a nejnižší třídy národa, ze které básník pocházel a jíž se vždy slovem i skutkem tak vřele zastával.

Dnes zdobí hrob Nerudův prostý černý mramorový kříž.

V Ostruhové ulici na Malé Straně, která byla přezvána Nerudovou, kde básník nejdéle bydlil, na domě „u dvou slunců“, odhalena byla r. 1901 v úmrtní den Nerudův pamětní deska, vytepaná z mědi Vincencem Smolíkem, s nápisem: „Jan Neruda zde žil a svoji literární činnost započal (1834—1891). Péčí spolků Menšího města pražského.“

* *
*

Jak vypadal Jan Neruda?

Byl krásné, úctyhodné postavy, vznešený zjev. Vizme obrázek v čele knížky a srovnejme s popisem F. V. Krejčího:

„... široká, česká tvář typu upomínajícího orlím profilem (= pohled se strany) poněkud na Žižku, hebkým vlasem, bohatým prošedivělým kučeravým vousem vroubená, jiskrné oko hledící skrze skřipec s povýšeným klidem humoristy na skutečnost, vysoké čelo, dávající

tušiti nevyčerpatelné reje myšlenek, rysy kolem rtů hrající odstíny měkké dobroty, ironie i jistého duševního rozkošnictví. Tvář velmi aristokratická (= šlechtická) touto jemnou vypracovaností rysů, záhadná pro jejich složitost a spornost, ale při tom zase s tak oddanou upřímností se podávající jako otevřená kniha. Z tváře tohoto stárnoucího a prošedivělého muže cítit těžké a sladké vůně podzimu, a jisté kouzlo zralosti — teprve na hranici stáří stává se tvář tak krásnou, právě tak jako duch za ní sídlící teprve v této době rozvil své básnické síly."

Byl skrovný ve svém zevnějšku, šat nosil jednoduchý, jistou dobu jen hnědou jakousi čamaru, v létě měkký plstěný klobouk se širokou střechou, v zimě huňatou čepici.

V jídle a pití byl sice střídmý, ale labužník, rád si vybíral, a tu často v hostinci vracel jídla a raději nejedl, nedostal-li co po chuti. Rád pil mělnické víno; líbila se mu na něm česká granátová barva, neboť granát byl jeho oblíbený drahokam.

Kouříval hodně, dokud nebyl churav, výlučně viržinky. Také v karty rád si zahrál, ale jen, když již měl dosti nudných rozprav ve společnosti. Rád se koupal, ale nikoliv na plovárně, nýbrž ve volné přírodě.

Písmo měl drobné, jemné: každé písmenko bylo určité. Tak jako ruka jeho byla jemná, hebká, vskutku aristokratická, s tenkým, prohnutým ukazováčkem.

Jak byl společensky činný, pověděli jsme v kapitole V. Co myšlenek a podnětů vyslovil toho,

nelze ani vypočísti!" Stále za nás myslil, a to až do poslední chvíle, kdy nemohl již sám činně se účastniti díla" — praví L. Quis. Podporoval národní sbírky, zakládal spolky atd.

Duševními vlastnostmi předčil Neruda mnohé své vrstevníky. Pokusili jsme se ukázati, jak vyplývají z celého jeho života i z díla.

Neruda byl přímý a poctivý bojovník slovy i skutky, neúnavný pracovník, důsledný muž v životních zásadách, skromný v osobních zásluhách, vzácný autokritik (= kdo dovede správně sama sebe posouditi), člověk jemného chování společenského, milovník přírody, všeho krásna a dobra. Zkrátka byl povahy vzácně krásné.

L. Quis charakterisuje (= vyznačuje) jej takto:*)

„Prošed trpkou školou života, vyspěl v muže pevného názoru životního, v demokrata, upřímného přítele lidu a milovníka svobody a národu, v muže hrdého, neznajícího žádných kompromissů,**) žádné služebnosti a nežádajícího aniž přijímajícího nějakých milostí." Vyvrcholuje pak svůj úsudek těmito krásnými slovy:

„Kterak — — neměla v Nerudovi vzniknouti ta hluboká láska k chudému, poníženému a utiskovanému lidu, mezi nímž vyrostl a z něhož byli jeho rodiče, jeho matička, kterou tolik miloval? Kterak — — neměla v něm vzniknouti horoucí láska k tomu městu, jehož nevyrovnatelně krásný obraz denně jevil se malému chlapci z hradčanské terasy? A kterak zase neměl v něm

*) Moravsko-slezská revue, roč. IV.
**) dohoda, vyrovnání.

zakořeniti se tvrdý vzdor proti těm lidem opovrhujícím a národu odcizeným velmožům, kteří s vysokých svých paláců netečně nebo opovržlivě shlíželi na ten drobný lid český, nesdílejíce jeho radosti ani žalosti, nečiníce nic k jeho povznesení, ale vše k jeho ponížení. A kterak neměl v Nerudovi vzplanouti ušlechtilý hněv proti utiskovatelům, poněmčovatelům a zhoubcům českého národa, kteří zničivše dávno jeho samostatnost, jeho hospodářský blahobyt, jeho vzdělání, jím, jejž v takou bídu uvrhli, pohrdali, jej nenáviděli a jeho olupovali o svobodu, o jazyk? A kterak neměl Neruda milovati svobodu, již jako slunce viděl vycházeti na prahu svého jinošství, by, žel, záhy též uzřel krvavý její západ?"

Láska k vlasti, jak dokázal mohutně labutí svou písní „Zpěvy pátečními", byla zajisté korunou jeho krásných vlastností.

* * *

Životopis Nerudův je z velké části historií celého literárního období literatury české, od něhož nelze jména jeho odloučiti a jemuž dal Neruda směr a udával ráz. Prof. MUDr. Albert, znalec naší literatury a tlumočník českých veršův do němčiny, bystrý kritik měřítka evropského, nazývá dobu od r. 1860 dobou Nerudovou (tak jako nazval dobu předchozí dobou Čelakovského), čímž nejlépe uznává důležitost Nerudova významu.

Je příznačné, snad v českých poměrech zvláště, že jen pomalu a pomalu se dostávalo zaslouženého uznání našemu básníku. Platí tu o něm slova,

která sám kdysi (r. 1866) napsal o Björnsonovi, spisovateli norském: „Po urputném boji s nenávistí a pohrdáním dobyl sobě konečně jména prvního básníka skandinávského.“

Proč byl zneuznáván? Nejprve jej zastiňoval Hálek, potom jej snižovali nebo umlčovali osobní nepřátelé, literární i političtí; důležitosti jeho kritik se dlouho nerozumělo, ani na fejtony se nekladla taková váha. A jako básník dlouho Neruda mlčel, nedral se do veřejnosti.

Teprve za dvacet let působení v literatuře ocenil zaslouženě Nerudu-fejtonistu S. Heller v Lumíru r. 1876. Potom byl všeobecně uznán jako první český belletrista. Ale Nerudu-básníka získaly lidu teprve „Kosmické písně“.

Byl sice pokládán mladšími básníky za vůdce už záhy, ale to byl jen užší kroužek spisovatelský, v širších vrstvách Neruda-básník dříve nepronikal. Do těchto vrstev se dostával pouze nedělními fejtony. Teprve ke sklonku života, když už společensky světu odumřel, když už skoro trvale ležel churav na loži, teprve tehdy se poznávalo pomalu, čím Neruda národu svému byl.

Přes to však jako kritik a novinář nebyl zcela uznán ani za svého života. Zvláště novinářství se příliš podceňovalo. Zde musí vlastně teprve dnešní doba ukazovat a nezasvěceným vykládat, jaké obrovské dílo tu Neruda vykonal a čím vším prospěl našemu národu.

Jarosl. Vrchlický definitivně pronesl o Nerudovi tento úsudek: „Poetický odkaz Nerudův řadíme k svým velkým básnickým pokladům, vedle Kollára, Čelakovského, Máchy a Erbena

jest místo jeho u nás vždy pevné, on jest naším národním klassikem, jedním ze stěžejních sloupů naší nové poesie.“ A L. Quis napsal: „(Neruda) patří mezi nejlepší muže, které kdy zplodila česká země, vždyť bez něho a bez jeho působení náš kulturní vývoj v druhé polovici minulého století nedá se ani mysliti... Usiloval o národní svéráznost a tím spolu světovost naší literatury, našeho umění a vedl nás zároveň k vyššímu kulturnímu životu, bez něhož nemůže býti vzdělaného národa. V tom smyslu tedy též *Jan Neruda jest naším buditelem, buditelem našeho smyslu pro vyšší život kulturní.*“

Matka Nerudova.

Mamince.

Proto's mně milá tak
drahá má matičko,
že je tak maličká,
že je tak chudičká.
A kdyby byla snad
chudší než okázek
předc bych ji v srdci svém
choval co obrázek.
A kdyby byla snad
svraštělá v zrníčku
předc bych ji milovál
tu malou matičku!

Rukopisný snímek Nerudův.

SEBRANÉ SPISY JANA NERUDY,

nákladem *F. Topiče* v Praze,

pořádali:

Ignát Herrmann, Lad. Quis a *K. Rožek.*

(Některých svazků i páté vydání.)

I. a II. Básnické spisy (2 díly).
III. Arabesky.
IV. Povídky malostranské.
V. Divadelní hry.
VI. Obrazy z ciziny.
VII. Menší cesty.
VIII. a IX. Studie krátké a kratší (2 díly).
X. Žerty hravé a dravé.
XI.—XIII. Drobné klepy (3 díly).
XIV. Proti srsti.
} Fejtony.
XV. Povídky, arabesky a pražské pověsti. Studie a vzpomínky.
XVI. Z domova i ciziny. Za války r. 1866.
XVII.—XX. Kronika satirou i vtipem (4 díly).
XXI. Politik pod čarou.
XXII.—XXIII. Satiry (2 díly).
XXIV. Praha.
XXV. Pro české divadlo. Divadelní táčky. Studie, pobídky, zápasy a polemiky.
XXVI. a XXVII. Studie vážné a humoristické (2 díly).
XXVIII.—XXX. Žertem do pravdy (3 díly).
XXXI. Nekrology a feuilletony časové.
} Fejtony.

XXXII. Zbytky veršů. Aforismy. Různé překlady.
XXXIII.—XXXVII. Divadlo (5 svazků).
XXXVIII.—XXXIX. Literatura (2 svazky). } Kritické spisy.
XL. Umění.

Samostatně vyšly tamtéž: Zpěvy páteční a Písně kosmické, s illustracemi Viktora Olívy; ve sbírce Souvislé četby školní (red. Ferd. Strejček): Zpěvy páteční, Kosmické písně, Ballady a romance, Prosté motivy, Hřbitovní kvítí a Tři povídky malostranské (Svatováclavská mše, Hastrman, Jak si zakouřil pan Vorel pěnovku), s literárními úvody Arne Nováka; dále: Báby i baby, Trhani, Divadelní táčky a „Nová žeň“ z belletrie Jana Nerudy“ (pořídil L. Quis r. 1899).

Výbory z Nerudových spisů:

ve sbírce „Osení“ (u Topiče): „Výbor z básní“ (č. 13), „Výbor z prósy“ (č. 33) (pořídil Ad. Wenig, úvody napsal A. Novák); v „České knihovně profesorské“ (u Otty), „Výbor z prósy J. Nerudy“ (pořídil Jan Kabelík); Nerudova čítanka (u Radouška v Přerově; vybral Zd. Kobza); ve „Světové knihovně“ (u Otty) 3 svazky s úvody F. V. Krejčího: Vybrané básně, Výbor povídek a Různá prósa.

LITERATURA O NERUDOVI.*)

1. *Albert E.*: List o českém básnictví národním. (Světozor XXIX. 1895)
2. *Čermák Boh.:* Jan Neruda. Bibliograficko-literární studie. (Květy XVII., I. pol. 1895.)
3. *Černý Ad.:* Spolužáci. (Vzpomínka na Nerudu a M. Hornika.) (Světozor 1891.)
4. *Černý K. I.:* Jan Nep. Neruda. (Ottův Slovník Naučný 1902.)
5. *Heller Serv.:* Jan Neruda a jeho feuilletony. Literární skizza. (Lumír roč. IV. 1876.)
6. *Herain Jan:* Vzpomínky: O Janu Nerudovi. — Jak vznikla pamětní deska Jana Nerudy na domě čís. 233—III. (Půl století Národních listů. Almanach z r. 1910.)

*) Pokud autoru této knihy byla přístupna.

7. *Herrmann Ig.:* V Nerudově pracovně. (Světozor 1891.)
8. *Heyduk Ad.:* Návštěvou u Holinů. Ballada dětská. Má poslední návštěva u Nerudy a j. ze „Vzpomínek literárních." (Sebr. spisy LII. r. 1911.)
9. *Housa Jiří:* O Janu Nerudovi protiklerikálním. (Macharova knihovna sv. IV., 1914.)
10. *Kabelík Jan:* Jan Neruda. (Věstník čes. profesorů roč. IX. 1902.)
11. *Kabelík Jan:* Úvod k výboru z prósy Jana Nerudy. (Česká knihovna zábavy a poučení. Č. 14. Otto 1902.).
12. *Karásek ze Lvovic Jiří:* Jan Neruda. (Pestrá knihovna čís. 42.) Totéž v knihov. Symposion XVII. mezi kritickými studiemi „Renaissanční touhy v umění" (1893 až 1902).
13. *Kobza Zdeněk:* Úvod k Nerudově čítance. (Radoušek-Přerov.)
14. *Koutník B.:* Nerudovy názory o prosodii a metrice. (Filologické listy r. 1917.)
15. *Krásnohorská El.:* České básnictví posledních dvou desítiletí. Jan Neruda. (Osvěta roč. XXV., díl I. 1895.)
16. *Krejčí Jan:* Jan Neruda. Studie jeho vývoje a díla. (Hejda a Tuček, Duch a práce III. sv.)
17. *Novák Arne:* Bedřich Smetana a Jan Neruda. (Hudební revue XI. 1917.)
18. — Jan Neruda, (Monografie v Zlatorohu, II. svaz. 1910.)
19. — Jan Neruda feuilletonistou Národních listů. (Almanach z r. 1910.)
20. — Večerní dialog o Janu Nerudovi. (Novina 1908, Grossman a Svoboda.)
21. — Jan Neruda a otázka slovenská. (Venkov, červenec 1917.)
22. — Úvody ke Třem povídkám malostranským, k Prostým motivům a j. sbírkám ve „Sbírce souvislé četby školní" (Topič 1913, 1916 a j.).
23. *Novákové dr. J. V.* a *dr. A.:* Přehledné dějiny liter. české (Promberger, Olomouc str. 305—316, 2. vyd. 1913.)
24. *Pražák Alb. dr.:* Jan Neruda. (Literatura česká XIX. století, III. díl, 2. část, Laichter 1907.)
25. *Quis Lad.:* Vzpomínky na Jana Nerudu z let 1871—1891. (Napsáno r. 1891.)
26. — Jan Neruda. (Moravsko-slezská revue, roč. IV. 1908.)

27. *Rais K. V.:* Vzpomínka na Jana Nerudu. (Světozor 1891.)
28. *Souček St.:* O vzniku Nerudovy „Romance o Karlu IV.“ (Listy filologické 1917.)
29. *Suk V. F.:* Neruda-turista. (Časopis turistů XXX., 1918.)
30. — Účast našich předních spisovatelů nové doby na literatuře pro mládež. VI. Jan Neruda. (Úhor V. roč., 1917.)
31. *Sýkora O.:* Humor Nerudových feuilletonů. (Pelcl, Kritická knihovna XXIV., 1905.)
32. *Šalda F. X.:* Alej snu a meditace ku hrobu Jana Nerudy. (Boje o zítřek. 1915.)
33. *Šimáček M. A.:* Za Janem Nerudou. (Světozor 1891.) (Jiný nekrolog tamtéž str. 489, snad také z péra M. A. Š., ale nepodepsáno.)
34. *Škorpil V.:* Jan Neruda—Zdeňka Šemberová.
35. — J. Nerudy Korrespondence vysokomýtská. (Obojí: Zvon roč. XIII.)
36. *Tille V.:* Nerudovy listy Ter. Macháčkové. (Manes svým členům 1907.)
37. *Vítek B.:* Jan Neruda: Čech a člověk v jeho spisech. (Chvilky, Pelcl 1911.)
38. *Vrchlický Jar.:* O poesii Jana Nerudy. (Nové studie a podobizny 1897. Otto.) — Totéž úvodem k „Básnickým spisům J. N.“, vyd. Herrmanova u Topiče 1898.)
63. *Wenig Ad.:* Jan Neruda k základům Národního divadla (Topič 1918.)

OBSAH.

První část:

Dětství a jinošství.

Druhá část:

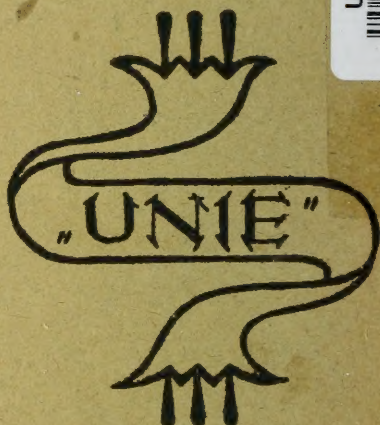
Novinář a fejtonista.

Třetí část:

Básník.

K 5·—